

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 2

2018

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 2. 2018

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р.Х. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т.Г. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Герасименко Т.О. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О.Ф. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилук О.І. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонук Г.А. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцик П.О. – д.ф., професор (Україна)

Лупенко Ю.О. – д.е.н., професор (Україна)

Місюк М.В. – д.е.н., професор (Україна)

Онофрей А.З. – д-р хаб., професор (Молдова)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М.К. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К.І. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б.Б. – д.е.н., професор (Україна)

Сідорова М.І. – д.е.н., професор (Росія)

Чайковська О.В. – д-р ф., перекладач (Україна)

Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор (Україна)

Яновські А. – д.ф., (Польща)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 12 від 25.06.2018 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595P від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2018
© Економічний дискурс, 2018

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 2

2018

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 2. 2018

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Natalia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuriy Bilan – dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – Ph.D., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – Ph.D., Professor (Ukraine)

Yurii Lupenko – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Mykola Misyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Aleksandr Onofrei – Dr.sc.(Economics), Professor (Moldova)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Marina Sidorova – Dr.sc.(Accounting), Professor (Russia)

Olha Chaikovska – Ph.D., interpreter (Ukraine)

Alla Chykurkova - Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Andrzej Janowski – dr. (Poland)

*Recommended for publication by Academic Council
Lviv University of Trade and Economics
(protocol # 12, from 06.25.2018)*

*State registration
KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.*

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2018
© The economic discourse, 2018

З М І С Т

Світова економіка та міжнародні відносини	
Nykytiuk Yurii, Nykytiuk Iryna AN ANALYSIS OF TENDENCIES AND PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF THE MIDDLE EASTERN AND EASTERN EUROPEAN NATURAL STONE MARKETS	7-14
Економіка і управління народним господарством	
Варналій Захарій ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ	15-24
Василенко Людмила УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОБІГУ ПЕСТИЦИДІВ	25-32
Ganski Uladzimir MARKET MECHANISM OF TOURIST DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN THE SYSTEM OF TRAVEL INDUSTRY	33-41
Економіка суб'єктів господарювання	
Голубєв Андрій СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	42-51
Пархомець Микола, Уніят Людмила УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	52-61
Петриченко Олександр ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	62-72
Яшкіна Наталія ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	73-80
Економіка природокористування	
Ступень Назар ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	81-91
Грещук Галина РОЛЬ ПЛАНУВАННЯ В УПРАВЛІННІ ЗЕМЛЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	92-101
Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку економіки	
Bogdan Mazyuk, Irena Svidruk ANALYSIS OF CREATIVE-INNOVATIVE ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC SECTOR OF THE DOMESTIC ECONOMY	102-110
Технології менеджменту і маркетингу	
Козин Лариса ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ НА СУЧАСНИЙ СТАН ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ	111-120
Фінансово-кредитні відносини	
Піддубна Вікторія ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО БАНКУ	121-129
Міждисциплінарні дослідження	
Данилко Ірина РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПІДТРИМЦІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	130-137
Відомості про авторів	138-139

C O N T E N T

World economy and international relations	
Nykytiuk Yurii, Nykytiuk Iryna AN ANALYSIS OF TENDENCIES AND PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF THE MIDDLE EASTERN AND EASTERN EUROPEAN NATURAL STONE MARKETS	7-14
Economics and management of national economy	
Zakharii Varnalii TAX SYSTEM OF UKRAINE: INSTITUTIONAL-FUNCTIONAL STRUCTURE AND WAYS OF MODERNIZATION	15-24
Liudmyla Vasylenko IMPROVEMENT OF STATE POLICY IN THE FIELD OF PESTICIDE CIRCULATION	25-32
Ganski Uladzimir MARKET MECHANISM OF TOURIST DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN THE SYSTEM OF TRAVEL INDUSTRY	33-41
The economy of business entities	
Andrii Holubiev THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF FARMS	42-51
Mykola Parkhomets, Lyudmula Uniat COST MANAGEMENT AS A FACTOR IN THE COMPETITIVE DEVELOPMENT OF GRAIN FARMING IN AGRICULTURAL ENTERPRISES	52-61
Olexandr Petrychenko EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION AT THE AGRICULTURAL ENTERPRISES	62-72
Natalia Yashkina THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF EVALUATION OF THE ENTERPRISE MARKETING ACTIVITY EFFICIENCY	73-80
Environmental economics	
Nazar Stupen FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC INSTRUMENT FOR PROVIDING GOVERNMENT POLICY FOR RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE	81-91
Halyna Hreshchuk PLANNING ROLE IN THE AGRICULTURAL PROPERTIES MANAGEMENT	92-101
Innovation and investment providing of economic development	
Bogdan Mizyuk, Irena Svidruk ANALYSIS OF CREATIVE-INNOVATIVE ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC SECTOR OF THE DOMESTIC ECONOMY	102-110
Technologies of management and marketing	
Larysa Kozyn THE INFLUENCE OF SOCIO-CULTURAL FACTORS ON THE MODERN CONDITIONS OF THE GLOBAL ALCOHOLIC BEVERAGES MARKET	111-120
Financial and credit relations	
Victoriia Piddubna FORMATION OF THE INNOVATIONAL MODEL OF SOCIALLY-ORGANIZED REGIONAL BANK	121-129
Interdisciplinary research	
Iryna Danylko THE ROLE OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMICAL PROVIDING FOR SUPPORT OF ACTIVITY OF SUBJECTS OF ENTREPRENEURSHIP	130-137
Information about the authors	138-139

СВІТОВА ЕКОНОМІКА
ТА МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ

WORLD ECONOMY
AND INTERNATIONAL
RELATIONS

УДК 339.13
JEL Classification L16

Yurii Nykytiuk

Doctor of Economics, Senior Scientific Associate,
Professor of the Department of Environmental Safety and Environmental Economics
Zhytomyr National Agroecological University
Zhytomir, Ukraine

E-mail: andreyniks2@gmail.com

Iryna Nykytiuk

Student

Xiamen University
Fujian, China

E-mail: iraniks19@gmail.com

AN ANALYSIS OF TENDENCIES AND PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF THE MIDDLE EASTERN AND EASTERN EUROPEAN NATURAL STONE MARKETS

Abstract

Introduction. Natural stone is an important raw material that is widely used in many economic sectors including construction, agro-industrial complex, chemical and jewelry industries. Along with the development of economic relations in Central Asia and Eastern Europe, market regulators influence on the relations in these areas is growing as well. This is why the analysis of trends in the market development for natural stone in these countries requires scientific substantiation in order to determine the ways and prospects for its growth.

Methods. General scientific methods are used in the period of research, such as: analysis and synthesis, induction and deduction. Statistical methods are used to study the influence of trends and prospects for the development of the natural stone market.

Results. The article presents results of the research about present tendencies and perspectives on the development of the Middle Eastern and Eastern European Natural Stone Markets. Analysis of recent materials, articles, statistics and scientists' researches on the Middle Eastern countries and Eastern European countries natural stone deposits and theirs features in different countries, world trends in the construction and design industries and their impact on concrete regions' tendencies allowed to distinguish some crucial changes in the demand of the mentioned above countries.

The East European natural stone market has been growing steadily over the past decade, but according to the industry analysts, its demand level is still lower than in other developed countries, particularly the United States, Japan, Germany and France. The main manufacturers of natural stone in Eastern Europe are Russia, Ukraine, Belarus and the Czech Republic.

Discussion. International natural stone market experts predict that the stone market will continue growing in Eastern Europe and Central Asia, due to increased demand for natural stone in construction, agro-industrial complex, chemical and jewelry industries.

Keywords: natural stone, natural stone deposits, Middle Eastern Countries, Eastern European countries, tendencies, design, construction, GCC, demand, market.

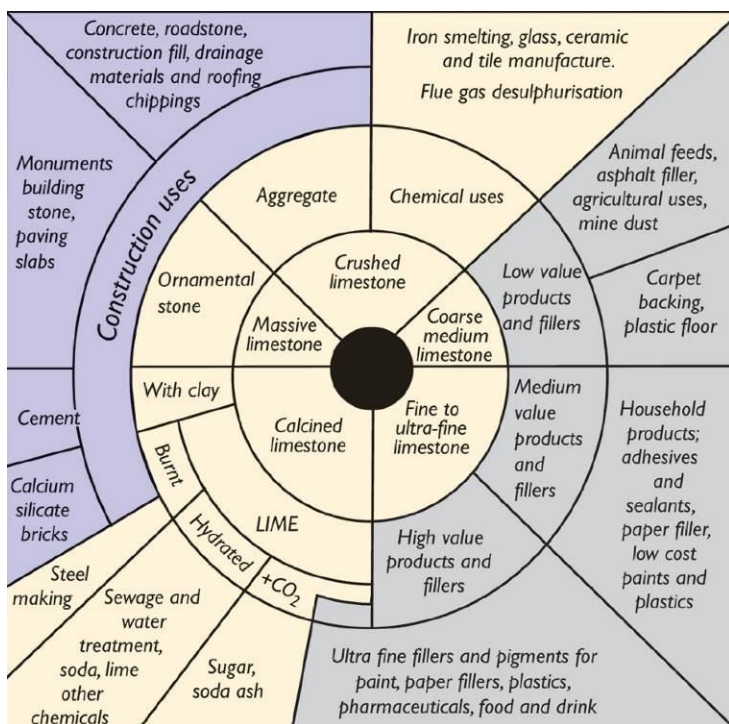
Introduction.

The history of natural stone used by humans began more than 5000 years ago. The ancient Egyptians were the first civilization to extensively quarry and build with natural stone. They built most of their monuments of granite and limestone.

After the Greek Empire rose and took the use of natural stone to new heights. Then the Roman Empire rose to power and quarried marble and granite all over their country.

During the Renaissance, better stone pitting and fabrication techniques allowed to use marble and granite more extensively in the home, as well as liberally throughout churches, palaces, and monuments [1].

Nowadays natural stone is popular all over the world in varying number of industries: construction, agro-industrial complex, chemical and jewelry fields. Great example is limestone; five main groups of its uses are identified (Pic.1.), such as: building and decorative stone – stone used for its resistance to weather or its aesthetic appeal – walls and decorative purposes. Buildings, walls, paving slabs. Aggregates – stone used for its strong physical properties – crushed and sorted into various sizes for use in concrete, coated with bitumen to make asphalt or used 'dry' as bulk fill in construction. Mostly used in roads, concrete and building products. Industrial purposes – limestone can be used for its chemical (mainly alkaline) properties as calcium carbonate (CaCO_3) in farming and manufacturing industry. Lime burning (calcining) – limestone when heated to a high temperature breaks down into lime (calcium oxide) and carbon dioxide gas. It can then be used as a more powerful alkali than limestone (see above) or used as a cement with sand, to make mortar, or as a soil improver in agriculture.

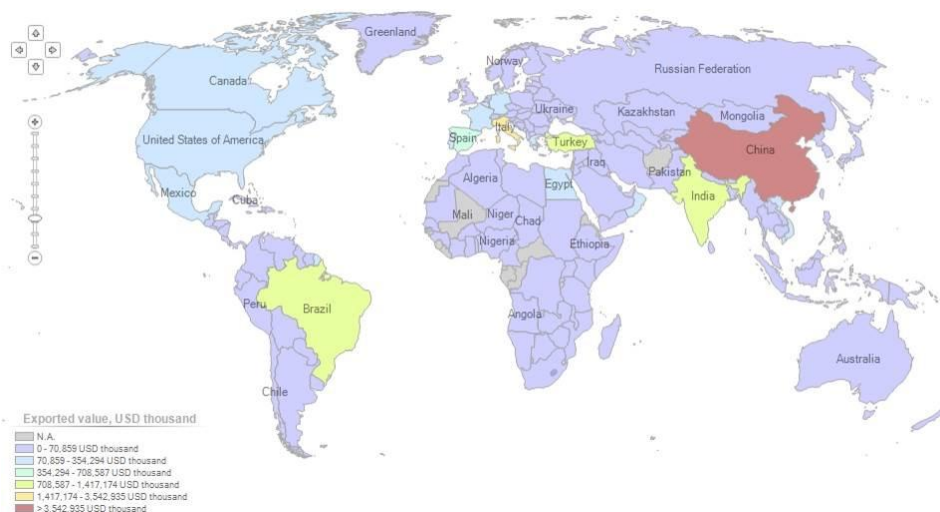
Pic. 1. Uses of stone. Stone as a resource*

*Source: compiled by the author on the basis of [2].

Cement – if limestone (or its variety chalk) is mixed with clay or sandstone before firing, it can produce Portland cement which when mixed with aggregate makes concrete [2].

Newer trends and design fashions appear every year; and the competition between the exporters is getting tenser. There are many different types of natural stones, but five most popular ones as well as their common uses in construction, as in the largest field of natural stone usage (consists 70% out of the whole usage of natural stone): marble, granite, limestone, travertine, slate.

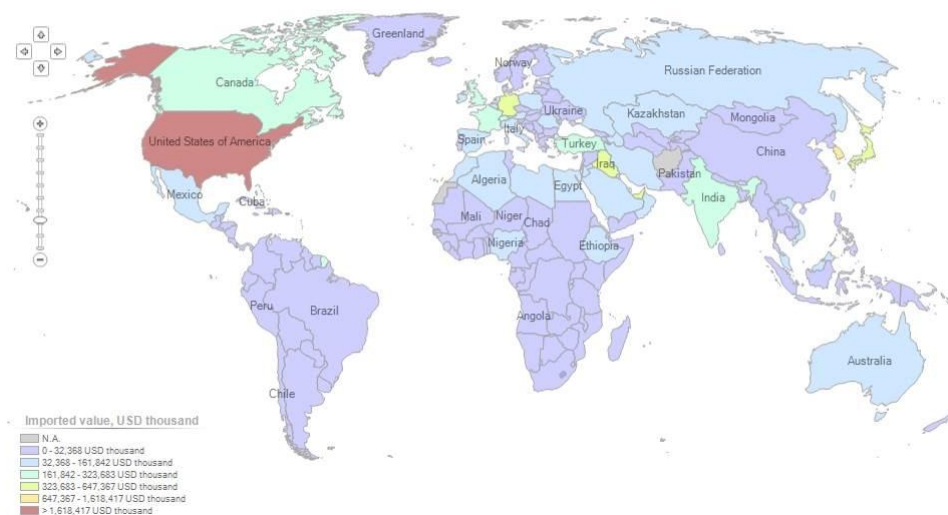
According to the go4WorldBusiness.com statistics [3; 4], the biggest world exporters of marble and granite in 2015, two the most popular natural stones on the market, were China and Italy, followed by India, Turkey and Brazil (pic. 2).

Pic. 2. List of marble and granite exporters in 2015*

*Source: compiled by the author on the basis of [1]

Alternatively, the largest importers of 2015 were the United States of America, South Korea, Japan, Germany, Iraq and United Arab Emirates (pic. 3).

Pic. 3. List of marble and granite importers in 2015*

*Source: compiled by the author on the basis of [1]

Middle Eastern countries as well as Eastern European countries are not exceptions. Both have multiple number of natural stone deposits. Therefore, it is essential to know about their stone market situation: trends, prospective and major players.

Review of recent researches and publications.

Recent articles, statistics, stone exhibitions conclusions and interviews of the construction and design industry experts give the preliminary information for the study. As well as other online magazines and periodicals related to the natural stone and design industries.

Results.

First, we should define which countries are playing significant roles in the stone business among Middle Eastern and Eastern European countries. For Middle East it would be the GCC(Gulf Cooperation Council, political and economic alliance of six Middle Eastern countries—Saudi Arabia, Kuwait, the United Arab Emirates, Qatar, Bahrain, and Oman) stone market is worth over USD 5 billion and constitutes approximately 20% of the global demand in the stone market and stone import value of 178.6 million square meters. [2]

Dubai is a major player in the region, first because it has a huge number of projects happening in its own territory. Qatar can be considered as the second after Dubai in terms of own projects, number and value. It has a booming construction sector and has all types of projects requiring natural stone.

Saudi Arabia also has a considerable number of large projects going on, from mosques to luxurious hotels, or even universities and museums, all requiring natural stone supply. The only note is that Saudi Arabia is a conservative country, with a closed construction sector. It is hard to find the right importer for natural stone.

There are other smaller, but still important players such as Kuwait, with some substantial massive projects going on. Lebanon, which seems to be growing fast in the past few years, with growing appetite for natural stone. Iraq, which is finding its own political stability and has many projects on planning stage. Algeria, with some mega large projects financed by oil and gas revenues.

Urban construction projects across the GCC, valued US \$1.16tn in 2018, drive the demand for natural stone, tiles, marble, granite and ceramic products. Major construction activities appear to be in the United Arab Emirates and Saudi Arabia, both of which constitute approximately 75% of all urban construction projects in the region.

The Middle East flooring market is primed for growth due to the high volume of urban construction projects in the GCC. The urban construction sector has over 18,600 active projects, which account for nearly 80% of all construction activities in the region [2].

In Eastern Europe [3] it is mostly Ukraine, Russia, Belarus and Czechia. Unique natural stone deposits in these countries combines with young ambitious building materials companies give Eastern European countries a boost to fit in the international stone business community.

Ukraine most common natural stone deposits are marble, sandstone, basalt, tuff, labradorite, granite, quartz, gabbro, dolomite, limestone, and cyanite deposits. Scientists estimate explored Ukrainian stocks of only facing stone in the figure of almost 440,000,000 m³ - the volume of parallelepiped with the sides 1000x500x880 meters [4; 5].

Granite, gabbro and labradorite are the rocks of the Ukrainian crystalline shield. Deposits of the latter are located in Zhytomyr, Kyiv, Vinnytsia, Cherkasy, Rivne, Donetsk, Mykolayiv, Zaporizhia, Kirovohrad, and Dnipropetrovsk oblasts.

However, more than 90% of explored Ukrainian labradorite are situated in Zhytomyr region. (One cubic meter of the most expensive labradorite costs around 620 USD) [6].

Stone industry experts call the Zhytomyr area “Little Ural” as a reference to its great deposits of natural stone, which makes Zhytomyr a wonderful place for the stone business development.

Actually, in Russia, marble deposits have vast geographic distribution, but a certain leader is Ural.

There are more than 20 deposits, even though extraction works are happening in only eight of them. White, gray, yellow, black and even pinky-red marbles are found in Ural Mountains.

The Altai and Western Siberia are rich in marble as well. Fine-grained white marble with red-green veins, lilac-pink stone and creamy-gray marble are mined there.

Krasnoyarsk region has more than twenty varieties of cream, white, pale pink, orange, greenish-gray and yellow marble. In Karelia, we can find red and pink granites, yellow-pink stone, Color palette of marbles in Karelia region varies from dark gray and black to snow-white, sometimes with bright yellow and green spots, or stripes [7; 8; 9].

Marble onyx is another featured stone found in Russia. Its hues vary from milky-white to golden, from light pink to amber, and from copper-green to brown.

As for the excellent building and facing stone travertine, in Russia it is a symbol of the Caucasus.

Some experts estimate that capacity of the Russian market of decorative stone (granites, marbles, limestones, quartzites, slates, etc.), including imports, is approaching \$ 500,000 per year [10].

Czechia and Belarus have diversity of syenite, granite and limestone deposits.

Although world trends in the natural stone business are usually the sum of the whole, tendencies in Middle East countries and Eastern European countries are quite distinct.

For Middle East, Crema Marfil and Dark Emperador are the usual suspects, these two Spanish marble stone that are regulars on the top. Also Capri Limestone, Spanish white marble, very popular in the Middle East for its white color and uniformity. Moca Cream limestone is beige limestone from Portugal, a reference and well-known type of limestone. Diverse Beige Marble such as Bursa Beige, Burdur Beige, Botticino. These are Turkish beige marble and have a growing demand [11; 12].

Diverse White Marble is also in favor this year, and particularly the ones with good price. Some examples are Mugla White, Estremoz, Blanco Macael. There is also demand for expensive white marble such as Carrara or Statuario, but in less quantity and for exclusive projects. As well as travertine Beige, especially from Turkey and for exterior cladding use, such as in villas, hospitals, museums, mosques.

Jura Beige Limestone, a German beige limestone that is highly demanded for both cladding projects and exterior flooring and diverse colored Marble such as Negro Marquina black marble, Rojo Alicante or Rosso Levanto red marble, Amarillo Triana yellow marble are on the rise too [13].

There are also some highlights about drifts in GCC demand for international supply. Increased demand for more "exotic", "luxurious" and "rare" stone materials from countries including Turkey, Brazil, Italy, Portugal, China, India, Greece and North America.

"Our most popular products at Middle East Stone this year have been 'Santorini' granite and 'Botanic' – a unique quartzite. These are exotic materials from Brazil, which produces some of the world's best granite, and has proved exceptionally popular for us here in Dubai this year." Ali Khalil Onessi, Sales Manager at UAE-based SunItalia – one of the largest wholesalers of marble and granite in the region with over 300 varieties currently available.

SunItalia's 'Botanic' stone has emerald green tones, representing one of the design industries most popular color palettes for 2017. Cream, white and gray were other colors highlighted by exhibitors as being in popular demand this year.

"Our most popular product is 'Crema Uno®' – our quarry is the only one in the world which has this specific type of marble and it is appealing to the GCC market who favor modern design." - Serhan Erol, Partner at Aseel Marble – the biggest Turkish marble supplier in the Middle East.

At Tuesday's talk on 'Forecasting the future challenges and opportunities for the industry over the next 12-18 months' experts from Mott MacDonald, SSH and Clyde & Co identified GGC countries UAE, Kuwait, Bahrain and Saudi Arabia in particular – as major construction growth areas [14].

As for Eastern European countries, most of the trends lead to the nature – from natural stone and metals to the imitations, replications, images of them and alloys.

General styles for stone on big surfaces are rustic and ecological minimalism [15; 16; 17]. Stone curving is especially popular this year; geometry in designs is the main trend, which looks beautiful, but is

also a hard work.

Travertine fits all the requirements for the natural look, and environmental friendliness. This is why it became a new fashion in home design, making an ambiance of home comfort and warmth, and going well with modern décor, classic and minimalism at the same time.

Another minimalistic trend that came to the Eastern European countries from the Northern Europe is using concrete and cement in interiors. Designers are playing with new color palettes and finishing, but the best-selling color is still authentic dark-gray.

An unexpected drift of this year is a slow replacement of white Carrara marble with gray and green. High-quality materials such as onyx and agate are adding deepness to any design, and being in favor nowadays as well.

Beside the new green color trend, we can often see melancholic dark walls in muted palette with aquamarine shades. Pink, as a favorite color of modern millenials, came to the décor and construction world too. It makes a great combination with orange-powder tones with shades of sage and dusty blue. Pink palette is complicated, carmine-red and terracotta hues can be a good complementary to it. Experts suspect red to be the next step in the color fashion, as a bright spark for both exteriors and interiors [18; 19; 20].

Conclusions and prospects.

Along with the development of economic relations in Central Asia and Eastern Europe, market regulators influence on the relations in these areas is growing as well.

The GCC (Gulf Cooperation Council, political and economic alliance of six Middle Eastern countries—Saudi Arabia, Kuwait, the United Arab Emirates, Qatar, Bahrain, and Oman) are the countries that are playing significant roles in the stone business among Middle Eastern.

The East European natural stone market has been growing steadily over the past decade, but according to the industry analysts, its demand level is still lower than in other developed countries, particularly the United States, Japan, Germany and France.

Taking in attention main world trends, each region still has its own fashions and drifts in the construction and design industries.

For Middle Eastern countries, overall and based on the Global stone portal statistics [21; 22], we can see a large demand for both marble and limestone, with different colors. Normally beige and white are dominant colors; however, we see increasing demand for different colored stone. Spanish marbles Crema Marfil and Dark Emperador. Capri Limestone, Spanish white marble, beige limestone from Portugal Moca Cream limestone, diverse beige marble such as Turkish beige marbles Bursa Beige, Burdur Beige, Botticino. Diverse White Marble is also in favor this year, especially Mugla White, Estremoz, Blanco Macael. As well as travertine Beige, especially from Turkey and for exterior cladding use, such as in villas, hospitals, museums, mosques. Jura Beige Limestone, colored marble such as Negro Marquina black marble, Rojo Alicante or Rosso Levanto red marble, Amarillo Triana yellow marble are in high demand too.

Stone experts are highlighting some specials of the year: 'Santorini' granite and 'Botanic' – a unique quartzite, 'Crema Uno' marble.

Increased the demand for international supply of "Exotic", "Luxurious" and "Rare" natural stone from countries like Turkey, Brazil, Italy, Portugal, China, India, Greece and USA.

In Eastern European countries, natural and ecological designs are on top. Mixes of metal and stone, minimalism and maximalism – mass individualization and desires for every design to be unique.

Geometry and stone curving using the most popular stone like ecological travertine, authentic concrete and cement, trendy onyx and agate and new favorite colors: gray and green instead of classy white, melancholic dark walls in muted palette with aquamarine shades, millenials' pink, terracotta hues and forecasts for red to become a new fashion – all these characterize stone industry in Eastern European countries today.

International natural stone market experts predict that the stone market will continue growing in Eastern Europe and Central Asia, due to increased demand for natural stone in construction, agro-industrial complex, chemical and jewelry industries. Which makes it crucial to continue studying their market features, fashions and tendencies.

References

1. The official website of All Granite and Marble Corporation. (2017). The History of Natural Stone by Daniel Morrell. *marble.com*. Retrieved from <https://marble.com/articles/history-of-natural-stone-applications>. (Accessed 15 May 2018).
2. The official website of the Middle East Stone: International Stone and Marble Show. (2018). Middle East Stone is your gateway to a US\$5 billion stone procurement market. *www.middleeaststone.com*. Retrieved from <https://www.middleeaststone.com/exhibit/market-insight/>. (Accessed 15 May 2018).
3. The official website of UNSD. (2018). Standard country or area codes for statistical use (M49). *marble.com*. Retrieved from <https://marble.com/articles/history-of-natural-stone-applications>. (Accessed 15 May 2018).
4. Ramet, Sabrina P. (1998). Eastern Europe: politics, culture, and society since 1939. Indiana University Press. P. 15. Retrieved 2011-10-05, Bloomington, Indiana, USA.
5. The official website of UPBC. (2016). Facing stone of Ukraine. *upbc.com.ua*. Retrieved from <http://upbc.com.ua/uk/for-all/articles/facingstones.html>. (Accessed 17 May 2018).
6. Meleshko K. (2006). Zhytomyrschina – little Ural. Zhytomyr – a cosmic city, AiF. *zhzh.info*. Retrieved from <http://zhzh.info/publ/4-1-0-129>. (Accessed 17 May 2018).
7. The official website of Yarkamen. (2018). Natural stone in Russia: deposits and production features. *www.naturalstone.ru*. Retrieved from http://www.naturalstone.ru/articles/vse_o_kamne/naturalnyi_kamen_v_rossii_mestorozhdeniya_i_osobennosti_dobychi/. (Accessed 18 May 2018).
8. The official website of Litos. (2017). Russian stone market in 2017. *www.litosonline.com*. Retrieved from <https://www.litosonline.com/en/article/2017-sep-11/russian-stone-market-2017>. (Accessed 19 May 2018).
9. Association of Independent Consultants and Experts in the Field of Mineral Resources. (2006). Metallurgy and Chemical Industry Building Stone Market in Russia, Infomine. Moscow, Russia.
10. Granit and marble market. (2005). *Prakticheskij marketing* [Practical marketing], 11. *www.economy.nayka.com.ua*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua>. (Accessed 19 May 2018).
11. The official website of British Geological Survey, NERC. (2017). Stone as a resource. *www.bgs.ac.uk*. Retrieved from https://www.bgs.ac.uk/mendips/aggregates/stone_resource/stoneuses.html. (Accessed 20 May 2018).
12. The official website of Czeska zula. (2018). Czech natural stone. *www.cezula.cz*. Retrieved from <http://www.cezula.cz>. (Accessed 20 May 2018).
13. The official website of Global Stone Portal. (2018). Middle East Stone Market Trends. *www.globalstoneportal.com*. Retrieved from <http://www.globalstoneportal.com/blog/markets-trends/middle-east-stone-market-trends>. (Accessed 21 May 2018).
14. The official website of AEC online. (2017). Middle East Stone 2017 Highlights GCC demand for International Supply. *www.aeconline.ae*. Retrieved from <https://www.aeconline.ae/middle-east-stone-2017-highlights-gcc-demand-for-international-supply-112251/news.html>. (Accessed 21 May 2018).
15. The official website of Take&Live. (2018). Stone and Metal – two main trends in the interior design. *takeandlive.com.ua*. Retrieved from <http://takeandlive.com.ua/article/metall-i-kamen-dva-glavnyh-trenda-v-dizayne-interera>. (Accessed 21 May 2018).
16. The official website of GranitBud Exclusive. (2018). Trend “Nature and Ecology” – Travertine. *granitbud.com*. Retrieved from https://granitbud.com/pro_nas/news/trend_pryrodnist_ta_naturalnist_-_travertyn.html. (Accessed 21 May 2018).
17. Myroshnyk, L. (2016). 50 shades of gray — fashionable concrete in bath interior, Elle Decoration. *www.elledcoration.ru*. Retrieved from <https://www.elledcoration.ru/how-to/trends/50-ottenkov-serogo-beton-itsement-v-interere-vannoy>. (Accessed 22 June 2018).
18. Timasheva, N. (2018). All trends 2018: what is in and what is out of interior fashion, Interior design. *www.interior.ru*. Retrieved from <http://www.interior.ru/design/trend/2441-vse-trendy-2018-cto-voshlo-i-cto-vyshlo-iz-interernej-mody.html>. (Accessed 22 May 2018).
19. Gornodobyvayushchaya i toplivnaya promyshlennost'. Rossiya i drugiye strany SNG [Mineral and Fuel Industries. Russia and other CIS countries]. (2009). Moscow, Russia: ADI “Bisnes-karta”.

20. The official website of European Commission (2016). Building a harmonized European database on natural stones for the use of construction and restoration stakeholders. *ec.europa.eu*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/eip-raw-materials/en/content/building-harmonized-european-database-natural-stones-use-construction-and-restoration>. (Accessed 23 May 2018).

21. Soboleva, H.K., & Lomakyna, N.S. (2015). Mirovoy rynek naturalnogo kamnya [World natural stone market]. *Mezhdunarodnyy studencheskiy nauchnyy vestnik* [International Student Scientific Bulletin], 3-2. *www.eduherald.ru*. Retrieved from <http://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=12495>. (Accessed: 26 May 2018).

22. The official website of Go4World Bussiness (2015). The Import Export Blog for Manufacturers, Suppliers, Wholesalers and Traders. *blog.go4worldbusiness.com*. Retrieved from <https://blog.go4worldbusiness.com/2017/04/01/where-should-you-buy-granite-in-bulk/>. (Accessed: 27 May 2018).

Received: 05.10.2018 / Review 06.11.2017 / Accepted 06.18.2018

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

УДК 336.22(477)
JEL Classification H21

Варналії Захарій

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

E-mail: vzs1955@gmail.com

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Анотація

Вступ. Дієвість податкової системи України є гарантом вирішення соціальних і економічних завдань, які виконує держава на кожному етапі свого історичного розвитку. Особливо це важливо в умовах євроінтеграції та глобалізаційних викликів. В значній мірі цьому сприяло ухвалення та введення з 1 січня 2011 року в дію норм Податкового кодексу України. Водночас, як засвідчила практика, низка проблем, пов'язаних із здійсненням податкового стимулювання підприємницької діяльності, так і залишається невирішеною. Серед основних проблем залишається недосконалість податкової системи України. Слід також зазначити і про відсутність чіткого визначення інституціонально-функціональної структури податкової системи України, низький рівень податкової культури як самих податківців, так і платників податків тощо. Все це об'єктивно диктує необхідність подальшої модернізації податкової системи України.

Методи. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи системного аналізу та теоретичного узагальнення, економічного аналізу й економіко-статистичний метод, метод структурно-логічного аналізу тощо.

Результати. Розкрито сутність та інституціонально-функціональну структуру податкової системи України. Встановлено, що податкова система як полісистемне утворення включає в себе взаємодіючі п'ять підсистем (системи) як певні цілісності, що знаходяться у безпосередніх взаємозв'язках. Запропоновано основні напрями модернізації податкової системи України.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на більш чіткому та якісному визначенні поняття «податкова система», її інституціонально-функціональної структури (інституціональної архітектури) та визначенні конкретних шляхів подальшого реформування податкової системи України в контексті європейської інтеграції.

Ключові слова: інституціонально-функціональна структура, податкова система, система податкового законодавства, система податків і зборів, система податкових органів влади, система адміністрування податків і зборів, система оподаткування.

Вступ.

Податкова система держави має відображати конкретні умови країни: рівень розвитку економіки, соціальної сфери, зовнішньої та внутрішньої політики, традицій народу тощо. У зв'язку з цим структура податкової системи, її основні елементи (підсистеми) повинні бути адекватними саме цим вимогам. Податкова система України, як і будь-якої держави, покликана, передусім,

забезпечувати формування фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання узятих на себе функцій (оборона країни, охорона правопорядку і національна безпека, система управління країною, економіка, соціальне забезпечення). Податкова система України розпочала своє становлення в 1991 році, але й до сьогодні цей процес ще не можна визнати завершеним. Постійні зміни, що відбувалися й відбуваються в цій сфері не можна назвати цілісними та системними. Як засвідчує практика, низка проблем, пов'язаних із здійсненням податкового стимулювання підприємницької діяльності, так і залишається невирішеною навіть і після введення з 1 січня 2011 року в дію норм Податкового кодексу України. Серед основних проблем залишається недосконалість податкової системи України, що й визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вагомий внесок у дослідження проблем теорії і практики функціонування податкової системи України зроблено такими вченими, як: В.Л. Андрущенко [1; 14], В.Г. Баранова [15], Л.М. Демиденко [13], О.Т. Замасло [5], Ю.Б. Іванов [7; 17], Н.М. Костіна [18], А.І. Крисоватий [9], М.І. Крупка [10], І.О. Лютий [13], В.М. Мельник [12], І.В. Педь [13], М.В. Романюк [11], Л.П. Сідельникова [18], А.М. Соколовська [19], К.І. Швабій [20] та інших.

Результати їх наукового пошуку мають вагоме теоретичне та практичне значення. В той же час, нестабільний стан національної економіки та постійна трансформація фінансово-економічної системи України обумовлюють необхідність проведення додаткових наукових досліджень в цій сфері, що ще раз підтверджує актуальність обраної тематики.

Незважаючи на підвищений науковий інтерес щодо дослідження податкової системи слід відзначити відсутність комплексного підходу до її вирішення, «якісного» визначення категорій та чіткості у визначенні понять.

Мета.

Метою статті є розкриття сутності податкової системи, її інституціонально-функціональної структури та визначення основних шляхів модернізації податкової системи в Україні.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження базується на діалектичному, системному та мережевому підходах до наукового пізнання і загальнотеоретичного осмислення будови та функціонування податкової системи як складової фінансової системи держави, з використанням нового наукового напрямку – інституціональної архітеконики.

Результати.

Податкова система це складне, суперечливе та полісистемне поняття. Дуже часто відбувається ототожнення понять «податкова система», «система податків» та «система оподаткування». Не дивлячись на багато спільного, це не просто різні поняття, це різні системи як з точки зору інституціонально-організаційної будови, так і з структурно-функціонального призначення.

Так, зокрема Педь І.В. стверджує, що податкова система – це законодавчо встановлена у державі сукупність обов'язкових платежів (податків і зборів), що підлягають сплаті юридичними і фізичними особами до бюджетів різних рівнів [13, с. 54].

Такої думки притримується і професор Андрущенко В.Л., на його думку податкова система – це сукупність податків і зборів, обов'язкових платежів, об'єднаних спільною організаційною структурою та нормативно-правовою базою [14].

В той же час Сідельникова Л.П. та Костіна Н.М. крім податкової системи виділяють окремо систему оподаткування та систему податків та зборів [18].

Замасло О.Т. поняття «податкова система» пропонує тлумачити як систему з багаторівневою структурою, яка регламентується нормами фінансового права і складається з податків та зборів, які

справляються у визначеному чинним законодавством порядку, платників податків і уповноважених державних органів, які здійснюють діяльність щодо забезпечення повного та своєчасного надходження обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів [5].

Більш розширене визначення дає професор А.М. Соколовська, яка стверджує, що податкова система як багаторівнева структура включає в себе: податкові відносини; нормативно-правові акти; конкретні форми оподаткування; фіскальні установи [19, с. 15].

Водночас, більшість вітчизняних вчених притримуються визначення поняття «податкова система» як сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які справляються в установленому законодавством порядку [7; 11; 15].

На наше глибоке переконання, питання якості (чистоти) визначення категоріального апарату та чіткості визначення понять завжди були основою розвитку будь якої науки. На жаль, приходится констатувати те, що теорія та практика ринкових перетворень в Україні протягом понад 26 років свідчить про недостатній рівень використання інституціональних підходів до вирішення як теоретичних, так і практичних завдань. Щоправда, останнім часом ми спостерігаємо значне підвищення рівня уваги до інституціоналізму як важливого та перспективного сучасного напрямку економічної думки. Так, зокрема, А.А. Гриценко та його однодумці започаткували й розвивають в Україні новий напрям у науці – інституціональну архітектоніку[6].

Згідно підходів розроблених професором А. Гриценком інституціональна архітектоніка є структурою інститутів, яку складають правила, норми, стереотипи, традиції, установи та інші соціальні утворення в їх співвідношеннях із суттю і загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи. У цьому визначенні відображені і об'єктивні, внутрішньо властиві системі відносини, і значення суб'єктів у перетворюючій діяльності, та необхідність її побудови згідно з внутрішніми закономірностями системи [4, с. 32].

Незважаючи на високий рівень зацікавленості вчених цією тематикою, питання інституціоналізації податкових відносин в Україні не втрачає своєї актуальності. У зв'язку з цим і виникає необхідність у поглибленому дослідженні проблематики інституціональної архітектоніки, яка є (повинна бути) своєрідним „каркасом” для формування (будови) податкової системи України.

В широкому розумінні архітектоніка є головним принципом структурування, систематизації, взаємозв'язку та взаємообумовленості елементів цілого. Тобто, інституціональна архітектоніка – це принцип системоутворення (структурування, систематизації, взаємозв'язку та взаємообумовленості елементів системи).

В економічній теорії саме цей принцип необхідно розглядати як поєднання знань глибинної інституціональної структури, з одного боку, та загальних засад будови цілісної системи інститутів, з іншого боку.

Податкова система, не дивлячись на достатню автономність, як і будь-яка система, знаходиться у постійному взаємозв'язку та взаємодії з іншими системами. Загалом податкову систему оточує велика кількість систем, з якими вона відповідним чином взаємодіє та знаходиться у взаємозв'язку.

Податкова система будучи складовою (елементом) фінансової системи держави є одноранговою незалежною системою на рівні з бюджетною, митною, банківською, борговою, валютною, страховою, фондовою та іншими системами (рис. 1). Податкова система як і фінансова система в цілому, разом з іншими складовими, знаходиться в тісній взаємодії з економічною системою та її складовими: інвестиційна, зовнішньоекономічна, демографічна, соціальна, пенсійна тощо. У процесі свого функціонування податкова система, як і всі інші складові фінансової системи також активно взаємодіє та знаходяться у взаємозв'язку з іншими державними системами (3): політична, правова, інформаційна, інноваційна тощо.

Рис. 1. Інституціонально-функціональна структура податкової системи України*

*Джерело: авторська розробка

Податкову систему як полісистемне явище необхідно розглядати на змістовному та організаційних рівнях. Тому, у широкому розуміння податкова система – це складна система фінансово-економічних відносин, що складаються між державою (державними органами влади та місцевого самоврядування) та платниками податків у процесі перерозподілу створеного продукту. Таким чином, податкова система включає в себе не лише наявну систему податків і зборів та систему оподаткування, але й її інституційно-правове забезпечення, систему адміністрування податків та зборів. Тобто, будова податкової системи обумовлює системний підхід, який передбачає загальність окремих елементів, об'єднаних регулярною взаємодією з тою чи іншою формою управління.

Таким чином інституціонально-функціональна структура податкової системи України включає в себе взаємозалежні *п'ять систем (підсистем)*, які обумовлюють її цілісність: 1) система податкового законодавства; 2) система податків і зборів, як сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів; 3) система органів виконавчої влади, які справляють податки і збори; 4) система адміністрування податків і зборів; 5) система оподаткування (рис. 1).

Кожна з окреслених підсистем може розглядатись самостійно як система, оскільки містить у своєму складі внутрішні складові елементи. Отже, можна стверджувати про ієрархічність податкової системи і представити її у вигляді інституційно-управлінської структури.

Розглянемо всі складові надбудови податкової системи України.

Так, відносно *системи податкового законодавства*, то відповідно до пункту 3.1 статті 3 Податкового кодексу України (ПКУ) податкове законодавство України включає: Конституцію України; Податковий кодекс України; Митний кодекс України; чинні міжнародні договори та угоди, якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правові акти з питань оподаткування [16]. У випадках, коли міжнародні договори або угоди передбачають інші правила, ніж ті, що визначено у Податковому кодексі України, застосовуються норми та правила міжнародного договору (рис. 2).

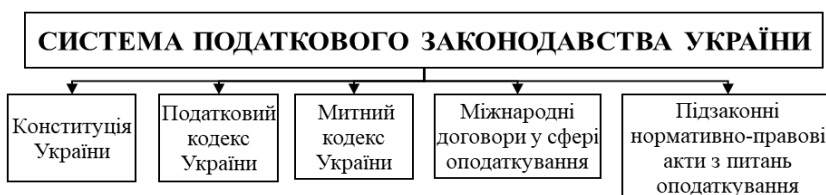

Рис. 2. Структура системи податкового законодавства України*

*Джерело: авторська розробка.

Щодо системи податків і зборів, то це сукупність податків і зборів, це лише одна із складових (підсистема) податкової системи, яка відповідно статті 8 ПКУ включає загальнодержавні (7) та місцеві (4) податки і збори. До загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені ПКУ (стаття 9) і є обов'язковими до сплати на усій території України, а саме: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито. До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених ПКУ (стаття 10), рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад. До місцевих податків належать: податок на майно; єдиний податок. До місцевих зборів належать: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір [16]. Система податків і зборів включає в себе принципи, форми та методи встановлення податків і зборів, а також методичні положення щодо обчислення сплати податків і зборів (рис. 3).

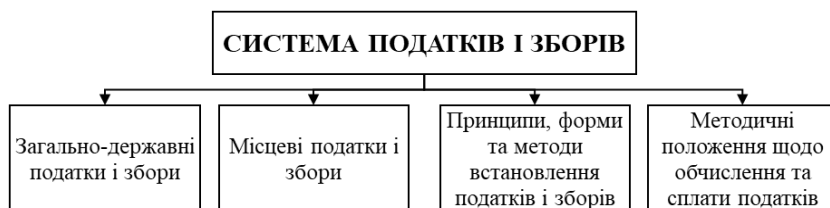

Рис. 3. Структура системи податків і зборів в Україні*

*Джерело: авторська розробка.

Система органів виконавчої влади, що справляють податки і збори – це Державна фіскальна служба України, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Державна фіскальна служба України – це центральний орган виконавчої влади (його територіальні органи), що утворився в результаті трансформації податкових і митних органів України з метою забезпечення реалізації державної політики у фіскальній, митній сфері і сфері адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, розроблення пропозицій щодо забезпечення її формування, а також здійснення контролю за дотриманням законодавства у цій сфері та попередження виявлення, розкриття і усунення правопорушень під час застосування такого законодавства (рис. 4).

Рис. 4. Структура системи органів влади, що забезпечують сплату податків і зборів в Україні*

*Джерело: авторська розробка.

Система адміністрування податків і зборів – це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом, здійснюють відповідну прогностно-аналітичну та масово-роз'яснювальну роботу (рис. 5).

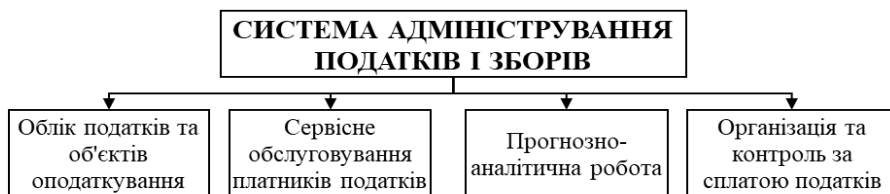

Рис. 5. Структура системи адміністрування податків і зборів в Україні*

*Джерело: авторська розробка.

Система оподаткування виступає базисом всієї податкової системи держави та являє собою законодавчо врегульований процес встановлення та утримання податків у країні, визначення їхніх розмірів і ставок, відповідних об'єктів та кола юридичних і фізичних осіб, що підлягають оподаткуванню, а також порядок сплати податків. Основними складовими системи оподаткування (базису) є: платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставки податку; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку та подання звітності про обчислення та сплату податку (рис. 6).

Рис. 6. Структурно-функціональна схема системи оподаткування в Україні*

*Джерело: складено автором.

Головною метою системи оподаткування є акумулювання податкових платежів та формування на цій основі доходної частини бюджету щодо фінансового забезпечення державою завдань економічної та соціальної політики. Результатом функціонування системи оподаткування є не тільки наповнення доходної частини бюджету, а також створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, стимулювання розвитку пріоритетних галузей економіки, перерозподіл доходів між різними категоріями населення та багато іншого. Система оподаткування прямо чи опосередковано впливає практично на всі сфери суспільного життя як держави в цілому, так і окремої людини.

Не дивлячись на певні кроки щодо змін, які відбулися та відбуваються, податкова система України все ще залишається недосконалою. Серед головних недоліків треба визначити: по-перше, нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження; по-друге, переважно фіскальний характер системи оподаткування; по-третє, зростання тенденції щодо ухилення від сплати податків і відтік капіталів за кордон; по-четверте, постійні, непередбачувані та безсистемні зміни до Податкового кодексу України; по-п'яте, все ще складне та суперечливе адміністрування податків.

В Податковий кодекс України протягом останніх двох років (2016-2017 рр.) були внесені зміни, які частково покращили ситуацію. Проте залишилась низка проблем: 1) у вітчизняному

податковому законодавстві залишилося чимало суперечностей і «прогалин»; 2) обмежено використання тільки окремих схем ухилення від сплати податків; 3) перманентним є дефіцит фіскальних ресурсів; 4) дедалі актуальнішим стає введення ефективних пільгових податкових механізмів заохочення інвестиційно-інноваційної діяльності; 5) завдання формування надійної фінансової бази функціонування органів місцевого самоврядування за рахунок місцевих податків і зборів виконано частково; 6) потрібні подальші кроки для зменшення витрат часу та коштів платників податків на нарахування і сплату податків; 7) однією з найгостріших проблем залишається вдосконалення ризикорієнтованого податкового контролю та налагодження партнерських відносин між податковими органами й платниками податків [12, с. 13].

Необхідно зазначити, що для України наразі процедура оптимізації податкової системи ускладнена, оскільки перевантаження системи оподаткування реформами спричиняє посилення податкового навантаження та ускладнення відносин між платниками податків і державою. Водночас модернізація податкових процесів є основним завданням на поточний період оптимізації всіх складових податкової системи України.

З огляду на залежність ефективності податкової системи загалом від рівня податкового навантаження, встановлення його надмірно високого чи недостатнього рівня, наслідки відчують на собі усі, тому що це спричинить до змін в економіці, вплинувши на рівень ділової активності суб'єктів господарювання, інвестиційну привабливість країни, виконання державою своїх функцій. Важливе значення для України має розробка механізму, що заснований на принципі регресивного оподаткування галузей, які постійно нарощують виробництво продукції, з метою перспективного збуту як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. У цьому контексті суб'єкти господарювання України будуть зацікавлені показувати оподатковувану базу в повному обсязі, за умови, що чим більша сума одержуваного прибутку, тим менша має бути ставка податку. Отже зникає «об'єктивна необхідність» ухилятися суб'єктам господарювання від сплати податків, або йти в тінь [3].

З метою подальшого зменшення інфляційного потенціалу податкової системи доцільно поетапно знижувати ставку податку на додану вартість, це стосується в першу чергу високотехнологічного, наукомісткого, екологічно безпечного виробництва, а також тих галузей, що видобувають природні ресурси тощо.

Необхідно здійснювати всебічну організаційну та відповідну просвітницьку роботу з платниками податків, задля підвищення рівня податкової культури, урегулювати і вдосконалювати інформаційні потоки між платниками податків та органами контролю за їх сплатою, а також обов'язково враховувати соціально-культурні й психологічні особливості громадян України, їх усталені традиції в процесі прийняття рішень у сфері оподаткування. У цьому контексті сплата податків повинна носити обов'язковий характер. Система штрафів і санкцій, громадська думка в нашій країні мають бути сформовані таким чином, щоб несвоєчасна сплата податків або їх несплата були менш вигідні платникові, ніж вчасне і чесне виконання зобов'язань перед бюджетом країни [2].

З метою подальшої модернізації податкової системи та податкових відносин, доцільно переглянути фіскальний характер розробки та регулювання податкової політики, оскільки державний вплив на зобов'язання перед бюджетом підприємницьких структур не має призводити до зниження ефективності діяльності останніх. Саме на підставі податкової політики доступна оптимізація податкових відносин та ефективна реалізація регулюючої функції, що сприяє оптимізації всієї податкової системи України.

Висновки і перспективи.

За результатами проведених досліджень можна стверджувати, що податкова система як полісистемне утворення включає в себе взаємодіючі підсистеми (системи) як певні цілісності, що знаходяться у безпосередніх взаємозв'язках. До структури податкової системи, на нашу думку, входять: система податкового законодавства; система податків і зборів; система відповідних органів

виконавчої влади; система адміністрування податків і зборів; система оподаткування. Кожна із зазначених систем має свою внутрішню структуру, яка формується внаслідок взаємодії її елементів (складових).

З метою підвищення ролі і значення податкової системи країни в прискоренні економічного розвитку України необхідно розробити, а саме головне, ефективно реалізувати податкову політику спрямовану на стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно-інвестиційної діяльності, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків. Враховуючи той факт, що Україна знаходиться в процесі євроінтеграції, особлива увага має приділятися регулюванню фінансово-економічних відносин між державою та підприємницькими структурами, що визначає новий напрям розвитку податкової політики як інструменту модернізації податкової системи в цілому.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, що модернізацію податкової системи України необхідно проводити в напрямках конгруентності реформ податкової системи в системі реформ в інших сферах державного управління, врахування зв'язків між суб'єктами податкових відносин, обґрунтованості та аналізу актуальності змін, які несуть реформи у сфері податків.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Податкова держава: монографія. Київ, 2016. 304 с.
2. Варналій З.С. Податкова система України: проблеми функціонування та шляхи реформування. *Економіка і регіон*. 2017. № 5 (66). С. 5-9.
3. Варналій З.С., Савич І.В. Сучасний стан та чинники тінізації бюджетних відносин в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2014. Випуск 164. С.19-24.
4. Гриценко А.А. Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология. *Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия экономическая*. 2006. Випуск 103-1. С. 31–37.
5. Замасло О. Т. Податкова система України: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 420 с.
6. Иерархия и сети в институциональной архитектуре экономических систем / под. ред. чл.-кор. НАН Украины А.А. Гриценко. Киев: НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. 2013. 580 с.
7. Иванов Ю.Б., Тищенко А.М. Сучасні проблеми податкової політики: Навч. посібник. Харків. 2015. 327с.
8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року №2222-IV. URL: www.rada.kiev.ua. (дата звернення: 15.05.2018).
9. Крисоватий А., Сидорович О. Методологічний інструментарій новітньої парадигми оподаткування. *Економічна теорія*. 2014. № 4. С. 36-48.
10. Крупка М.І., Кміть В.М., Паславська Р.Ю. Система адміністрування податків в Україні: стан, проблеми та перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 217-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2016_26_2_34. (дата звернення: 15.05.2018).
11. Лютий І. О., Демиденко Л. М., Романюк М. В. та інші. Податкова система : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ. 2009. 456 с.
12. Мельник В.М., Кошук Т.В. Податкова політика України в умовах імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Фінанси України*. 2016. № 7. С. 7-25.
13. Педь І.В. Податкова система: економіко-правова характеристика податків. Навч. посібник. Київ. 2007. 191 с.
14. Податкова система: Навчальний посібник ; за заг.ред. В.С. Андрущенка. Київ. 2015. 416 с.
15. Податкова система: Навчальний посібник ; за ред. В.Г. Баранової. Одеса. 2014. 344 с.
16. Податковий кодекс України від 02.12.10. № 2755 – VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення: 15.05.2018).
17. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография ; под ред. И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова. Киев. 2011. 352 с.
18. Сідельникова Л.П., Костіна Н.М. Податкова система : навчальний посібник. Київ. 2012. 576 с.
19. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: Монографія. Київ.

2004. 454 с.

20. Швабій К.І. Напрями реформування податкової системи в умовах посткризового відновлення економіки України. *Фінанси України*. 2012. № 11. С. 52-58.

Статтю отримано: 16.05.2018 / Рецензування 15.06.2018 / Прийнято до друку: 18.06.2018

Zakharii Varnalii

Doctor of Economics, Professor, Professor
Department of Finance

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

E-mail: vzs1955@gmail.com

TAX SYSTEM OF UKRAINE: INSTITUTIONAL-FUNCTIONAL STRUCTURE AND WAYS OF MODERNIZATION

Abstract

Introduction. Effectiveness of the Ukrainian tax system is the guarantor for solving social and economic tasks performed by the state at every stage of its historical development. This is especially important in the context of European integration and globalization challenges. The adoption and introduction from January 1, 2011 of the rules of the Tax Code of Ukraine contributed to this to a large extent. At the same time, as practice has shown, a number of problems related to the tax incentive of entrepreneurial activity remain unresolved. The imperfection of the tax system of Ukraine remains among the main problems. It should also be noted that there is no clear definition of the institutional and functional structure of the tax system of Ukraine, the low level of tax culture for taxpayers themselves and taxpayers, etc. All this facts objectively dictates the need for further modernization of the tax system of Ukraine.

Methods. General scientific and special methods of system analysis and theoretical generalization, economic analysis, economic and statistical method, the method of structural and logical analysis and others are used in the process of research.

Results. The essence, institutional and functional structure of the tax system of Ukraine are revealed. It has been established that the tax system as a polysystem formation includes interacting five subsystems (systems) as certain integrity, which are in direct interconnections. The main directions of modernization of the tax system of Ukraine are offered.

Discussion. Subsequent studies in the analyzed area should focus on more precise and qualitative definition of the concept "tax system", its institutional and functional structure (institutional architectonics) and the definition of concrete ways of further reformation of the tax system of Ukraine in the context of European integration.

Keywords: institutional and functional structure, tax system, tax law system, system of taxes and fees, system of tax authorities, system of administration of taxes and fees, taxation system.

References

1. Andrushchenko, V.L., & Tuchak, T.V. (2016). *Podatkova derzhava* [Tax State]. Kyiv: Ukraine.
2. Varnalii, Z.S. (2017). Podatkova systema Ukrainy: problemy funktsionuvannya ta shlyakhy reformuvannya [Tax system of Ukraine: problems of functioning and ways of reform]. *Ekonomika i rehion* [Economy and region], 5 (66), 5-9.
3. Varnalii, Z.S., & Savych, I.V. (2014). Suchasnyy stan ta chynnyky tinizatsiyi byudzhetykh vidnosyn v Ukraini [The current state and factors of shadowing of budgetary relations in Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka* [Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv], 164, 19-24.
4. Hritsenko, A.A. (2006). Instyutsionalnaya arkhitektonika: predmet, osnovnye zakony, metodolohiya [Institutional architectonics: subject, basic laws, methodology]. *Nauchnye trudy Donetskoho natsionalnoho tekhnicheskoho universiteta. Seryya ekonomicheskaya* [Scientific works of the Donetsk National Technical University. The economic series], 103-1, 31-37.
5. Zamaslo, O.T. (2017). *Podatkova systema Ukrainy: teoriya, metodolohiya, praktyka* [The Tax System of Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Lviv, Ukraine : LNU named after Ivan Franko.
6. Hritsenko, A.A. (Ed.) (2013). *Ierarkhiya i seti v instyutsionalnoy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem* [Hierarchy and Networks in the Institutional Architecture of Economic Systems]. Kyiv, Ukraine: National Academy of

Sciences of Ukraine, Institute of Economics and forecasters [in Ukrainian].

7. Ivanov, Yu.B., & Tyschenko, A.M. (2015). *Suchasni problemy podatkovoyi polityky* [Modern Problems of Tax Policy]. Kharkiv: Ukraine.

8. Konstytutsiya Ukrainy. (1996). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

9. Krysovatiy, A., & Sydorovych, O. (2014). Metodolohichnyy instrumentariy novitnoyi paradyhmy opodatkovannya [Methodological tools of the latest paradigm of taxation]. *Ekonomichna teoriya* [Economic theory], 4, 36-48.

10. Krupka, M.I., Kmit, V.M. & Paslavskaya R.Yu. (2016). Systema administruvannya podatkov v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy*, 26.2, 217-224. <http://nbuv.gov.ua>. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvntlu_2016_26.2_34.

11. Lyutyi, I.O., Demydenko, L.M., Romanyuk M. V. (2009). *Podatkova systema*. Kyiv: Ukraine.

12. Melnyk, V.M & Koschuk, T.V. (2016). Podatkova polityka Ukrainy v umovakh implementatsii Uhody pro asotsiatsiyu z Yevropeyskym Soyuzom [Tax policy of Ukraine in the implementation of the Association Agreement with the European Union]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], 7, 7-25.

13. Ped, I.V. (2007). *Podatkova systema: ekonomiko-pravova kharakterystyka podatkov* [Tax system: economic and legal characteristics of taxes]. Kyiv: Ukraine.

14. Andrushchenko, V.L. (Ed.). (2015). *Podatkova systema* [Tax system]. Kyiv: Ukraine.

15. Baranova, V.H. (Ed.). (2014). *Podatkova systema* [Tax system]. Odessa: Ukraine.

16. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.10. № 275. *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

17. Mayburov, I.A., & Ivanov, B.B. (Eds.). (2011). *Reformirovanie nalogovykh sistem. Teoriya, metodolohiya i praktika* [Reforming tax systems. Theory, methodology and practice]. Kiev: Ukraine.

18. Sidelnikova, L.P., & Kostina, N.M. (2012). *Podatkova systema* [Tax system]. Kyiv: Ukraine.

19. Sokolovska, A.M. (2014). *Podatkova systema derzhavy: teoriya i praktyka stanovlennya* [The tax system of the state: the theory and practice of formation]. Kyiv: Ukraine.

20. Shvabiy, K.I. (2012). Napryamy reformuvannya podatkovoyi systemy v umovakh postkryzovoho vidnovlennya ekonomiky Ukrainy [Directions of the reformation of the tax system in the post-crisis economic recovery of Ukraine]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], 11, 52-58.

Received: 05.16.2018 / Review 05.15.2017 / Accepted 06.18.2018

УДК 338.242.4:632.934
JEL Classification Q1

Василенко Людмила
здобувач
ННЦ „Інститут аграрної економіки”
м. Київ, Україна
E-mail: L.vasylenko@plt.land

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОБІГУ ПЕСТИЦИДІВ¹

Анотація

Вступ. Пестициди є біологічно активними речовинами, які при недотриманні регламентів їх виробництва, реалізації, збереження та застосування можуть представляти собою загрозу для довкілля, здоров'я людей, тварин, рослин, продукції сільського та лісового господарства. Тому в економічно розвинутих країнах світу накопичений багатий досвід державного регулювання обігу пестицидів. В Україні певною мірою вже сформоване нормативно-правове поле для врегулювання ринку пестицидів. Разом з тим, серйозні проблеми, які існують на вітчизняному ринку засобів захисту рослин, свідчать про недоліки вітчизняного законодавства у даній сфері і потребують рекомендацій щодо його удосконалення.

Метою статті є узагальнення напрямів реформування державного регулювання обігу пестицидів у сільському господарстві України та надання пропозицій щодо удосконалення законодавства у цій сфері.

Методи. При проведенні дослідження застосовувались наступні методи: діалектичний, монографічний, абстрактно-логічний, порівняльного аналізу, метод системного економічного аналізу і метод наукового узагальнення.

Результати. У статті, виходячи з аналізу чинного законодавства України у сфері обігу пестицидів, обґрунтовані рекомендації щодо його удосконалення з метою здійснення державного контролю та забезпечення цивілізованих умов функціонування ринку ХЗЗР у країні. Автор визначає функції, принципи і напрями державної політики у сфері обігу пестицидів, а також основні інструменти її реалізації. Розроблені пропозиції щодо посилення боротьби із фальсифікованими пестицидами та утилізації застарілих і непридатних до застосування хімічних препаратів.

Перспективи. Подальші дослідження планується проводити стосовно ролі громадськості в процесі контролю застосування пестицидів у сільському господарстві України.

Ключові слова: державне регулювання, законодавче забезпечення, захист рослин, пестициди, ринок, сільське господарство.

Вступ.

Пестициди є біологічно активними речовинами, які при недотриманні регламентів їх виробництва, реалізації, збереження та застосування можуть представляти собою загрозу для довкілля, здоров'я людей, тварин, рослин, продукції сільського та лісового господарства. Тому в економічно розвинутих країнах світу накопичений багатий досвід державного регулювання обігу пестицидів. Різні законодавчі акти суворо регулюють сферу виробництва, продажу та використання хімічних засобів захисту рослин і спрямовані, перш за все, на забезпечення безпеки життя і здоров'я як учасників даного ринку, так і суспільства в цілому.

В Україні ж тільки формується нормативно-правове забезпечення сфери обігу пестицидів. По суті, до 1994 року його не було. На теперішньому етапі нормативно правова база України регулює суспільні відносини у сфері виробництва, реалізації та застосування пестицидів з урахуванням різних аспектів (правових, виробничих, трудових, безпеки тощо). Можна стверджувати, що в Україні певною мірою вже сформоване нормативно-правове поле для врегулювання ринку пестицидів. Разом з тим, серйозні проблеми які існують на вітчизняному ринку засобів захисту рослин, свідчать про недоліки вітчизняного законодавства у даній сфері і потребують рекомендацій

¹ Науковий керівник: Корчинська О.А., доктор економічних наук, старший науковий співробітник

щодо його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У рамках порушених питань проводились окремі наукові дослідження, в яких були проаналізовані основні проблеми державного регулювання (В.Авер'янов [1], І. Голосніченко [2], Н. Нижник [3], С. Дубенко [4]), правові наслідки порушення законодавства про пестициди й агрохімікати (В. Висоцький [5]), правовий механізм збереження екологічних систем (М. Бринчук [6], В. Стефанюк [7], Ю. Шемшученко [8]). Водночас багато проблем щодо регулювання ринку пестицидів в Україні не вирішено і потребують подальших досліджень.

Мета.

Мета статті – узагальнити напрями реформування державного регулювання обігу пестицидів у сільському господарстві України та надати пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері.

Методологія дослідження.

При проведенні дослідження застосовувались наступні методи: діалектичний, монографічний, абстрактно-логічний, порівняльного аналізу, системного економічного аналізу і метод наукового узагальнення.

Результати.

Державна політика у сфері обігу пестицидів повинна мати за мету сприяти функціонуванню цивілізованого ринку хімічних засобів захисту рослин, недопущення фальсифікованої і контрабандної продукції та забезпечення безпеки застосування пестицидів (рис. 1). При цьому держава має виконувати такі функції:

- регулюючу;
- стимулюючу;
- контролюючу;
- сануючу.

Досягнення поставленої мети та реалізація зазначених функцій передбачає охоплення декількох напрямів. Перш за все, необхідно здійснювати регулювання ринку засобів захисту рослин з метою забезпечення його прозорості, недопущення фальсифікованої і контрабандної продукції та безпеки застосування пестицидів. По-друге, необхідний постійний контроль з боку держави за утилізацією старих і заборонених до використання хімічних засобів. По-третє, слід підтримувати і розвивати вітчизняне виробництво ХЗЗР. По-четверте, важливо підвищувати екологічну свідомість всіх учасників ринку засобів захисту рослин і суспільства в цілому

Основними інструментами реалізації державної політики у даній сфері є законодавча база, науково-методичні розробки (рекомендації, методики тощо), а також інформаційне забезпечення та економічна підтримка.

Реалізація зазначених напрямів державної політики передбачає внесення змін у чинне законодавство, що регулює виробництво, продаж, використання та утилізацію пестицидів. Проведений аналіз існуючого вітчизняного законодавчого забезпечення сфери обігу пестицидів, показав, що українські закони недосконалі, часто змінюються, часом прийняті законодавчі акти містять неточні визначення та неясні положення. Крім того, через відсутність чіткого механізму їх реалізації та джерел фінансування часто ці закони не застосовуються на практиці і, по-суті, мають декларативний характер.

Враховуючи зазначене, слід внести ряд змін до Закону України «Про пестициди та агрохімікати» [9]. По-перше, обіг пестицидів повинен бути безпечним і таке формулювання необхідно закріпити у даному законі, додавши до статті 1 розділу І визначення безпечного обігу

пестицидів як процесу, при якому відсутній або зведений до допущеного рівня ризик, пов'язаний із нанесенням даними засобами можливої шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю людей і тварин, рослин, продукції сільського, лісового та водного господарства.

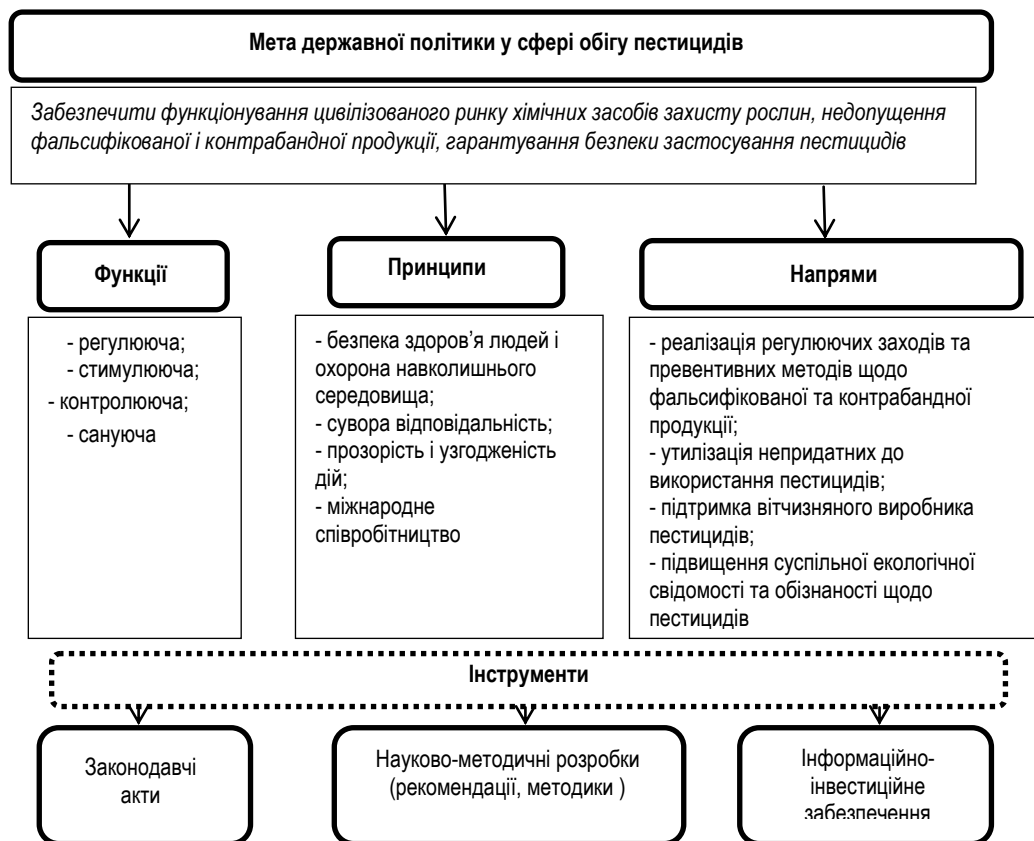

Рис. 1. Державна політика у сфері обігу пестицидів*

*Джерело: власна розробка автора.

По-друге, слід додати положення про те, що у разі, коли виробники або дистриб'ютори пестицидів виявили, що їх препарати можуть нанести серйозну шкоду чи мають значний ризик для сільського господарства, безпеки людей чи тварин, вони повинні негайно припинити виробництво і розповсюдження цих пестицидів, проінформувати відповідних дилерів та користувачів, а також подати звіт про цей випадок у місцеві органи управління сільським господарством і відкликати всі партії препаратів.

По-третє, удосконалення потребують і положення щодо строку реєстрації пестицидів та агрохімікатів. Пропонуємо скоротити максимальний строк реєстрації засобів захисту рослин з десяти до п'яти років. Після закінчення цього терміну варто зробити їх повторні дослідження, а вже після виконання цих заходів – продовжити державну реєстрацію. Адже розробки в сфері пестицидів носять інноваційний характер і за цей період часу можуть бути розроблені нові, ефективніші та безпечніші препарати. Таким чином, скорочення строку реєстрації засобів захисту рослин сприятиме добросовісній конкуренції між їх виробниками та витісненню з ринку неякісної продукції.

Необхідно переглянути плату за реєстрацію пестицидів, яка не змінювалася з 2008 року. У

таблиці 1 представлені чинні розміри плати за проведення експертизи, державної реєстрації та перереєстрації пестицидів і агрохімікатів.

Враховуючи, що за останні десять років відбулася значна девальвація гривні з економічних та політичних причин, доцільно плату за реєстрацію пестицидів збільшити мінімум у три рази з подальшим цільовим використанням цих коштів на моніторинг пестицидів, утилізацію непридатних до використання хімічних засобів та проведення досліджень у сфері екологобезпечного сільського господарства.

Фальсифікація пестицидів і агрохімікатів – ще одна дуже велика проблема на українському ринку засобів захисту рослин, оскільки вони небезпечні як для здоров'я людини, так і для стану рослин і ґрунту, а відтак є і загрозою екологічній безпеці країни. У чинній редакції Закону України «Про пестициди та агрохімікати» фальсифіковані пестициди та агрохімікати трактуються як «продукція, яка не відповідає встановленим вимогам, що висуваються до пестицидів і агрохімікатів, у тому числі вимогам щодо маркування та пакування, розміщення інформації про товар на його упаковці тощо, та/або продукція, на упаковці якої зареєстрований знак для товарів та послуг використано з порушенням прав власника» [9].

Таблиця 1

Розміри плати за проведення експертизи, державної реєстрації та перереєстрації пестицидів і агрохімікатів*

Види реєстраційної процедури	Розмір плати, грн	
	експертиза	реєстрація
Державна реєстрація нових препаратів		
Пестицидів та агрохімікатів (крім препаратів для боротьби з гризунами, біопрепаратів та стимуляторів росту)		
-терміном до 10 років	8800	52800
-терміном на 5 років	8800	26400
-терміном на 2 роки	8800	10600
-терміном на 1 рік	8800	5300
Державна реєстрація препаратів, які були зареєстровані раніше (постійно або експериментально)		
Розширення сфери застосування препарату до п'яти культур чи шкідливих організмів:		
-терміном до 10 років	2640	8800
-терміном на 5 років	2640	4400
-терміном на 2 роки	2640	2640
-терміном на 1 рік	2640	1760
Розширення сфери застосування препарату більш ніж на п'яти культурах чи шкідливих організмах:		
-терміном до 10 років	2640	17600
-терміном на 5 років	2640	8800
-терміном на 2 роки	2640	4400
-терміном на 1 рік	2640	2640
Державна перереєстрація		
Пестицидів та агрохімікатів (крім препаратів для боротьби з гризунами, біопрепаратів та стимуляторів росту)	2640	26400
-терміном до 10 років		
-терміном на 5 років	2640	13200
-терміном на 2 роки	2640	5280
-терміном на 1 рік	2640	2640

*Джерело: сформовано автором за [10]

На нашу думку, таке визначення є неповним, тому варто дати більш широке визначення фальсифікованих пестицидів та агрохімікатів у такому варіанті «фальсифіковані препарати і агрохімікати – **заборонена до застосування** продукція, **вироблена чи завезена на територію України нелегально, яка не пройшла реєстрацію** і не відповідає встановленим вимогам, що висуваються до пестицидів і агрохімікатів, у тому числі вимогам щодо маркування та пакування,

розміщення інформації про товар на його упаковці тощо, та/або продукція, на упаковці якої зареєстрований знак для товарів та послуг використано з порушенням прав власника».

Слід також додати статтю у розділ III щодо поводження із фальсифікованими пестицидами, зазначивши, що підроблені пестициди і агрохімікати, а також тара від них підлягають негайному вилученню та знищенню на підставі рішення суду з обов'язковим інформуванням громадськості про такий випадок через ЗМІ. На даний момент відсутність даного положення у законі може призвести до зловживань, що мають на меті отримання прибутку від продажу фальсифікату. У ЗМІ наводяться непоодинокі приклади, коли виявлені фальсифіковані пестициди через недосконалість механізму поводження з ними, через деякий час знову поступали у продаж.

Доречним буде посилення відповідальності за розповсюдження фальсифікованої продукції, починаючи із працівників митної служби, які дозволяють безпідставно розмитнювати вантаж невідомого походження та реалізовувати його по всій території України. Вважаємо, що питання застосування пестицидів та агрохімікатів є надзвичайно важливим як для економіки України, так і для забезпечення екологічної безпеки нашої держави, тому державний контроль у цій галузі має бути посилено.

В Україні ще за радянських часів накопичений значний обсяг застарілих і непридатних до застосування пестицидів, які небезпечні для здоров'я населення і загрожують довкіллю, перш за все, тому, що умови їх зберігання, найчастіше, не відповідають існуючим стандартам в країні. Процес їх практично безконтрольного накопичення розпочався ще у 1970-х роках після заборони до використання багатьох пестицидів. Неодноразова зміна власника непридатних отрутохімікатів призвела до втрати документації на них, руйнування складів й тари, і, як наслідок, до утворення великої кількості невідомих, непридатних ХЗЗР та виникнення безгосподарних непридатних пестицидів, непридатних або заборонених пестицидів та інших отрутохімікатів. За неофіційними даними в Україні налічується близько 8-9 тис. тонн таких засобів захисту рослин [11] (достовірні статистична інформація з цього питання відсутня). Ринок непридатних пестицидів в Україні оцінюється в 500 млн грн. [11].

Перед державою стоїть задача, перш за все, провести повну інвентаризацію непридатних та заборонених до використання пестицидів, з подальшим вирішенням питання їх безпечного знищення. Це може відбуватися за схемою представленою на рис. 2.

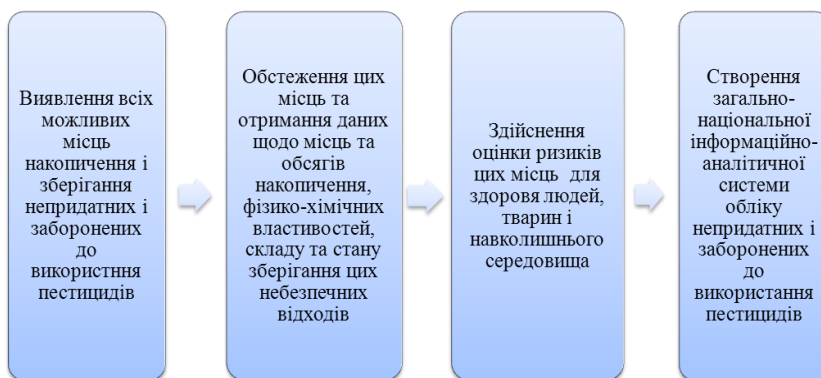

Рис. 2. Етапи проведення державної інвентаризації непридатних та заборонених до використання пестицидів*

**Джерело: власна розробка автора.*

Для виявлення місць знаходження непридатних і заборонених до використання пестицидів слід активно залучати територіальні органи Держжекоінспекції, Держсанепідслужби, органи місцевого самоврядування, громадян, представників місцевих підприємств, установ і організацій, а також засоби масової інформації.

Наступним кроком після проведення державної інвентаризації має стати визначення найбільш ефективних і безпечних шляхів їх утилізації, знищення та знешкодження і послідуєчого вжиття відповідних заходів.

Якщо за утилізацію пестицидів, термін придатності яких минув, відповідають імпортери, то за виявлені могили пестицидів часів Радянського союзу – місцеві ради. Україна до 2015 року знищувала непридатні пестициди в Німеччині, Польщі, Франції, Великобританії. За даними ЄБА, вартість утилізації тонни пестицидів в ЄС коштує 500-800 євро, але також необхідно врахувати затрати на збір, пакування та вивезення відходів. Загальні затрати можуть становити 2 тис євро за тону.

В Україні існує підприємство «Еко-нова» у Житомирській області, яке може здійснювати знешкодження непридатних пестицидів. Проте у 2017 році Міністерство екології та природних ресурсів анулювало ліцензію, видану даному підприємству на провадження господарської діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами (збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізація). Відповідно до Базельської конвенції, до якої Україна приєдналася у 1999 році, транскордонне перевезення небезпечних відходів дозволяється, якщо держава-експортер не має потужностей для знешкодження відходів екологічним чином. Склалася парадоксальна ситуація, коли де-юре потужності для утилізації непридатних пестицидів в Україні є, проте де-факто здійснювати цю діяльність неможливо. В результаті, кількість непридатних пестицидів у країні зростає. Така ситуація вимагає втручання Вищих органів державної влади, підвищення відповідальності Міністерства екології та природних ресурсів за вирішення проблем і якомога швидше розв'язання даного питання.

З метою вирішення частини завдань централізованого управління пестицидами та агрохімікатами в нашій державі також вкрай необхідно впровадити електронну систему управління пестицидами, прикладну програму на національному рівні для реєстрації, інвентаризації, управління запасами пестицидів і агрохімікатів, контролю за застосуванням та знищенням непридатних (заборонених) пестицидів та використаної тари (пакувальних матеріалів) на території країни.

Висновки і перспективи.

Таким чином, ситуація, яка склалася на ринку пестицидів в Україні вимагає обґрунтованої всеохоплюючої і широкомасштабної державної політики, яка має забезпечити цивілізовані умови розвитку даного ринку із гарантуванням екологічної безпеки для населення країни. Проблема удосконалення організаційно-економічного забезпечення функціонування ринку хімічних засобів захисту рослин разом із виваженою державною політикою передбачає також активну участь громадськості у процесі регулювання сфери обігу пестицидів, Тому подальші дослідження будуть проводитися саме у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В.Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11–12.
2. Голосніченко І. П., Стахурський М.Ф., Золотарьова Н.І. Адміністративне право України: основні поняття : навч. посіб.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора І. П. Голосніченка. К. : ГАН, 2005. 232 с.
3. Нижник Н. Р., Мосов С. П. Державне управління в Україні: функція координування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. №6. С. 111-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_24. (дата звернення: 16.04.2018).
4. Дубенко С.Д. Державна служба і державні службовці в Україні : Навч.-метод. посіб.; За заг. ред. Н.Р.Нижник. К.: Вид. дім «ІнЮре», 1999. 244 с.
5. Висоцький В.А. Порушення законодавства про пестициди та агрохімікати – пряма загроза життю та здоров'ю. *Вісник прокуратури*. 2001. №6. С. 67–71.
6. Бринчук М.М. Правовой механизм сохранения (восстановления) экологических систем. *Экологическое право*. 2008. № 2. С. 2-9.

7. Стефанюк В. Проблеми вдосконалення адміністративного права та перспективи розвитку адміністративної юстиції в Україні. *Право України*. 2003. №1. С. 3-7.
8. Шемшученко Ю. Актуальні проблеми кодифікації національного та міжнародного екологічного права. *Право України*. 2011. №2. С. 4-11.
9. Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 №86/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 16.04.2018).
10. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Розміру плати за проведення експертизи, державної реєстрації та перереєстрації пестицидів і агрохімікатів» від 20.11.2008 №595. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1164-08>. (дата звернення: 16.04.2018).
11. «Нахімічили»: як в Україні застрягли тисячі тонн небезпечних хімікатів. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/27/634491>. (дата звернення: 16.04.2018).

Статтю отримано: 17.04.2018 / Рецензування 25.05.2018 / Прийнято до друку: 08.06.2018

Liudmyla Vasylenko
Postgraduate Student
NSC "Institute of Agrarian Economics" of NAAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: L.vasylenko@plt.land

IMPROVEMENT OF STATE POLICY IN THE FIELD OF PESTICIDE CIRCULATION

Abstract

Introduction. Pesticides are biologically active substances, which, if they are not complied with the regulations for their production, sale, preservation and use, may pose a threat to the environment, human health, animals, plants, products of agriculture and forestry. Therefore, there is a wealth of experience in the state regulation of pesticide turnover in the economically developed countries of the world. In Ukraine, to some extent, the legal framework for regulating the pesticide market has already been formed. At the same time, the serious problems that exist on the domestic market of plant protection products indicate the shortcomings of domestic legislation in this area and require recommendations for its improvement.

The purpose of the article is to generalize the directions of reforming the state regulation of pesticide circulation in agriculture of Ukraine and to provide proposals on improving legislation in this area.

Methods. The following methods are used during the research: dialectical, monographic, abstract and logical, comparative analysis, method of systemic economic analysis and method of scientific generalization.

Results. The recommendations for its improvement are substantiated in the article based on the analysis of the current legislation of Ukraine in the field of pesticide circulation in order to carry out the state control and ensure the civilized conditions of the functioning market of the chemical plant protection products in the country. The author defines the functions, principles and directions of state policy in the field of pesticide circulation, as well as the main tools for its implementation. Proposals on strengthening the fight against counterfeit pesticides and the disposal of outdated and unsuitable chemicals have been developed.

Discussion. Further research is planned to be conducted on the role of the public in the process of controlling the use of pesticides in agriculture in Ukraine.

Keywords: state regulation, legislative provision, plant protection, pesticides, market, agriculture.

References

1. Averianov, V.B. (2006). Nova doktryna ukraïnskoho administratyvnoho prava: kontseptualni pozytsii [New doctrine of Ukrainian administrative law: conceptual positions]. *Pravo Ukrainy* [The law of Ukraine], 5, 11-12.
2. Holosnichenko, I.P. (Ed.). (2005). *Administrativne pravo Ukrainy: osnovni poniattia* [The administrative law of Ukraine: the basic concepts]. Kyiv, Ukraine : HAN.
3. Nyzhnyk, N.R., & Mosov, S.P. (2014). Derzhavne upravlinnia v Ukraini: funktsiia koordynuvannya [Public administration in Ukraine: the function of coordination]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], 6, 111-116. [nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_24). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_24.
4. Dubenko, S.D. (1999). Derzhavna sluzhba i derzhavni sluzhbovtsi v Ukraini : Navchalno-metodychnyi

posibnyk. N.R. Nyzhnyk (Ed.). Kyiv, Ukraine: Vydavnychiy dim «Inlure».

5. Vysotskyi, V.A. (2001). Porushennia zakonodavstva pro pestytsydy ta ahrokhimikaty – priama zahroza zhyttiu ta zdoroviu [Violation of legislation on pesticides and agrochemicals is a direct threat to life and health]. *Visnyk prokuratury* [Bulletin of the Prosecutor's Office], 6, 67-71.

6. Brinchuk, M.M. (2008). Pravovoy mekhanizm sokhraneniya (vosstanovleniya) ekologicheskikh sistem [The legal mechanism of conservation (restoration) of ecological systems]. *Ekologicheskoye pravo* [Environmental law], 2, 2-9.

7. Stefaniuk, V. (2003). Problemy vdoskonalennia administratyvnoho prava ta perspektyvy rozvytku administrativnoi yustytisii v Ukraini [Problems of improvement of administrative law and prospects of development of administrative justice in Ukraine]. *Pravo Ukrainy* [The law of Ukraine], 1, 3-7.

8. Shemshuchenko, Yu. (2011). Aktualni problemy kodyfikatsii natsionalnoho ta mizhnarodnoho ekolohichnoho prava [Actual problems of codification of national and international environmental law]. *Pravo Ukrainy* [The law of Ukraine], 2, 4-11.

9. Zakon Ukrainy «Pro pestytsydy i ahrokhimikaty». *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>.

10. Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy «Pro zatverdzhennia Rozmiru platy za provedennia ekspertyzy, derzhavnoi reiestratsii ta perereiestratsii pestytsydiv i ahrokhimikativ». *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1164-08>.

11. «Nakhimichyly»: yak v Ukraini zastriahly tysiachi tonn nebezpechnykh khimikativ. *www.epravda.com.ua*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/27/634491>.

Received: 04.17.2018 / Review 05.25.2017 / Accepted 06.08.2018

УДК 719:338.48:379.85
JEL Classification Z320

Uladzimir Ganski

PhD (in Economics), Associate Professor
Head of the Centre for Tourism
Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk, Belarus
E-mail: ganski@tut.by

MARKET MECHANISM OF TOURIST DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN THE SYSTEM OF TRAVEL INDUSTRY

Abstract

Introduction. The relevance of the article is connected with the insufficient study of the problems of theoretical and methodological foundations of the mechanism of market of tourist services functioning in the field of cultural tourism and visiting of historical and cultural heritage objects, insufficient analytical research trends in the field of cultural tourism in terms of economic science.

Methods. The methods of logical generalization, combination, analysis and synthesis, grouping, system and comparative analysis, monographic method are used in the course of research. The methodological basis of the study was theoretical development of domestic and foreign scientists and own author's research.

Results. The article defines the economic essence of the definition of cultural tourism as a one of main segments of the market of tourist services. The basic elements of the market mechanism of tourist development of historical and cultural heritage are determined. The article presents and analyzed the newest tendencies in the tourist market using objects of historical and cultural heritage as resource base.

Discussion. The perspective directions for further research of this topic is the study of methodological foundations and principles, technologies and tools of economic development of historical and cultural heritage, the impact of these processes on national, regional and global tourism markets and related industries; minimizing the negative consequences of the commodification of historical and cultural heritage and commercialization of culture.

Keywords: tourism, historical and cultural heritage, cultural tourism, tourism market, tourist resources, social and cultural services.

Introduction.

Heritage and cultural tourism began to expand as a mass phenomenon as a consequence of the self-development of the tourism industry and its need for diversification. During the previous decades and stimulated by a long period of unbroken economic growth in most developed countries, tourism enjoyed a great expansion. This was largely based on standardized products, mainly offered by tour operators through the travel agencies system. The result was an increase in the number of destinations and resorts. Over the years, many of them have followed a life-cycle profile, from involvement and consolidation, to stagnation and, in some cases, even decline. So, the need to adapt the current offer to a more exigent demand, fuelled by a rising competition with new destinations, developed the specializations of many tourism areas and the search for added-value products. Global tourism operators try to offer new appealing attractions, taking into account the improved transportation conditions, the lower costs in several emerging destinations, and the increase of available information thanks to communication technologies. Thus, cultural attractions have become an excellent way of adding value to a destination. They respond to the need for alternative options, new experiences and diversification, both domestic and abroad. They can serve as either primary or complementary features of a tour, helping to convince the tourist about vacation destination, in particular when this fits into the system of cultural recognition of the more cultivated and wealthier citizens. In the early stages of development of the tourist industry, artistic and heritage attractions had little relevance in most of their packaged products, except for a minority of cultivated tourist or first-class cultural destinations. For the mass-market operators (travel agencies, tour operators, hotel chains or the transportation industry), local culture was something inherent in the

destination, a marginal and complementary product in the package rather than a niche market in itself. However, increasing market segmentation creates new opportunities for specialist cultural tourism markets and operators.

Analysis of recent research and publications.

The works of famous foreign and domestic scientists are devoted to the problems of economy of historical and cultural heritage and its use in tourism and other economic activities. In particular, these issues are considered by such scientists as: A. Rubinshtein, D. Rypkema, I. Rizzo, A. Mignosa, J. Hausner, A. Karwinska, J. Purchla, D. Vaughan, L. Prybieha, I. Martynenka and others. At the same time, some aspects of this multifaceted problem remain beyond the attention of scholars and are insufficiently substantiated, namely: the economic essence of the definition of cultural tourism as a one of main segments of the market of tourist services; the basic elements of the market mechanism of tourist development of historical and cultural heritage; the latest tendencies in the tourist market using objects of historical and cultural heritage as resource base etc.

Purpose.

The aim of this article is to determine the theoretical foundations and current trends in the development of the tourist market, which is based on the use as objects of attraction the historical and cultural heritage.

Methodology.

The methods of logical generalization, combination, analysis and synthesis, grouping, system and comparative analysis, monographic method are used in the course of research. The methodological basis of the study was theoretical development of domestic and foreign scientists and own research.

Results.

The paradox is that despite the consolidation of a specific and growing cultural tourism market, most of the tourists consuming cultural products do not choose their destination primary for this reason. Heritage attractions, the core of cultural tourism demand, are in most of the cases one of a larger set of reasons to explain travelers' goals. People visiting relatives, going to conferences or trade fairs, doing a weekend break and even summer holidays combine leisure or business with the consumption of cultural services along with other activities. So, cultural tourism includes both the mainly motivated tourists and the larger group of cultural consumers that travel with juxtaposition of motivations. According to the periodic surveys conducted by the European Association for Tourism and Leisure Education at the door of heritage and other cultural attractions of a set of European cities, only few travelers – between the 20 and the 30 percent of them – admitted that the choice of their destination attends to cultural reasons [1, p. 43-44].

It is actually very difficult to define what cultural tourism is about. There are almost as many definitions as there are tourists visiting cultural places. The touristic phenomena is defined by the UNWTO as the activities of persons travelling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes not related to the exercise of an activity remunerated from within the place visited. This is a demand-side kind of definition. In line with this approach, the most common definition of cultural tourism says: The movement of persons to cultural attractions away from their normal place of residence, with the intention to gather new information and experiences to satisfy their cultural needs [2, p. 122-123].

Based on the analysis of documents of international organizations and the works of scientists, it can be argued that heritage tourism can be defined as the explicit and voluntary contact that tourists have, away from their normal place of residence, with cultural heritage through the visit or consumption of heritage goods and services. It comprises visits to historic cities or towns, monuments, worship and civil heritage buildings, historic gardens, industrial heritage sites, archaeological sites and museums, among

other heritage attractions. It also includes the consumption of goods and services directly linked to them: souvenirs, handicrafts, special tours, etc. This is a definition clearly related to a product-based approach, which is quite useful for the economic analysis of the heritage tourism market and its social, economic and political impact.

The most tourists are involved, in a more or less involuntary way, in the consumption of experiences and products which have – from an anthropological point of view – some kind of cultural component (the consumption of traditional local food or handicrafts, the enjoyment of the local historical flavor or the external view of monuments placed in their touristic destination). The use of the explicit motivation to visit cultural attractions as the key aspect to differentiate cultural tourists from other travelers is quite useful. It also can be used to test typologies of cultural tourist. So, attending to the definition of cultural tourist, their diverse typologies or their source and destination, the proportion of cultural tourists in relation to global tourism data ranges significantly. Well-known monumental cities attract most of their tourists due to their highly appealing cultural supply, while the proportion of culturally motivated tourists is much smaller in sun and beach destinations.

In most European countries, many of the heritage products consumed by tourists were originally conceived for the resident's enlightenment, enjoyment and consumption. The tourist industry benefits from cultural heritage existence, its high symbolic value and its relatively low cost (heritage sites in most of these countries are subsidized by the government). It might be done with some small cultural or organizational adaptations (translation to tourist own languages, changes on the calendar, among others) but most heritage resources and products existed previously. Only a few services are specifically created to satisfy the tourist's expectative or their direct demand.

In contrast in America, Africa and many Asian markets – most heritage products are the result of an explicit strategy to attract tourism. This affects the profile and scope of many heritage products. Furthermore, it must be considered the economic and social expectations that local population has of their own cultural heritage: its real use as regular visitors and the ways of appropriation of the symbolic value of heritage. Thus, the heritage and its sector benefits from the visibility, social legitimacy and income resources coming directly or indirectly from the tourism phenomena. In general there is a win-win rapport, but as we will consider, the relationship between cultural heritage and the tourist industries can tend to become a virtuous or vicious circle.

Heritage tourism, and particularly cultural tourism, has its antecedents in the "grand tour", the self-exploration and educating travel toward the roots of Western culture by artists, intellectuals and upper European classes. Nevertheless, today's cultural tourist experience has very little connection with it. The length of time spent was several months, whereas today could be of a few days. Communications and tourist facilities make everything easier, faster and cheaper. Most cultural tourists are today middle-class citizens without much time and with other kind of expectations and interests. But despite all this, most popular "grand tour" cities and monuments remain in the imagination of people as main icons of desire. That explains the concentration of cultural tourism main flows in traditional heritage destinations and the difficulties of new regions and spots to be top of the list.

According to cultural studies behind the contemporary heritage tourism, there is an illustrated substrate, even romantic, conditioned by the cultural capital of visitors. This determines the demand for the most recognized icons of the material heritage of Western culture, in Europe, the Americas and the Middle East. Monuments and material heritage sites attract most cultural tourism demand, well above the tourism of festivals, live performances, contemporary art and even handicrafts and immaterial heritage tourism. At the same time, there is a Eurocentric approach that ends up influencing the cultural tourist flows from other continents, for instance, the growing Asia and Pacific markets. The development of cultural capital through consumption is concentrated spatially, because of the accumulation of real cultural capital, in specific locations (both at the source and on the destination of the tourism flows). The perception of a place as part of personal heritage is associated with the visitation patterns. In particular those who view a place as bound up with their own heritage are likely to behave significantly different from

others.

For several decades, tourism flows continued to grow worldwide. Advanced economies attract 55 percent of total arrivals; 40 percent only in the European Union. Most tourism flows take place within the traveler's own macro region (80 percent of worldwide international arrivals), most of them intra-European flows. These figures should be added to domestic tourism, a significant part of the pie in large developed countries, particularly in the USA. The system of tourist statistics is built so that it is not possible to have reliable data on the proportion of cultural tourists. Some estimation referring data from the World Tourism Organization shows that approximately half of all international trips involve visits to cultural heritage sites, or more precisely the 40 percent of total tourist trips are culturally motivated. In line with other authors, it is not possible to obtain reliable data worldwide. Obviously, the proportion ranges between different destinations based on their profile and reputation level. In the United States, 80 percent of domestic American travelers who undertook a trip away from home visited at least one heritage site or participated in a cultural activity. But, approximately one-quarter of all US domestic heritage visitors consider themselves to be frequent or devoted heritage tourists [3, p. 388-389].

Today the practice has proved that there is an interdependent relationship between heritage recognition, tourism services and infrastructure, and the volume of tourists visiting a particular site. The availability of transportation, the physical distance and travelling time, and the cost to reach a destination are also crucial factors for the success or failure of a particular spot or region. This is the case for many heritage sites located far away from the main emission market, in remote regions of Africa, Asia or America.

At the same time, according to economic theory tourist demand depends on the emission markets level of available income. But it is also linked to perception of a reliable atmosphere and the leisure outlook of the main cultural heritage destination markets. Safety perception explains, for instance, the evolution of Middle East heritage markets. In this context, it is very important to present a reliable atmosphere and to reinvent seduction strategies linked with expectations to remain competitive. And culture and heritage offers are especially appropriate for this. Some recent research, applied to domestic tourism in Spain, shows that cultural interest moderates individual tourist sensitivity to price, reducing its negative effect; that is, tourists driven by this interest become less sensitive to price.

For the international and national travel agencies and tour operators, the additional costs of the heritage service (e.g. a reasonable entrance price to a museum or archaeological site) and collateral spending (transport to the place, advertising and other distribution costs) are easily compensated by the distinguishing value contributed. Moreover, in many cases, this cultural offer is sold as a complement to the initial pack paid by the tourist. So, it generates an additional margin, or even commissions coming from some associated services (retail or catering).

Analysis of market relations and structures shows that the current evolution of the intermediary mechanisms is having a great impact on the evolution of the market. At the same time, there is a more individualistic decision-making approach from a growing number of tourists. In particular, some analyses show the cultural tourist as a more discerning traveler who wants to enrich himself through contact with arts and heritage, and their inherent symbolic value. This group not only has greater purchasing power but also more seasonal flexibility than conventional tourism. City tourism, weekend locations, but also more exotic destinations, have particularly benefited from this growing niche.

Heritage tourism is, fundamentally, a demand-driven phenomenon. As demand grows, the services previously targeted towards the residents (transport, restaurants, heritage institutions), gain impetus and become providers of tourist services. Without tourists, the tourism industries (accommodation, travel agencies or transport) cease to exist as such. In the case of cultural tourism, the decision to consume a particular heritage good or service is directly linked to the motivation, taste and capital of cultural tourists. Unfortunately, there is little empirical economic research on cultural tourist demand and markets. Most applied analysis had been on impact studies, despite academic criticism, or on contingent valuation.

Research in this aspect of the tourism market is very modest. From a micro level, only a few researchers have analyzed admission price strategies, most of them devoted specifically to museums. Every few years, in some Western countries there is a heated debate on the appropriate museums price policy, between free entry and a range of payment fees, and the possibility of discriminating between residents and foreigner tourists (this last discrimination is not allowed among European Union citizens). One threat and recurrent issue of this controversy is the lack of differentiation between successful attractions, like star museums with high inelastic demand, and little-known heritage sites with poor demand capacity, frequently located away from major tourist flows.

In the market mechanism of this market the price is of great importance. But price can be a useful tool, either as a device for achieving sustainable levels of visitor demand or as a means to generate the required funds for the maintenance and conservation of many single heritage assets. The Museum of Picasso in Barcelona, concerned about the tourist onslaught expelling local visitors, decided to fix the annual multi-ticket price at only one dollar more than the normal single entry. At the same time, it opens for free on Sunday afternoons when the tourists are at the airport back home. In other cases, to impose appropriate pricing due to little demand or for ideological confusion is more difficult. In Great Britain, most heritage managers remain unconvinced by the logic of the user-pays principle for ideological reasons – they probably associate the pricing of access with heritage commoditization and social exclusion [4, p. 59-62].

In recent decades most spot tried to become an attractive tourist destination. Local authorities, chambers of commerce or cultural officials sought to convert historical sites into tourist attractions, sometimes without a strategic and sustainable plan. The motivation is a mix of economy, nostalgia, local pride and even the argument that there is no other suitable local development alternative left. Everyone tries to differentiate destinations and products, in a context of homogenization of the recognition system and of their own differentiation strategies and of growing competitive market. As more regions compete in reproducing and promoting themselves for heritage tourism employing the same formulaic mechanisms, their ability to create “uniqueness” arguably diminishes.

Numerous actors in the travel market perform a variety of functions in the field of heritage. The first mission of most heritage institutions is the acquisition, protection, restoration and conservation of their collection. But this research process achieves its full sense when the collection is made available for the enjoyment and collective enlightenment of the community (the local population, the scientific community and the whole of humanity). And this is done through a process of valorization of the assets given. In this way, heritage organizations are the result, and at the same time a powerful engine, of a virtuous circle of value and services flows with their communities. The initial effort and willingness of the founders has resulted in the availability of resources and a positive legal and social framework for the site to takeoff. These resources allow the launch of a set of heritage services: a research department; the permanent and the temporary exhibitions; the library or the pedagogical service; and also some periphery services (e.g. rest areas, a gift shop, a restaurant or a cafeteria). If this supply reaches a growing demand, finding new funding and supporting the project will be easier: protectionist regulation, government grants, philanthropy donations or voluntary work, among others. That is why the symbolic value and the flow of resources and services increase. The virtuous circle attracts more corporation sponsorship and product sales, circumstances which drive the quantity and quality of services offered by the centre [5, p. 62-66].

Heritage tourism becomes ones of the potential positive externalities of cultural heritage with direct, indirect and induced economic impact on the host community. The attitude of heritage managers is a key aspect to valuing the process, but not sufficient in itself. The capacity of dialogue and negotiation with the diverse stakeholders – community leaders, tourism operators and governmental planners, among others – is crucial for the process. All must understand that they have shared responsibility for the success of the cultural tourism dynamics story. When it does not occur, there is a risk of entering into a vicious and destructive cycle.

Different aspects of this issue were investigated from different angles: overcrowded heritage cities;

fragile archaeological spots, natural heritage sites and museums at the limit of their carrying capacity; or even exploited indigenous communities. Most suggest that the challenge for managers is to keep touristic flows under the threshold of carrying capacity. This concept, widely used in other fields of research, is defined as the number of visitors that an area can accommodate before negative impacts occur. But the vicious circle goes beyond the threshold of carrying capacity reaching the unsustainability of the heritage site as a whole.

Market trends can be very multifaceted and have great consequences. The vicious circle determines a continuous down turn of the attractiveness of a place that may turn into an absolute decline in the performance of the industry when the quality content falls below, and the accessibility exceeds, some critical thresholds. More means worse when there is an asymmetric information and spatial displacement in heritage tourism.

World practice has many examples in this area. One of the best-known cases of vicious circle due to the overcrowding of tourism and a high presence of a tourists day-tripper is Venice. This was also the case of the Alhambra of Granada, where trippers coming directly from the Costa del Sol ruined the site without providing value to the city. These case shows that “soft” controls based on reservation restrictions and pricing are preferred as cheaper, more flexible, and easier to enforce. However, in situations in which the heritage might be physically endangered by the tourism pressure, “harder” measures are required. In some prehistoric caves, access has been banned or strictly limited to the scientific community, but tourists can enjoy well-done replicas. In such cases, it is important that the loss of authenticity of the visit is compensated by the interactivity and educational value of the alternative replicas [6, p. 124-126].

Will help us here the life cycle theory. Tourism area life cycle, adapted to heritage tourism sites, helps to explain the process of takeoff, development and consolidation of a site, as well its stagnation and potential decline. The life-cycle model suggests that management should be proactive, smoothing the fluctuations foreseen by the cycle and favoring a balanced relation between the costs and benefits originated by tourism.

When a destination crosses its sustainable threshold, it is easy to fall into a process of deterioration and decline, pushed by the vicious circle previously described. Congestion costs, asymmetric information and commoditization are some of the most common causes. The result is a lower quality of the visit and a disincentive demand. In other cases, there is a reorientation and rejuvenation of the place and its main actors. Many strategies are possible, from the enlargement capacity of the site to a strict regulation of the way to access. In all cases, planning and evaluation and the takeoff of new value services are essential.

However, not all heritage sites have the same characteristics and life cycle. Most of them are unknown and will desire growing tourist flows. The challenge consists of a good diagnosis, a certain balance between the different stakeholders on stage and an accurate process. An inequity gap could exist on those rural or indigenous communities whose cultural heritages are being appropriated and exploited by multiple commercial entities for tourism purposes and personal gain. Little of the profits realized benefit the local community, the original creators and owners of the local culture. Respect for local residents' quality of life is one of today's challenges, both in overcrowded advanced heritage sites and in world regions of development.

One of the main dilemmas of cultural attractions is how to satisfy visitors' expectations, and manage their impact, without compromising the authenticity of the visitor experience itself. Carrying capacity control, in the traditional sense used by researchers, only shows one aspect of the challenge.

The sustainable development of heritage tourism stands on a larger concept than the traditional one of carrying capacity, the “capacity of acceptance”. This could be defined as the level of human and economic activity that an area can accept without heritage deterioration, without the quality of the visit being degraded, and without the local community suffering. An allegorical stool based on three interdependent legs describes this idea. The first one is the conservation of the heritage resource, its physical and symbolic preservation [7, p. 104-117]. The overcrowded visit of many popular heritage

resources implies some risk of deterioration. The assessment of the degree of damage, the economic cost of restoration and the social cost of its potential destruction give some indicators of measurement. The second leg of the stool is the quality of the experience for visitors and tourists. The satisfaction or benefit obtained by the cultural tourist could be measured through surveys and contingent valuation exercises. Three factors could synthesize the feeling of benefit or prejudice: according to expectations, to previous similar experience and to the cost of the direct and the indirect experience.

Cultural tourism accounts for a large number of communities, an alternative for economic and social development. Cultural tourism could be considered, in principle, more respectful to local cultural values than other tourist flows. At the same time, one might expect that locals are best positioned to design and provide cultural heritage services. But that will depend on their capacity to lead and manage the process. In some cases, however, culture is used as an argument or as a resource for creating a new form of economic exploitation that clearly benefits certain local forces (some entrepreneurs and political class) and external promoters (touristic, building industry and real estate interests). These may have negative effects on certain sectors of society, those who suffer the adverse externalities of the process (noise, litter, congestion, among others) and do not benefit from the positive effects of it (income, employment, social status, etc.). And, in the case of immaterial heritage, it can even lead to damaging the survival and value of cultural heritage. In many other cases (well-integrated sites to local development strategies), it can provide positive externalities to most of the community.

Based on economic arguments the relationship between cultural heritage and tourism covers several interesting issues. The most studied aspects are the direct, indirect and induced economic impact of the tourism flow, especially to singular cultural heritage locations or regions. One of the problems of cultural heritage analyses is clarifying what we mean or include in cultural tourism demand and supply. This explains the difficulty in obtaining reliable statistics and drawing conclusions not only about the economic dimension and impact of the phenomena, but also about the behavior of cultural tourists and tourism operators.

Tourism in the field of historical and cultural heritage concerns, in different ways, the life of many individual citizens: tourists, local residents and workers of both the tourism and heritage industries. It also affects the economic activity of different institutional actors: cultural institutions, tourist operators, governments and other agents. It involves the expectations and consumption decisions of domestic and foreign tourists visiting what they perceive as a cultural rich site (a complex question given the diversity of tastes and values). At the same time, it influences the communities of people living in heritage emblematic environments. Nor does it leave the local and regional authorities indifferent: the departments of planning and economic development, the cultural heritage units and the public security and cleaning services, among others. Evidently, the impact is also very evident for the tourist industries, the great beneficiaries of the phenomenon. But there are other stakeholders on related economic areas, like the real estate and the building industries, the retail sector, handicraft production or the transport industry. Finally, it also influences the local heritage community, both the professionals and the local audience of museum and heritage sites [8, p. 34-39]. All of them receive, in a more or less intense way, positive and negative impacts and suffer or enjoy the externalities of the phenomena.

However, these interdependent actors have quite weak links among them. The tourism industries and the heritage sector operate as parallel activities in most places with remarkable little dialogue between both, even in the most successful cultural tourism destinations. The strategies of the cultural and tourist governmental authorities also operate in parallel. The result is many misunderstandings and the loss of opportunities to provide high-quality experiences to visitors. To facilitate the consumption of heritage products, many cultural heritage resources need to be transformed into appealing cultural tourism products. This process requires mutual understanding and collaboration. In this sense we have to distinguish the managerial behavior of tourist agents from the managerial behavior of cultural heritage institutions. The mission, goals and temporal perspective clearly differ, as well as its values and organizational cultures. The heritage sector is usually owned by government bodies or nonprofit

organizations, while tourism agents are mainly owned by private people seeking for shorter-term profits. As more tourists are attracted by a heritage site, more direct, indirect and induced jobs are created. In an aggregate level, cultural tourism creates a few new direct jobs. Its most relevant impact is in indirect employment, mainly in the tourist industries and a few on heritage institutions. In this second case, partly due to the extra political and social legitimacy that tourism gives to heritage organizations. In any case, it is necessary to consider the quality of jobs created, its seasonality and the overall economic contribution generated [9, p. 18-24].

Conclusion and prospects.

In modern economic science the evaluation of the aggregated economic, social and cultural impact of cultural heritage tourism is fairly difficult. First, this is due to the heterogeneity of the generated effects when modifying the redistribution of available public and private resources, social structures, cultural values, use of the territory or economic activities, among others involved issues. A good part of these effects are quite ambivalent because each actor or community values the received impacts as a function of the degree of the perceived effect, previous experience and context. To compare the results of tangible phenomena – such as jobs generated or the cost of living due to tourist pressure – next to individual or collective subjective perceptions – like prestige or the feeling of learning or pleasure – is very complex. The difficulty increases when the available information is asymmetrically distributed. At the same time, people's aversion to change or risk depends on the intensity and speed of the processes themselves, and of the possibility of each actor being a protagonist or a passive subject of the change. So, the negative impact with respect to an intensive tourist avalanche diminishes greatly when the flow grows slowly or one is directly involved in the change. In order to manage a new tourist flow to a heritage site, it is important: first, to know the positive and negative effects, direct, indirect and external; second, to know its asymmetric economic and social distribution; and third, to share this information among the stakeholders. For heritage sites tourism represents directly a way to increase the number of visitors and incomes and, consequently, the possibility of having a larger budget and doing more. It also represents some costs: translations and adjustment costs, free-rider opportunism, tourism segregation and other collateral costs. But heritage tourism also has indirect and external effects. The positive effects may include: stronger political legitimacy; higher local community valorization of its own heritage, economic impact and larger intercultural exchange. Among the negative effects may be cited less need to attract local people, residents' desertion of their own heritage attractions; increase in the cost of living for local people; and the substitution of an intrinsic argument for an extrinsic one in the legitimacy of the social role of cultural heritage. The tourism generated around the cultural heritage is quite large in many cities and countries. It has a non-negligible capacity for sustainable development, both at the institutional and regional level, although it is important not to exaggerate its impact. It is advisable to analyze in detail the context and the potential development of each case.

References

1. Ganski, U. (2018). The features of marketing of historical and cultural heritage locations and tourist destinations. International economic relations and prospects for national development: contemporary challenges and solutions. Daugavpils: Daugava Print.
2. Hanskyi, V.A. (2012). Globalizatsiya turistsheskogo biznesa i formirovanie mirovogo rynka turistsheskikh uslug [Globalization of tourist business and formation of world market of tourist services]. *Sovremennaya ekonomika: analiz sostoyaniya i perspektivy razvitiya*. Stavropol: Logos, 121-134.
3. Rizzo, I., & Mingosa, A. (2013). Handbook on the Economics of Cultural Heritage. Northampton: Edward Elgar Publishing Inc.
4. Ripkema, D. (2006). *Ekonomika istoricheskogo naslediya* [Economics of historical heritage]. Moscow: Building Media Group.
5. Rubinshteyn, A.Ya. (Ed.). (2016). *Aktualnyie problemy ekonomiki kulturnogo naslediya* [Current problems of economy of cultural heritage]. Moscow: Gosudarstvennyi institut iskusstvoznaniya.
6. Hausner, J., Karwińska, A., & Purchla, J. (Eds.). (2013). *Kultura a rozwój* [Culture and development].

Warsaw: Narodowe Centrum Kultury.

7. Prybieha, L. (2015). *Arkhytekturna spadshchyna Ukrainy: pamiatkookhoronnyi aspekt* [Architectural heritage of Ukraine: the aspect of protection]. Kyiv: Instytut kulturolohiyi NAM Ukrayiny.

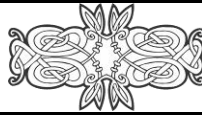
8. Martynenko, I.E. (2005). *Pravovoy status, okhrana i vosstanovlenie istoriko-kulturnogo naslediya* [Legal status, protection and restoration of historical and cultural heritage]. Grodno: GrSU.

9. Vaughan, D.R. (1984). The Cultural Heritage: an Approach to Analyzing Income and Employment Effects. *Journal of Cultural Economics*, 2, 1-36.

Received: 04.30.2018 / Review 06.05.2017 / Accepted 06.16.2018

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

УДК 631.115.1
JEL Classification Q12

Голубєв Андрій

аспірант кафедри економіки та управління підприємствами
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна
E-mail: Zvit.zav@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ²

Анотація

Вступ. Важлива роль у виробництві сільськогосподарської продукції нині відводиться фермерським господарствам, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатуокладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення. Наявність значної кількості великотоварних виробників, проблеми організації і розташування гуртових ринків, недостатній рівень заселеності сільських територій, неналежний рівень ресурсозабезпечення – все це визначає специфіку конкурентного середовища, в якому функціонують фермерські господарства. Завдання розвитку фермерських господарств в Україні вимагає вивчення особливостей їх діяльності, аналізу сучасного етапу функціонування фермерських господарств, виявлення перешкод на шляху їх розвитку і окреслення напрямів удосконалення їх діяльності.

Метою статті є аналіз сучасного етапу розвитку фермерських господарств та виявлення загальних тенденцій, що характеризують їх виробничо-комерційну діяльність.

Методи. При проведенні дослідження застосовувались загальноприйняті методи: діалектичний, монографічний, наукового пізнання, абстрактно-логічний, наукового узагальнення, а також методи статистичної обробки інформації.

Результати. Проаналізований сучасний стан розвитку фермерських господарств в Україні. Охарактеризовані основні показники їх діяльності. Виявлені проблеми, з якими стикаються фермери сьогодні, та окреслені напрями удосконалення їх діяльності

Перспективи. Подальші дослідження планується проводити стосовно напрямів державної підтримки фермерів та підвищення ефективності їх діяльності, базуючись на застосуванні прогресивних маркетингових стратегій розвитку підприємства.

Ключові слова: фермерські господарства, ринкове середовище, ефективність, виробництво, сільськогосподарська продукція.

Вступ.

Важлива роль у виробництві сільськогосподарської продукції нині відводиться фермерським господарствам, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатуокладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення. Наявність значної кількості великотоварних виробників, проблеми організації і розташування гуртових ринків, недостатній рівень заселеності сільських територій, неналежний рівень ресурсозабезпечення – все це визначає специфіку конкурентного середовища, в якому функціонують фермерські господарства. Завдання розвитку

²Науковий керівник: Корчинська О.А., доктор економічних наук, старший науковий співробітник

фермерських господарств в Україні вимагає вивчення особливостей їх діяльності, аналізу сучасного етапу функціонування фермерських господарств, виявлення перешкод на шляху їх розвитку і окреслення напрямів удосконалення їх діяльності. Саме це і визначає актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теорія, методологія та практика становлення і функціонування фермерських господарств у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці знайшли своє відображення у наукових працях багатьох авторів, зокрема: І.В. Беззуба [1], В. П. Горьового [2], А.Г. Задорожнікова [3], Л.В. Корнілова [4], А.С. Мохненко [5] та інших вчених. Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили також Л.О. Вдовенко [6], Т.М. Мараховська [6], П.М. Макаренко [7], Л.Л. Мельник [8], Ю.О. Махортов [9], В.Л. Дмитренко [9] та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї теми, залишаються аспекти, які потребують подальшого дослідження, зокрема особливості сучасного етапу розвитку фермерських господарств та перспективи розвитку їх виробничо-комерційної діяльності.

Мета.

Метою статті є аналіз сучасного етапу розвитку фермерських господарств та виявлення загальних тенденцій, що характеризують їх виробничо-комерційну діяльність.

Методологія дослідження.

При проведенні дослідження застосовувались загальноприйняті методи: діалектичний, монографічний, наукового пізнання, абстрактно-логічний, наукового узагальнення, а також методи статистичної обробки інформації.

Результати.

Фермерські господарства в Україні стали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. Так, якщо в 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то за п'ять років поспіль їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га. У перші роки аграрної реформи фермерські господарства створювалися великими темпами. Така ситуація пояснюється тим, що в той час бажаючі стати фермерами мали змогу одержати у користування до 50 га сільськогосподарських угідь і до 100 га загальної земельної площі. У рахунок своїх майнових паїв вони могли отримати техніку та інші засоби виробництва. І у тих умовах ціни на техніку і добрива були доступними для фермерів. Також була можливість придбання зношеної техніки у КСП за відносно низькими цінами.

За весь період розвитку фермерства в Україні їх найбільша чисельність була зафіксована у 2007 році – 43,4 тис. одиниць. За підсумками 2015 року кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні становила 32,3 тис., що дорівнює 71,2% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств країни (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку фермерських господарств України в 2000-2015 рр.*

Показник	2000	2005	2010	2015	2015 р. до 2000р., %
Кількість фермерських господарств, одиниць	38428	42445	41524	32303	84,1
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	2157,6	3661,2	4290,8	4343,7	201,3
у тому числі: ріллі, тис. га	1994,0	3492,6	4161,9	4223,3	211,8
У розрахунку на одне господарство:					
сільськогосподарських угідь, га	56,1	86,3	103,3	134,5	239,8
у тому числі: ріллі, га	51,9	82,3	100,2	130,7	251,8

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Кількість фермерських господарств значно різняться в розрізі областей (табл. 2). Найбільша їх кількість знаходиться в Одеській області – 3963, Миколаївській – 3338, Дніпропетровській – 3179 і Кіровоградській області – 2465. Разом на ці чотири області припадає 12942 фермерських господарства, що становить більше 40 відсотків від загальної кількості фермерських господарств країни. Таким чином, більше фермерів функціонує в зоні Степу, де існують сприятливі умови для вирощування зернових культур і соняшнику, які є найбільш рентабельними культурами. Найменша кількість фермерських господарств спостерігається в таких областях, як: Рівненська – 356, Івано-Франківська – 445 і Чернігівська – 508. Загалом, у цих областях зареєстровано лише 1309 фермерських господарств, а їх питома вага у загальній кількості становить біля 4%.

Таблиця 2

Кількість фермерських господарств у розрізі областей у 2015 році (кінець року)*

Область	Кількість зареєстрованих господарств, од.	Площа сільгоспугідь у користуванні, тис. га	Середня площа сільгоспугідь одного господарства, га
Вінницька	1733	249,2	143
Волинська	565	48,2	85
Дніпропетровська	3179	451,5	142
Донецька	924	171,8	185
Житомирська	547	62,6	114
Закарпатська	883	10,0	11
Запорізька	2041	341,4	167
Івано-Франківська	445	28,0	62
Київська	1133	148,3	130
Кіровоградська	2465	414,9	168
Луганська	757	216,2	285
Львівська	727	51,4	70
Миколаївська	3338	351,5	105
Одеська	3963	415,8	104
Полтавська	1714	231,8	135
Рівненська	356	30,5	85
Сумська	600	115,0	191
Тернопільська	576	63,9	110
Харківська	1127	251,6	223
Херсонська	1990	269,7	135
Хмельницька	1027	133,6	130
Черкаська	1120	151,3	135
Чернівецька	585	29,6	50
Чернігівська	508	105,9	208
Україна	32303	4343,7	134

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Не дивлячись на те, що в останні роки спостерігається зменшення кількості фермерських господарств, площа земель, що знаходиться у користуванні фермерів зростає, про що свідчить рисунок 1. Так, у період 2000-2015 років площа сільськогосподарських угідь зросла більш як удвічі, зокрема ріллі – у 2,1 раза, а у розрахунку на одне господарство їх площа збільшилася в середньому у 2,4 раза. За даними Державної служби статистики України, у 2015 р. у власності фермерських господарств було загалом 4343,7 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі – 4223,3 тис. га, що становить майже 11% від загальної площі сільськогосподарських угідь. При цьому середня площа сільськогосподарських угідь на одне фермерське господарство становила 134,5 га, площа ріллі – 130,7 га.

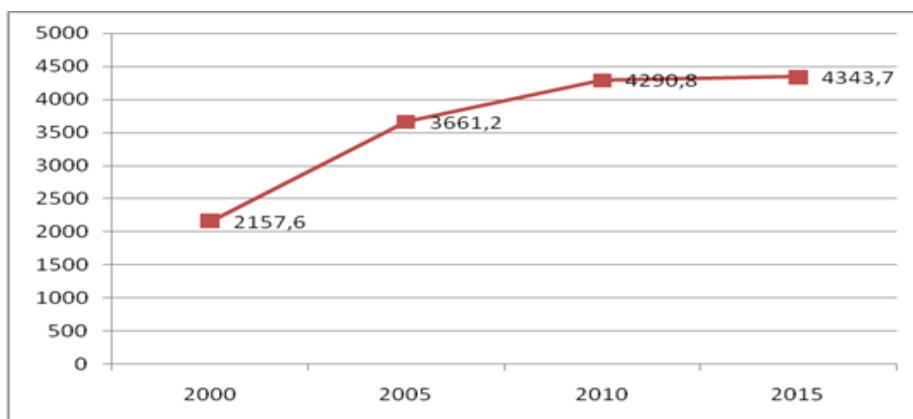

Рис. 1. Динаміка розмірів земельної площі, наданої фермерським господарствам, у 2000-2015 рр.*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Збільшення площі землекористування фермерів в основному відбулося за рахунок оренди землі фермерами. Питома вага орендованих земель у складі площ землекористування фермерських господарств складає 46% [5].

Структура фермерських господарств за площею сільськогосподарських угідь, що знаходиться у їх користуванні станом на листопад 2015 року наведена на рис. 2.

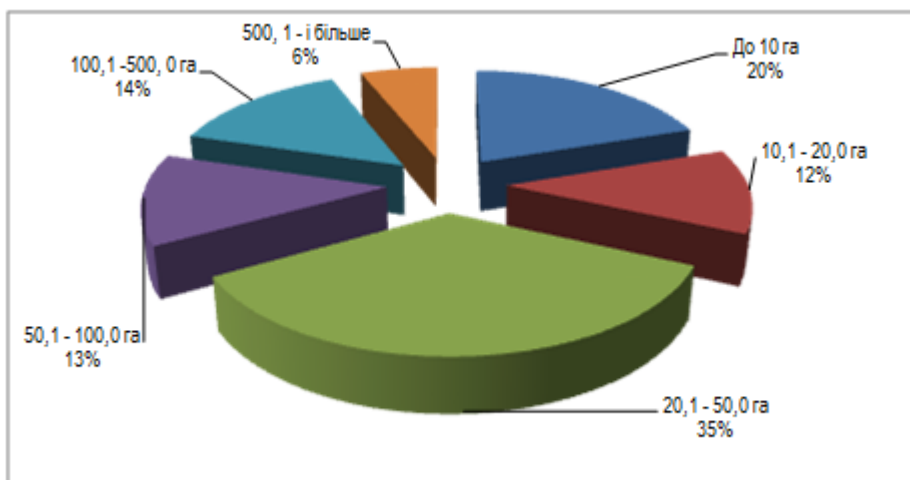

Рис. 2. Структура фермерських господарств за розмірами сільськогосподарських угідь в Україні (станом на кінець 2015 року)*

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Тобто, більшість фермерських господарств є дрібними та мають у своєму користуванні до 50 га сільськогосподарських угідь (70%). Поряд з тим, в Україні існує більше сотні фермерських господарств, що використовують більше 3000 га сільськогосподарських угідь. Відмітимо, що в Україні фермерські господарства за показником землекористування значно випереджають країни Східної Європи, де середні розміри індивідуальних господарств становлять: Чехія – 2-10 га,

Угорщина 2-11, Польща –7, Румунія – 4, Східна частина Німеччини – 17 га, але поступаються США – 195 га [11].

За розміром сільськогосподарських угідь у розрахунку на одне фермерське господарство найбільшими є господарства Луганської (285 га), Харківської (223 га) і Чернігівської областей (208 га) (див. табл. 2).

Внесок фермерських господарств у виробництво валової продукції сільського господарства поки що незначний, про що свідчать дані, наведені в таблиці 3. Проте у період 2000-2015 рр. спостерігаються певні позитивні зрушення. Так, за аналізований період частка виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств в загальних обсягах виробництва збільшилась із 2,1 до 7,9%, в тому числі – продукції рослинництва з 3,1 до 10,4%, тваринництва – з 0,4 до 1,9 % (див. табл.3).

Таблиця 3

Валове виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах до загальних обсягів виробництва в галузі, %*

Види продукції	Рік							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сільськогосподарська продукція – всього	2,1	4,6	6,1	6,9	6,3	7,6	7,6	7,9
у тому числі:								
продукція рослинництва	3,1	6,7	8,7	9,2	8,6	10,1	10,0	10,4
продукція тваринництва	0,4	0,7	1,6	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Позитивною на наш погляд, є також тенденція зростання обсягів виробництва валової продукції у розрахунку на одне фермерське господарство (рис. 3). Так, за останні 15 років цей показник збільшився більш, ніж у 7 разів.

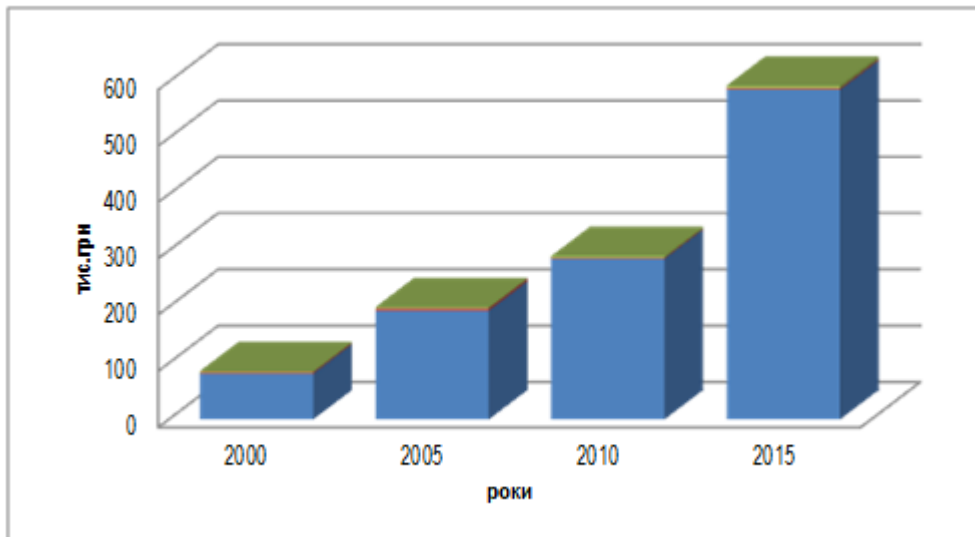

Рис. 3. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одне фермерське господарство*

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

За даними таблиці 4 можна відстежити загальну ситуацію спеціалізації виробництва

фермерських господарств України. У 2015 р. вони виробили близько 7,7 млн т зерна і зернобобових; 2,2 млн т соняшнику; 52,3 тис. тонн м'яса та 177,4 тис. тонн молока. Частка їх виробництва у загальному валовому виробництві в галузі у 2015 р. становила 7,6%, в тому числі зерна і зернобобових – 12,7% при рентабельності 38,6 %; соняшнику – відповідно 19,4 і 71,5; м'яса – 2,3 і 3,3; молока – 1,7 і 20,5%.

Таблиця 4

**Виробництво основних сільськогосподарських культур
фермерськими господарствами у 2000-2015 рр.***

Види продукції	Рік								2015 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові культури – всього, тис.т	1256,4	4082,7	4702,5	6734,6	5046,0	7522,4	7693,3	7650,2	608,9
Цукрові буряки (фабричні), тис.т	755,1	1373,1	1154,7	1344,8	1234,4	611,1	1086,8	618,9	82,0
Соняшник, тис.т	347,3	735,0	1208,5	1645,5	1589,1	2154,4	1956,1	2167,0	624,0
Картопля, тис.т	56,4	84,7	161,3	258,3	251,2	277,6	206,9	126,0	223,4
Овочі, тис.т	82,6	156,1	211,9	384,3	346,8	307,3	327,8	282,5	342,0
Продовольчі баштанні культури, тис.т	37,3	17,1	29,4	26,4	25,3	34,3	24,2	29,9	80,2
М'ясо (у забійній масі), тис.т	8,2	14,2	47,6	56,0	54,4	63,8	56,6	52,3	637,8
Молоко, тис.т	67,8	96,3	112,1	123,0	144,2	156,8	166,8	177,4	261,7
Яйця, млн.шт	6,7	19,0	78,4	108,4	77,6	68,0	76,1	75,5	1126,9
Вовна, т	9	71	128	119	126	99	84	69	766,7
Мед, т	83	117	215	158	162	172	138	120	144,6

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Таким чином, фермерські господарства спеціалізуються переважно на виробництві продукції рослинництва, приділяючи незначну увагу галузі тваринництва. Безумовно, вони утримують худобу і птицю, проте у більшості випадків для задоволення власних потреб. Наприклад, у 2015 році у середньому на одне фермерське господарство припадала лише одна корова, вісім свиней і одна коза чи вівця. Разом з тим, можна говорити про позитивні зрушення в цьому напрямку, оскільки за період 2000-2015 рр. збільшилась як загальна кількість більшості видів сільськогосподарських тварин, так і обсяги виробництва продукції тваринництва у фермерських господарствах (табл.5)

Таблиця 5

**Кількість сільськогосподарських тварин і виробництво продукції тваринництва
у фермерських господарствах у 2000-2015 рр.***

Найменування показника	Рік				2015 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	
Кількість тварин, тис. голів					
Велика рогата худоба, тис. голів	102,5	109,5	95,3	106,3	104
у т.ч. корови, тис. голів	35,8	38,2	37,4	41,7	116
Свині, тис. голів	54,0	150,2	264,8	276,1	511
Вівці та кози, тис. голів	6,0	32,9	57,9	43,5	725
Коні, тис. голів	6,0	5,7	3,3	1,6	27
Кролі, тис. голів	4,9	0,8	0,8	4,3	88
Птиця, тис. голів	115,9	1083,8	2878,3	2538,9	2191
Бджолосім'ї, млн.	7,2	10,0	8,8	5,6	78
Виробництво основних видів продукції тваринництва					
М'ясо (у забійній масі), тис. т	8,2	14,2	47,6	52,3	637
Молоко, тис. т	67,8	96,3	112,1	177,4	262
Яйця, млн. шт	6,7	19,0	78,4	75,5	1127
Вовна, т	9	71	128	69	767
Мед, т	83	117	215	120	145

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

У 2015 р. фермерськими господарствами було реалізовано 6,6 млн т зерна і зернобобових культур; 2,1 – сояшнику; 12,1 – м'яса великої рогатої худоби; 24,0 – м'яса свиней та 12,8 млн. т м'яса птиці, а також 141,1 млн. т молока, що в порівнянні з 2010 р. більше на 73,4%; 69,0; 7,7; 22,4; 34 та 58,6 %, відповідно.

Наразі фермерські господарства за результатами своєї діяльності у 2015 р., нарощуючи з року в рік валове виробництво продукції та підвищуючи її ефективність, додатково забезпечили загалом чистого доходу (виручка від реалізації продукції) 1699,3 млн грн, або у 2,54 рази більше, ніж у 2010 р.

Фермерські господарства мають досить високий рівень товарності, про що свідчать дані таблиці 6.

Таблиця 6

Товарність сільськогосподарської продукції фермерських господарств (2015 рік)*

Вид продукції	Вироблено, тис. т	Реалізовано, тис. т	%
Зернові та зернобобові культури	7650,2	6554,1	86
у т.ч. пшениця	3910,6	3081,5	79
Насіння сояшнику	2167,0	2108,2	97
Цукрові буряки	618,9	275,8	45
Картопля	126,0	98,7	78
Молоко	177,4	141,1	80

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Фермерські господарства реалізують майже всю вироблену продукцію (за винятком цукрових буряків, яких у 2015 р. було реалізовано лише 45% від обсягу виробництва). Фермерські господарства, які не змогли реалізувати вироблену продукцію, частину її використали як оплату праці, в рахунок отриманих послуг, взаєморозрахунків, на внутрішньогосподарські та особисті потреби. У цьому полягає відмінність фермерських господарств від інших форм господарювання і є характерною для їх діяльності.

Фермерські господарства відіграють важливі соціальні функції у селі. Адже вони забезпечують сільське населення робочими місцями, сприяють розвитку соціальної інфраструктури.

Дані Державної служби статистики України підтверджують, що загальна чисельність працівників у фермерських господарствах за період 2000-2015 рр. зросла на 31 %, зокрема більше стало найманих працівників. При цьому, кількість членів фермерських господарств зменшилася більше як на 40% (табл.7). Це посприяло можливостям створювати нові робочі місця для найманих працівників, що сьогодні надзвичайно важливо для села як в економічному, так і соціальному плані.

Хоча слід визнати, що в досліджуваній період збільшення земель у фермерських господарствах відбувалося вищими темпами, ніж збільшення у них працівників.

Таблиця 7

Динаміка чисельності працівників у фермерських господарствах у 2000-2015 рр.*

Показник	Рік				2015 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	
Чисельність працівників – усього, осіб	71504	133534	98400	93704	131,0
у тому числі: членів фермерського господарства	н.д.	58303	40738	34498	59,2 ¹
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільгоспугідь	3,3	3,8	2,2	2,1	63,6

¹Примітка: по відношенню до 2005 р.

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Отже, проведений аналіз сучасного стану функціонування фермерських господарств в Україні дає підстави стверджувати, що даний напрямок підприємницької діяльності в аграрній сфері

має позитивні характеристики, які окреслюють подальші перспективи його розвитку. Водночас, певні показники, що визначають ефективність фермерської діяльності, ще знаходяться не на достатньо високому рівні. Це обумовлено рядом проблем, з якими стикається більшість фермерів.

По-перше, недостатнє матеріально-технічне оснащення, зокрема неоптимальна структура машинно-тракторного парку, слабе забезпечення мінеральними та органічними добривами, пестицидами та іншими ресурсами.

По-друге, недостатня державна підтримка та недосконале законодавче забезпечення, у тому числі й в сфері оподаткування фермерів.

По-третє, брак коштів для поновлення основних фондів, закупівлі МТР, зокрема через складність отримання кредитів.

По-четверте, суб'єктивізм та часом навіть негативне ставлення до фермерів як з боку представників виконавчої влади на місцях, так і громадськості в цілому.

По-п'яте, нерегульованість ринку збуту сільськогосподарської продукції. Пріоритет у каналах розподілу мають великі підприємства, які формують партії товарної продукції в індустріальних розмірах. Саме таким партіям віддають перевагу посередники у каналах збуту. Окремим фермерам важко сформувати великі товарні партії, що негативно відображається на їх конкурентоспроможності на ринку переробки.

По-шосте, низьке та неефективне інформаційно-консультативне забезпечення фермерської діяльності, що призводить до нестачі спеціальних знань фермерів як у сфері виробництва, так і збуту продукції.

Висновки і перспективи.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку економіки фермерські господарства є активними учасниками сільськогосподарського виробництва, разом з тим вони виконують і специфічні функції, притаманні саме даній формі підприємницької діяльності у сфері аграрного бізнесу. Їх розвиток характеризується позитивними зрушеннями, але існують певні перешкоди, що не дозволяють фермерам реалізувати свій потенціал у повному обсязі. Виявлені під час дослідження проблеми, які стоять перед фермерами, окреслюють напрями удосконалення їх діяльності і вимагають спільних дій як з боку самих фермерів, так і держави і суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Беззуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. URL: http://nbuvipar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=71&Itemid=382. (дата звернення: 21.04.2018).
2. Горьовий В. П. Менеджмент фермерських господарств: навч. посіб. ; За ред. В. П. Горьового. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 366 с.
3. Застрожніков А.Г. Розвиток фермерського землеволодіння і землекористування. *Агросвіт*. 2007. №15. С. 27-31.
4. Остапчук С.М. Корнілов Л.В., Корнілов В.Л. Розвиток фермерських господарств у Закарпатській області. *Вісник НУВГП*. 2010. №2(50). С. 214-221.
5. Мохненко А.С. Розвиток фермерських господарств в системі факторів конкурентного середовища: теорія, методологія, практика: дис.д-ра екон.наук. Херсон, 2011. 438 с.
6. Вдовенко Л.О., Мараховська Т.М., Черненко О.С. Фінансове забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу в аграрній сфері економіки. *Економічний аналіз*. 2015. №1. С. 225-230.
7. Макаренко Ю.П. Розвиток кооперації малих аграрних господарств у ринковій економіці. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №4 (12). С. 171-176.
8. Мельник Л.Л. Фермерство України в контексті розмірів землекористування. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 24-34.
9. Махортов Ю.О., Дмитренко В.Л. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2003. № 6. С. 73-76.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата

звернення: 21.04.2018).

10. Грищенко О. В. Кооперація як один із шляхів вирішення проблем розвитку фермерських господарств в Україні. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: навч. посіб. ; за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. К.: ІАЕ, 2001. Т.1. С. 804-806.

Статтю отримано: 22.04.2018 / Рецензування 30.05.2018 / Прийнято до друку: 07.06.2018

Andrii Holubiev

Postgraduate Student,

Department of Economics and Enterprise Management

Academy of Labor, Social Relations and Tourism,

yiv, Ukraine

E-mail: Zvit.zav@gmail.com

THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF FARMS

Abstract

Introduction. An important role in the production of agricultural products is now given to farms, which in fact became full actors in the agrarian multi-economy economy, have passed their first stage of formation and establishment. The presence of a large number of large-scale producers, problems in the organization and location of wholesale markets, inadequate level of population of rural areas, inadequate level of resource supply – all this determines the specifics of the competitive environment in which farms operate. The task of the development of farms in Ukraine requires the study of the peculiarities of their activities, the analysis of the current stage of functioning of farms, identifying obstacles to their development and outlining the directions for improving their activities.

The purpose of the article is to analyze the current stage of development of farms and to identify the general trends that characterize their production and commercial activity.

Methods. Common methods are used in the course of the research: dialectic, monographic, scientific knowledge, abstract and logical, scientific generalization, as well as methods of statistical processing of information.

Results. The present state of development of farms in Ukraine is analyzed. The main indicators of their activity are described. The problems faced by farmers today are determined and directions for improving their activities are outlined.

Discussion. Further research is planned to be carried out in the areas of state support to farmers and increase the efficiency of their activities, based on the application of progressive marketing strategies for enterprise development.

Ke words: farms, market environment, efficiency, production, agricultural products.

References

1. Bezzub, I. Perspektyvy rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=71&Itemid=382.
2. Horovyi, V.P. (Ed.). (2014). *Menedzhment fermerskykh hospodarstv* [Management of farms]. Kyiv, Ukraine: «Tsentr uchbovoi literatury».
3. Zastrozhnikov, A.H. (2007). Rozvytok fermerskoho zemlevlodinnia i zemlekorystuvannia [Development of farm land ownership and land use]. *Ahrosvit [AgroSvit]*, 15, 27-31.
4. Ostapchuk, S.M. Kornilov, L.V., & Kornilov, V.L. (2010). Rozvytok fermerskykh hospodarstv u Zakarpatskii oblasti [Development of farms in Transcarpathian region]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva i pryrodokorystuvannia* [Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management], 2(50), 214-221.
5. Mokhnenko, A.S. (2011). *Rozvytok fermerskykh hospodarstv v systemi faktoriv konkurentnoho seredovyschcha: teoriia, metodolohiia, praktyka*. Doctoral thesis. Kherson.
6. Vdovenko, L.O., Marakhovska, T.M., & Chernenko, O.S. (2015). Finansove zabezpechennia diialnosti maloho i serednoho biznesu v ahraarii sferi ekonomiky [Financial support of small and medium-sized businesses in the agrarian sector of the economy]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], 1, 225-230.
7. Makarenko Yu.P. (2011). Rozvytok kooperatsii malykh ahrarykh hospodarstv u rynkovii ekonomitsi [Development of cooperation of small agricultural enterprises in a market economy]. *Visnyk Zaporizkoho*

natsionalnoho universytetu [Bulletin of Zaporizhzhya National University], 4(12), 171-176.

8. Melnyk, L.L. (2017). *Fermerstvo Ukrainy v konteksti rozmiriv zemlekorystuvannia* [Farming of Ukraine in the context of the size of land use]. *Ahrosvit* [AgroSvit], 8, 24-34.

9. Makhortov, Yu.O., & Dmytrenko, V.L. (2003). *Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku fermerstva v Ukraini* [Current state and prospects of development of farming in Ukraine]. *Visnyk ahramoi nauky* [Bulletin of Agrarian Science], 6, 73-76.

10. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Hryshchenko, O.V. (2001). *Kooperatsiia yak odyn iz shliakhiv vyryshennia problem rozvytku fermerskykh hospodarstv v Ukraini* [Cooperation as one of the ways to solve the problems of the development of farms in Ukraine]. *Problemy efektyvnoho funktsionuvannia APK v umovakh novykh form vlasnosti ta hospodariuvannia*. P.T. Sabluk, V.Ya. Ambrosov, H.Ye. Mazniev. (Eds.). Kyiv : IAE, 1, 804-806.

Received: 04.22.2018 / Review 05.30.2017 / Accepted 06.07.2018

УДК 338.43
JEL Classification Q12

Пархомець Микола

д.е.н., професор кафедри обліку та економіко-правового
забезпечення агропромислового бізнесу

Уніят Людмила

к.е.н., доцент, докторант кафедри обліку та економіко-правового
забезпечення агропромислового бізнесу

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

E-mail: luda@uniyat.in.ua

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Необхідність підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності зернового господарства у сільськогосподарських підприємствах обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку цілеспрямованого управління витратами в напрямі інноваційних методів використання наявних ресурсів, зменшення собівартості продукції, виявлення потенційних резервів підвищення доходності та прибутковості суб'єктів аграрного бізнесу.

Теоретичною і методичною основою даного дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові документи, статистичні дані з питань ефективного функціонування зернового господарства у аграрних підприємствах.

Методи. У дослідженні використано монографічний, економіко-статистичний, метод порівняльного аналізу, узагальнення, абстрактно-логічний та інші методи.

Результати. У статті проведено аналіз динаміки витрат на виробництво і збут зернової продукції, визначено тенденції у діяльності зернового господарства, розкрито чинники та резерви підвищення економічної ефективності, конкурентоспроможності подальшого його розвитку в аграрних підприємствах.

Перспективи. Підвищення економічної ефективності управління витратами у зерновому господарстві аграрних підприємств має здійснюватися на основі інноваційних методів використання земельних, технічно-матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності зернової продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках, прибутковості підприємств, розширеному відтворенню та поліпшенню соціально-економічних умов життя нашого населення.

Ключові слова: управління витратами, виробнича собівартість зерна, повна собівартість зерна, економічна ефективність, конкурентоспроможність, зернове господарство, чинники підвищення ефективності зернового господарства.

Вступ.

Ринкові умови обумовлюють суб'єктів господарювання виробляти високоякісне і конкурентоспроможне зерно усіх зернових і зернобобових культур, запроваджувати інноваційні, ресурсоощадні технології, раціонально використовувати наявні ресурси. Домогтися цього можна в значній мірі за рахунок цілеспрямованого управління витратами на ефективний і конкурентоспроможний розвиток зернового господарства у аграрних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми управління витратами у зерновому господарстві, зниження рівня собівартості зерна та підвищення його економічної ефективності й конкурентоспроможності у підприємствах досліджувались багатьма вченими, зокрема у працях Андрійчука В.Г., Бойка В.І., Зубця М.В.,

Кваші С.М., Лупенка Ю.О., Маліка М.Й., Ульяновченка О.В., Шпикуляк О.Г., Шпичака О.М. та інших науковців [7; 8; 9]. Ці наукові розробки дуже вагомі, однак їх недостатньо для розв'язання проблем ефективного управління витратами у зерновому господарстві підприємств конкретного регіону, що потребує більш детального дослідження.

Мета.

Метою дослідження є ретроспективний аналіз тенденцій розвитку зернового господарства, структури собівартості основних зернових культур, обґрунтування аспектів ефективного управління витратами у зерновому господарстві аграрних підприємств регіону.

Методологія дослідження.

Теоретичною і методичною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних вчених, нормативно-правові та інші директивні документи з питань ефективного управління витратами та підвищення економічної ефективності й конкурентоспроможного розвитку зернового господарства у підприємствах.

Для дослідження проблеми управління витратами у аграрному виробництві, насамперед необхідно уточнити поняття економічних категорій «витрати» і «затрати», які у практичній діяльності сприймаються як ідентичні, синоніми. Опрацювання літературних джерел [2; 7] дає змогу чітко усвідомити сутність та відмінності понять витрати і затрати.

Природа ринку дає підстави думати і стверджувати, що затрати – це категорія, яка характеризує наявні техніко-технологічні основні й оборотні активи, необхідні для виробництва певної продукції, а витрати – це фінансово-економічна категорія, що характеризує обсяг витрат у грошовому виразі на придбання необхідних техніко-технологічних основних і оборотних активів. Ці категорії є взаємоув'язані і доповнюють одна одну.

Витрати формують обсяг вартостей придбаних основних і оборотних активів, вони дають змогу здійснювати управління і моніторинг за доцільністю придбання певних активів. Затрати є натурально-речові види активів, що формують матеріально-технічну базу підприємства, яка є основою для ефективного виробництва сільськогосподарської продукції.

Витрати формують виробничу і повну собівартість продукції, зіставивши останню із доходом (ціною реалізації) визначають рівень ефективності, дохідності конкретної продукції, галузі, підприємства загалом.

Управління витратами в зерновому господарстві має передбачати: встановлення для яких цілей, з якою метою, коли і в яких обсягах необхідно витратити ресурси підприємства; прогноз розвитку зернового господарства на найближчу середню і віддалену перспективу, при якому необхідно вирішити, для чого і в яких обсягах необхідно залучати додаткові фінансові ресурси; моніторинг ефективності використання ресурсів, який передбачає здійснення аналізу і порівняння показників господарюючих суб'єктів, визначення результату діяльності, вміння забезпечити порівняно високий рівень віддачі використання ресурсів підприємства.

Результати.

Дослідженнями встановлено, що у практичній діяльності підприємств зернового господарства як окремих регіонів, так і України загалом за останні роки виявлено чітку тенденцію до зростання виробничої і повної собівартості 1 ц зерна усіх зернових і зернобобових культур. Динаміка витрат у зерновому господарстві аграрних підприємств суттєво обумовлена природно-кліматичними умовами, що здійснюють потужний вплив на результати господарювання, економічну ефективність виробництва зерна.

Аналіз динаміки економічної ефективності виробництва і продажу зерна зернових і зернобобових культур розглянемо на прикладі сільськогосподарських підприємств Тернопільської області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка економічної ефективності виробництва і продажу зерна зернових і зернобобових культур у підприємствах Тернопільської області*

Показники	Роки						2016 р. до 2011 р., в %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Зібрана площа зернових і зернобобових культур, тис. га	334,3	364,2	345,9	347,8	313,5	330,6	98,9
Частка зібраної площі зернових і зернобобових до ріллі, %	73,3	78,9	73,0	73,9	66,6	70,3	-3,0
Повні витрати на 1 га зібраної площі зернових, грн	3218	4586	3412	6228	4646	8613	267,6
Урожайність зернових і зернобобових, ц/га	44,0	46,4	50,7	61,2	55,0	58,1	132,0
Реалізовано зерна на 1 га зібраної площі, ц	27,8	35,9	27,8	46,2	24,3	39,5	142,1
Повна собівартість 1 ц реалізованого зерна, грн	115,77	127,77	122,73	137,48	188,88	218,04	188,3
Ціна 1 ц реалізованого зерна, грн	139,82	151,06	126,76	174,88	268,97	317,79	227,3
Прибуток від реалізованого зерна:							
-на 1 ц реалізованого зерна, грн	24,05	23,29	4,03	37,40	80,09	99,75	414,8
-на 1 га зібраної площі, грн	668,6	836,1	112,0	1727,9	1946,2	3940,1	589,3
Коефіцієнт дохідності (відношення виручки до повних витрат), пункт.	1,21	1,18	1,03	1,27	1,42	1,46	120,6

*Джерело: розроблено на основі [3; 4].

Як видно з таблиці 1, зібрана площа зернових і зернобобових культур упродовж 2011-2016 рр. становила відповідно 334,3 і 330,6 тис. га. Вказана зібрана площа зернових і зернобобових культур займала у структурі ріллі сільськогосподарських підприємств регіону відповідно 73,3–70,3%, що свідчить про надто високу їх частку, яка на 20-25% перевищує допустиму частку рекомендованої структури посівних площ. Особливо збільшено частку посівів пшениці, кукурудзи на зерно, ячменю. Однак у підприємствах недостатні площі посівів гречки, гороху, проса, жита.

Необхідно вказати, що надмірні посіви зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза на зерно) обумовлюють порушення агротехнічних вимог щодо принципів організації структури посівних площ сільськогосподарських культур. У підприємствах зернові культури розміщують після зернових, що призводить до збільшення шкідників і хвороб, в результаті зменшується їх урожайність, гальмується розвиток зернового господарства.

Повні витрати з розрахунку на 1 га зібраної площі зернових культур упродовж 2011-2016 років збільшились відповідно із 3218 до 8613 грн, або у 2,7 рази. За цей період урожайність зернових і зернобобових культур збільшилась з 44 ц (2011 р.) до 58,1 ц (2016 р.) або на 32%.

Повна собівартість 1 ц реалізованого зерна зернових і зернобобових культур у підприємствах області, як видно з таблиці 1, збільшилась із 115,77 грн у 2011 р. до 218,04 грн у 2016 р., або на 88,3%.

Ціна реалізації 1 ц зерна за аналізований період збільшилась відповідно з 139,82 грн (2011 р.) до 317,79 грн (2016 р.), або у 2,3 рази, що забезпечує прибуткове виробництво і збут продукції зернового господарства у підприємствах.

Підвищення ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах як кожного регіону зокрема, так і України загалом є важливим завданням, зокрема: для держави необхідно створити сприятливі умови для ефективного зернового бізнесу; для суб'єктів підприємництва проводити аналіз бізнесової діяльності, розробляти конкретні заходи задля підвищення економічної ефективності функціонування зернового господарства та інших видів діяльності підприємств. Результат ефективності аграрного бізнесу досягається при систематичному аналізі виробництва і збуту продукції, розробці конкретних заходів, спрямованих на раціональне

використання матеріальних ресурсів і на цій основі зниження собівартості продукції, що може досягатись при цілеспрямованому управлінні витратами у підприємстві.

Моніторинг витрат і ефективності виробництва зерна проведено за методикою вчених ННЦ ІАЕ [2, с.17-19], яка передбачає аналіз структури собівартості з розрахунку на 1 т зерна і 1 га зібраної площі. Витрати, пов'язані безпосередньо з виробництвом зерна зернових і зернобобових культур, проаналізуємо за елементами у вартісному і відсотковому вимірі по регіону. Такий методичний підхід дає змогу зіставити виробничо-господарські ефекти по конкретних підприємствах, адміністративних районах, регіонах ведення аграрного бізнесу. Оцінка собівартості в динаміці дозволяє визначити наскільки змінюється рівень ефективності, дохідності виробництва і збуту зерна та які структурні елементи, якою мірою (зниження чи підвищення) на неї впливають. За таким моніторингом і управлінням витрат можна визначити, що потрібно зробити на рівні підприємств і з боку державного регулювання економіки, щоб сприяти стабілізації собівартості, особливо відносно темпів її змін порівняно зі змінами цін на дану продукцію. Собівартість дає змогу оцінити динаміку зміни ціни споживаних у виробництві зерна ресурсів і праці за часовий проміжок та її територіальні особливості за видами зерна зернових і зернобобових культур.

Динаміку витрат на виробництво і збут 1 ц пшениці у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області в середньому за 2011-2013 рр. і 2014-2016 рр. наведено у таблиці 2. Як видно з таблиці, середня виробнича собівартість 1 ц зерна пшениці у підприємствах області зросла із 103,92 грн (за 2011-2013 рр.) до 149,44 грн (за 2013-2016 рр.). Найбільшу частку в структурі собівартості зерна пшениці в середньому за 2011-2013 рр. і 2014-2016 рр. у підприємствах області займали витрати на мінеральні добрива – 23,91 грн (23,0%) і 37,80 грн (25,3%), відповідно. Аналогічна тенденція спостерігається у підприємствах окремих районів. Там найбільше витрат використали на придбання мінеральних добрив та інші прямі й загальновиробничі витрати.

Негативною тенденцією для усіх підприємств області є те, що там суттєво зменшено витрати: на насіння, як основу майбутньої урожайності; на оплату праці, як основу для мотивації підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва; на амортизаційні відрахування, як основу для якісного оновлення техніко-технологічних засобів.

Слід вказати, що суттєво зросли витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій в більшості підприємств області, що обумовлено значним фізичним зношенням і моральним старінням основних технічних засобів (сівалки, зернові комбайни, трактори тощо) та потребою проведення частих ремонтів.

Повчальним є досвід управління витратами на виробництво зерна та іншої продукції рослинництва й тваринництва у передовому підприємстві ПОП «Іванівське» Тербовлянського району Тернопільської області. Там витрати, насамперед, спрямовувались: на створення потужної матеріально-технічної бази та власного машинно-тракторного парку; придбання якісного і високоврожайного насіння; забезпечення підприємства необхідними матеріальними ресурсами; підвищення оплати праці та зацікавленості працівників підприємства у поліпшенні кінцевих результатів. Це підприємство орендує 4451 га ріллі, в середньому за 2011-2016 роки середня урожайність пшениці становила 83,4 ц/га, повна собівартість 1 ц реалізованого зерна пшениці – 231,49 грн, ціна реалізації 1 ц зерна – 286,61 грн, обсяг прибутку на 1 ц проданого зерна – 55,12 грн і на 1 га зібраної площі – 2313 грн, коефіцієнт дохідності (відношення ціни пшениці до повної її собівартості) – 1,20, який показує, що на кожну гривню витрат, вкладених у виробництво пшениці там отримали по 20 копійок прибутку.

Важливо спрямовувати управління витратами в напрямі створення необхідних умов для виробництва зерна пшениці, яка за якісними параметрами закупівельного зерна має відповідати вимогам 3 класу згідно ДСТУ 3768: 2010. Закупівельна ціна 1 тонни зерна пшениці 3 класу з врахуванням ПДВ на 2018/2019 маркетинговий рік становить 5250 грн/т, що на 8,2% вище порівняно із пшеницею, що відповідає вимогам 4, 5 і 6 класів [5].

Таблиця 2

**Динаміка витрат на виробництво і збут 1 ц пшениці у сільськогосподарських підприємствах
Тернопільської області***

Показники	В середньому по підприємствах області			З них підприємства:					
				Теребовлянського району			у т.ч. ПОП «Іванівське» Теребовлянського району		
	За 2011-2013 рр., грн	За 2014-2016 рр., грн	2014-2016 рр. в % до 2011-2013 рр.	За 2011-2013 рр., грн	За 2014-2016 рр., грн	2014-2016 рр. в % до 2011-2013 рр.	За 2011-2013 рр., грн	За 2014-2016 рр., грн	2014-2016 рр. в % до 2011-2013 рр.
Витрати, всього	103,9	149,4	143,8	82,91	153,9	185,4	122,3	203,4	166,4
у т.ч. прямі матеріальні витрати	75,76	108,5	143,2	61,37	123,3	200,8	85,35	155,0	181,6
з них:									
- насіння	11,99	12,42	103,6	9,81	15,37	156,7	4,51	29,63	581,8
- мінеральні добрива	23,91	37,80	158,1	46,94	36,06	212,9	25,16	35,32	140,4
- пальне і мастильні матеріали	12,36	14,73	119,2	11,14	23,15	207,8	13,13	21,04	160,2
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	12,09	16,24	134,3	4,46	14,28	287,9	0,61	0,49	80,3
- решта матеріальних витрат	15,40	27,30	177,3	19,39	34,39	178,3	41,94	75,54	180,1
Прямі витрати на оплату праці	5,61	6,28	111,9	4,61	6,80	147,5	14,38	17,97	125,0
Інші прямі та загально-виробничі витрати, всього з них:	22,55	34,67	153,7	16,93	23,64	179,7	29,40	30,45	103,6
- амортизація матеріальних активів	5,89	8,17	138,7	3,71	5,32	143,4	7,54	3,21	42,6
- відрахування на соціальні заходи	6,36	1,91	30,0	2,23	2,46	110,3	5,61	5,65	100,7
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	10,30	24,59	238,7	10,99	15,86	144,3	16,25	21,59	132,9
Урожайність пшениці, ц/га	37,8	53,0	140,2	38,1	58,3	153,0	66,9	83,4	124,7
Витрати на збут 1 ц пшениці, грн	32,62	38,55	-118,2	30,1	32,8	109,0	6,03	28,05	465,2
Повна собівартість 1 ц реалізованої пшениці, грн	136,5	188,0	137,7	113,0	186,5	165,0	128,3	231,5	180,4
Ціна реалізації 1 ц пшениці, грн	142,1	244,8	172,3	129,6	250,0	192,9	143,0	286,6	200,5
Прибуток (збиток) на 1 ц пшениці, грн	5,53	56,78	10,3 рази	16,61	63,56	382,7	14,63	55,12	376,8
Коефіцієнт дохідності, пункт.	1,04	1,30	125,0	1,15	1,34	116,5	1,11	1,24	111,7

*Джерело: розроблено на основі [3; 4].

Зібрана площа кукурудзи на зерно у підприємствах області за останні 2011-2016 рр. досягла 112,8 тис. га, що на 83,7 % більше порівняно із 2010 роком. За зібраною площею у підприємствах області за аналізований період вона поступається лише пшениці.

Динаміку витрат на виробництво і збут 1 ц зерна кукурудзи у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області в середньому за 2011-2013 рр. і 2014-2016 рр. висвітлено у таблиці 3. Як видно із таблиці, виявлено аналогічні тенденції у порівнянні із зерном пшениці. Аналіз витрат на мікро і мезорівнях показав суттєві зміни в динаміці в середньому за 2011-2013 рр. і 2014-

2016 рр., які відбулись як за рівнем виробничої собівартості зерна кукурудзи, так і окремими елементами витрат. Так, рівень виробничої собівартості 1 ц кукурудзи у підприємствах області збільшився із 82,47 грн до 131,59 грн або на 59,6%. Найбільшу частку витрат у підприємствах використовують на придбання ресурсів (міндобриво, насіння, пальне), оплату послуг і робіт сторонніх організацій та решту матеріальних витрат (підготовка зерна до збуту, очистка, досушування тощо). Витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій в середньому за 2011-2013 рр. і 2014-2016 рр. у підприємствах Тернопільської області зросли на 98,1%, а у підприємствах Теребовлянського району в 2,2 рази. Це свідчить про фізично зношений стан комбайнів та інших технічних засобів й необхідність їх частих ремонтів. У підприємствах області відсутня належна виробнича інфраструктура для підготовки зерна до реалізації згідно вимог стандарту (досушка до вологості не більше 14%). Варто зазначити, що витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій у підприємстві ПОП «Іванівське», як видно із таблиці 3, зведені практично до нуля тому, що там створено потужний машинно-тракторний парк, власну належну майстерню по ремонту сільськогосподарської техніки.

Практика засвідчує, що управління витратами в процесі виробництва зерна кукурудзи необхідно спрямовувати на придбання насіння нових сортів і, особливо, високоврожайних гібридів. Узагальнення літературних джерел [2; 3; 4] показало, що для підприємств Тернопільської та західних областей України рекомендовано нові гібриди кукурудзи на зерно: ДКС 3939 із ФАО 320, ДКС 4014 із ФАО 310, ДКС 3511 із ФАО 330, Лімагрейн, ЛГ 3258, ЛГ Новий та інші. Ці гібриди спроможні забезпечити вищу урожайність (10-12 т/га), меншу передзбиральну вологість зерна і собівартість зерна, що суттєво підвищує економічну ефективність їх використання.

Таблиця 3

Динаміка витрат на виробництво і збут 1 ц зерна кукурудзи у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області*

Показники	В середньому по підприємствах області			У тому числі підприємства району:					
				Теребовлянський			У т.ч. ПОП «Іванівське» Теребовлянського району		
	За 2011-2013 рр., грн	За 2014-2016 рр., грн	2014-2016 рр. в % до 2011-2013 рр.	За 2011-2013 рр., грн	За 2014-2016 рр., грн	2014-2016 рр. в % до 2011-2013 рр.	За 2011-2013 рр., грн	За 2014-2016 рр., грн	2014-2016 рр. в % до 2011-2013 рр.
Витрати , всього	82,47	131,6	159,6	63,53	127,5	200,8	123,8	212,4	171,6
у т.ч. прямі матеріальні витрати з них:	62,28	100,1	160,6	51,73	107,7	208,2	94,2	161,6	171,6
- насіння	13,52	21,80	161,2	8,55	18,12	211,9	14,67	22,23	151,5
- мінеральні добрива	15,48	24,23	156,5	11,04	25,58	231,7	28,51	36,77	129,0
- пальне і мастильні матеріали	8,65	9,48	109,6	8,98	17,38	193,5	14,3	22,9	159,9
- оплата послуг і робіт сторонніх організацій	14,26	28,25	198,1	8,66	19,34	223,3	0,11	0,11	100,0
- решта матеріальних витрат	10,35	16,29	157,4	14,50	27,29	188,2	36,58	79,63	217,7
Прямі витрати на оплату праці	3,57	4,01	112,3	3,03	4,77	157,4	13,63	20,03	147,0
Інші прямі та загально-виробничі витрати, всього з них:	16,62	27,53	165,6	8,47	15,06	171,7	15,96	59,6	373,4
- амортизація матеріальних активів	4,10	4,35	106,1	2,38	3,79	159,2	4,55	2,6	57,1

Продовження табл. 3

- відрахування на соціальні заходи	1,35	1,28	94,8	1,08	1,84	170,4	4,67	4,23	90,6
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	11,20	21,90	195,5	5,31	9,43	177,6	6,74	52,77	7,8 рази
Урожайність кукурудзи, ц/га	72,8	74,8	102,7	73,1	82,7	113,1	111,5	97,5	87,5
Витрати на збут 1 ц кукурудзи, грн	25,95	42,02	161,9	39,12	60,62	155,0	12,93	14,36	111,1
Повна собівартість 1 ц реалізованої кукурудзи, грн	108,4	173,6	160,1	102,7	188,2	155,0	136,1	187,6	137,9
Ціна реалізації 1 ц кукурудзи, грн	128,5	242,5	188,7	144,4	224,8	155,7	145,7	202,2	178,5
Прибуток (збиток) на 1 ц кукурудзи, грн	20,07	68,85	343,0	41,71	36,62	87,8	9,59	14,58	152,0
Коефіцієнт дохідності, пункт.	1,19	1,40	0,21	1,41	1,19	84,4	1,07	1,08	100,9

*Джерело: розробка на основі [3; 4].

Дослідження показали значну диференціацію рівня витрат за елементами по районах, а ще більше в розрізі підприємств. Порівняно раціональніше використовувались витрати, як видно з таблиці 3, на придбання ресурсів у підприємствах Тереховлянського району. Значно зросли витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій, інші прямі та загальновиробничі витрати. Вкрай низькі витрати в усіх районах області виділялись на оплату праці, що не зацікавлювало працівників у поліпшенні економічних результатів вирощування кукурудзи на зерно.

Порівняно найкращих господарсько-фінансових результатів домоглися у підприємствах Зборівського району. Там урожайність кукурудзи на зерно в середньому за 2014-2016 рр. становила 88,6 ц/га, прибуток на 1 ц реалізованого зерна – 110,43 грн і 1 га зібраної площі – 9773,06 грн, коефіцієнт дохідності зерна – 1,77 пунктів [3; 4; 7].

Найвищими повна собівартість 1 ц реалізованого зерна кукурудзи (341,19 грн) та ціна реалізації (492,34 грн) в середньому за 2014-2016 рр. були у підприємствах Чортківського району. Там урожайність кукурудзи на зерно за аналізований період становила 69,7 ц/га, отримано прибутку на 1 ц реалізованого зерна 151,15 грн, коефіцієнт дохідності – 1,44 пунктів. Порівняно високих господарсько-економічних показників, як свідчить таблиця 3, досягнуто у підприємстві ПОП «Іванівське» Тереховлянського району. Там урожайність кукурудзи на зерно в середньому за 2011-2016 рр. становила 105,3 ц/га, повна собівартість 1 ц проданого зерна кукурудзи, відповідно – 159,76 грн, а ціна реалізації – 171,64 грн, отримали прибутку на 1 ц реалізованого зерна 11,88 грн і на 1 га зібраної площі – 1044 грн, дохідність зерна кукурудзи – 1,07 пунктів.

Слід зазначити, що в даному підприємстві необхідно спрямовувати витрати на поліпшення якісних параметрів зерна кукурудзи згідно вимог 3 класу (вологість максимальна – 14%, інші показники згідно ДСТУ 4525:2006). Ціна закупівлі зерна кукурудзи 3 класу на 2018/2019 маркетинговий рік буде становити 5450 грн/т [5]. Вважаємо, що такий рівень закупівельної ціни суттєво вплине на підвищення економічної ефективності вирощування кукурудзи на зерно і буде доброю мотивацією для збільшення обсягів її реалізації сільськогосподарськими підприємствами.

Аналіз показав, що управління витратами необхідно спрямовувати у зерновому господарстві на використання інноваційних методів організації виробництва і збуту зерна, запровадження ресурсозберігаючих технологій вирощування зернових культур, створення належної виробничої інфраструктури по підготовці зерна для його реалізації, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності зернової продукції підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Висновки і перспективи.

Таким чином, виявлено чітку тенденцію в динаміці до суттєвого підвищення рівня виробничої і повної собівартості та ціни реалізації продукції зернових і зернобобових культур, що обумовило подорожчання продуктів харчування та негативно вплинуло на економіко-фінансові результати зернового господарства підприємств регіону.

Зменшити собівартість зерна можна шляхом цілеспрямованого управління витратами, які необхідно використовувати, насамперед: на підвищення урожайності зернових і зернобобових культур; використання інноваційних, ресурсощадних технологій виробництва і збуту зерна; створення системи маркетингу і менеджменту, що сприятиме конкурентоспроможному розвитку зернового господарства у підприємствах регіону.

Список використаних джерел

1. Балицький Я. Узагальнена технологія вирощування кукурудзи на зерно в господарствах Західної України (регіональний представник ТОВ «ЗААТБАУ Україна, 2017». URL: <http://www.Agroprod.Biz/2015/01/15yak.-vyroschuyut-kukurudzu-v-zahidniy-Ukrainy/>
2. Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г., Камінський І.В. та ін. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) ; за ред. Ю.П. Воскобійника. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 356 с.
3. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Тернопільській області. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2011-2016 рр. Тернопіль: 2012-2016 рр. 60 с.
4. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Тернопільській області. Сільське господарство Тернопільської області за 2011-2016 рр. Статистичний збірник. Тернопіль: 2012-2016 рр. 230 с.
5. Закупівлі зерна ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» URL: <http://www.pzcu.gov.ua/action/purchases>.
6. Музафаров Н.М., Чорнобай Л.М., Борсуков І.П. Екологічне вирощування гібридів кукурудзи в Лісостепу. Газета. Агробізнес сьогодні. 2014. № 6(277), березень. URL: www.agrobusiness.com.ua.
7. Пархомець М.К., Гудак В.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика: Монографія. Тернопіль: ТНЕУ. «Економічна думка», 2014. 256 с.
8. Пархомець М. К., Уніят Л.М. Фінансовий стан та напрями його поліпшення у сільськогосподарських підприємствах. *Економічний дискурс*. 2016. Випуск 2. С. 193-203.
9. Пархомець М.К., Уніят Л.М., Соловей І.С. Оцінка конкурентоспроможності зерна та напрямів її підвищення у підприємствах Український журнал прикладної економіки / Ukrainian journal of Applied Economics 2017. Випуск 1. Том 2. С. 85-96.
10. Романенко М. Вологовіддача як фактор економічної ефективності вирощування кукурудзи на зерно (менеджер ТОВ «Лімагрейн - Україна». 2015. URL: www.limagrain.ua.

Статтю отримано: 11.05.2018 / Рецензування 12.06.2018 / Прийнято до друку: 18.06.2018

Mykola Parkhomets

Doctor of Economics, Professor

Department of Accounting and Economics-Legal Providing of Agroindustrial Business

Lyudmilla Uniat

PhD (in Economics), Associate Professor, Doctoral Student

Department of Accounting and Economics-Legal Providing of Agroindustrial Business

Ternopil National Economic University

Ternopil, Ukraine

E-mail: luda@uniyat.in.ua

COST MANAGEMENT AS A FACTOR IN THE COMPETITIVE DEVELOPMENT OF GRAIN FARMING IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The need to increase the economic efficiency and competitiveness of the grain farming at agricultural enterprises imposes an objective need for search purposeful cost management in the direction of innovative methods of using available resources, reducing the cost of production, identifying potential reserves for increasing an income and profitability of agricultural business subjects.

The theoretical and methodological basis of this study was the work of national and foreign scientists, regulatory and legal documents, statistical data on the effective functioning of grain farming at agrarian enterprises.

Methods. Monographic, economic and statistical methods, method of comparative analysis, abstract and logical, generalization and other methods are used in the study.

Results. The article analyzes the dynamics of costs for the production and marketing of grain products, determines the trends in the grain industry practice, reveals the factors and reserves for increasing the economic efficiency, competitiveness of its further development in agrarian enterprises.

Discussion. Increasing the economic efficiency of cost management in the grain industry of agrarian enterprises should be based on innovative methods of using land, technical, material, labor, financial and other resources, which will increase the competitiveness of grain products on the domestic and foreign markets, profitability of enterprises, expanded reproduction and improvement of socially and economic conditions for our population.

Key words: cost management, production cost of grain, full cost of grain, economic efficiency, competitiveness, grain farming, factors of increasing the efficiency of grain farming.

References

1. Balytskyi Ya. Uzahalnena tekhnolohiia vyroshchuvannya kukurudzy na zerno v gospodarstvakh Zakhidnoi Ukrainy (rehionalnyi predstavnyk TOV «ZAATBAU Ukraina, 2017». *Agroprod.Biz*. Retrieved from <http://www.Agroprod.Biz/2015/01/15yak.-vyroshchuyut-kukurudzu-v-zahidniy-Ukrainy/>
2. Voskobiinyk, Yu.P., Shpykuliak O.H., Kaminskyi I.V. (2011). Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh (monitorynh) [Costs and efficiency of production in agricultural enterprises (monitoring)]. Kyiv, Ukraine: National Science Center "Institute of Agrarian Economics"
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Ternopilskii oblasti. Statystychnyi biuleten. Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpriemstv za 2011-2016 rr.[Statistical bulletin. Main economic indicators of agricultural enterprises' performance for 2011-2016]. (2012-2016). Ternopil: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Ternopilskii oblasti.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Ternopilskii oblasti. Silske gospodarstvo Ternopilskoi oblasti za 2011-2016 rr. Statystychnyi zbirnyk. [Agriculture of the Ternopil region for 2011-2016. Statistical collection]. (2012-2016). Ternopil: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Ternopilskii oblasti.
5. Zakupivli zerna PAT «Derzhavna prodovolcho-zernova korporatsiia Ukrainy». *pzcu.gov.ua* . Retrieved from <http://www.pzcu.gov.ua/action/purchases>.
6. Muzafarov N.M., Chornobai L.M., Borsukov I.P. (2014). Ekolohichne vyroshchuvannya hibriv kukurudzy v Lisostepu [Ecological cultivation of maize hybrids in the forest-steppe] .Hazeta. Ahrobiznes sohodni.[Newspaper. Agribusiness today.], № 6(277). *agrobusiness.com.ua*. Retrieved from <http://www.agrobusiness.com.ua>.
7. Parkhomets M.K., Hudak V.V. (2014). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka: Monohrafiia. [Organizational and Economic Mechanism for Providing Profitability of Agricultural Enterprises: Theory, Methodology, Practice: Monograph]. Ternopil, Ukraine: TNEU. «Ekonomichna dumka».
8. Parkhomets M. K., Uniat L. M. (2016). Finansovyi stan ta napriamy yoho polipshennia u silskohospodarskykh pidpriemstvakh. [Financial state and directions of its improvement in agricultural enterprises]. Ekonomichniy diskurs. [Economic discourse.], 2, 193-203.
9. Parkhomets M.K., Uniat L.M., Solovei I.S. (2017). Otsinka konkurentospromozhnosti zerna ta napriamy yoi pidvyshchennia u pidpriemstvakh. [Estimation of the competitiveness of grain and the directions of its increase in enterprises]. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky [Ukrainian journal of Applied Economics], Vypusk 1. Tom 2, 85-96.

10. Romanenko M. (2015). Volohoviddacha yak faktor ekonomichnoi efektyvnosti vyroshchuvannia kukurudzy na zerno (menedzher TOV «Limahrein - Ukraina». *limagrain.ua*. Retrieved from <http://www/limagrain.ua>.

Received: 05.11.2018 / Review 06.12.2017 / Accepted 06.18.2018

УДК 631.15:38.439.5
JEL Classification Q12

Петриченко Олександр
к.е.н., доцент, доцент кафедри аналізу та статистики
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця, Україна
E-mail: ursulatko@rambler.ru

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація

Вступ. Занепад молочної галузі значною мірою зумовлений збитковістю виробництва молока, тому кількість сільськогосподарських підприємств, які займаються молочним скотарством, постійно зменшується. Локальне вивчення специфіки й проблем розвитку галузі на місцевому рівні з поширенням наукових результатів на регіональний і республіканський рівні призводить до помилкових практичних дій сільськогосподарських товаровиробників. Водночас у багатьох сільськогосподарських підприємствах молочне скотарство розвивається досить успішно, що свідчить про наявність можливостей і резервів підвищення ефективності виробництва молока.

Методи. Дослідження побудовано з використанням методів аналізу (економіко-статистичних рядів динаміки) й синтезу, графічного методу, структурування, групування сільськогосподарських підприємств за чинниками впливу на ефективність виробництва молока.

Результати. Аналіз динамічних коливань показників розвитку галузі молочного скотарства та їх впливу на ефективність виробництва молока показав, що закупівельна ціна на вироблене в сільськогосподарських підприємствах молоко знаходиться на межі повної собівартості. Проте з підвищенням рівня товарності продукції зростає його закупівельна ціна, виручка від реалізації та ефективність виробництва. На ефективність виробництва молока впливає раціональне використання кормів та підвищення продуктивності корів завдяки оснащенням молочних ферм сучасними технологіями виробництва. Доведено, що зростання ефективності виробництва молока обумовлюється також підвищенням рівня концентрації, спеціалізації та інтенсифікації його виробництва, а маса прибутку виступає засобом сприяння розвитку молочної галузі навіть за умови зниження її ефективності.

Перспективи. Створення умов для підвищення рівня товарності, концентрації, спеціалізації, інтенсифікації продукції сприятиме розвитку галузі молочного скотарства й підвищенню рівня ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, виробництво молока, собівартість, прибуток, рентабельність.

Вступ.

Ефективність належить до багатовимірних, узагальнюючих, результативних показників будь-якого виду діяльності. В ефективності сконцентровано комплекс взаємопов'язаних чинників, які формують її рівень і визначають тенденції змін у динаміці. Ефективність виробництва молока включає технологічну (рівень продуктивності корів і якість сировини), економічну (результати / витрати) і соціальну (задоволення потреб суспільства та інтересів індивіда) компоненти.

Закономірність дослідження ефективності молочної галузі в сільськогосподарських підприємствах окреслюється цінністю сировини для виробництва важливих продуктів харчування, кризовим станом цієї галузі, визначенням чинників впливу на підвищення ефективності виробництва молока у молокопродуктовому ланцюзі. Оцінювання ефективності використання виробничого потенціалу молочного скотарства спирається на застосування комплексу відповідних критеріїв і системи взаємопов'язаних показників для визначення поточного стану й динаміки протікання економічних процесів і явищ у галузі, виявлення резервів покращення ефективності виробництва молока.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемі ефективності виробництва молока приділяється велика увага багатьох дослідників. Організацію технологічних процесів з переорієнтацією їх на кінцеві результати прибуткового виробництва молока на прикладі функціонуючої агрофірми комплексно опрацьовує Є. Величко [1]. Чинники впливу на динаміку економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та позитивні зрушення у галузі молочного скотарства аналізує Т. Руткевич [2]. Основні напрями ефективного виробництва молока, що включають зниження собівартості продукції на основі концентрації поголів'я корів, обґрунтовує А. Яковлева [3]. Системні проблеми виробництва молока в Україні на основі інтегрального показника його економічної ефективності окреслили Т. Гринько і С. Єфімова [4]. Залучати дорадчі служби для надання практичних рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності виробництва молока пропонують Н. Герасимчук і В. Таїров [5]. Причини зниження ефективності виробництва молока, чинники впливу на його прибутковість і стратегічні завдання підвищення ефективності молочного скотарства досліджує О. Місінкевич [6]. Динаміку основних показників молочного скотарства та перспективи становлення й розвитку виробництва молока вивчають Х. Махмудов і А. Олійник [7]. На негативні тенденції в молочному скотарстві, необхідність формування ефективного молокопродуктового підкомплексу в співпраці держави, виробників молока і переробників вказують В. Антощенко й О. Кравченко [8]. Вплив концентрації, спеціалізації та інтенсифікації виробництва на підвищення прибутковості молока в сільськогосподарських підприємствах регіону досліджує Н. Ляліна [9]. Організаційно-економічні умови функціонування товаровиробників галузі молочного скотарства в регіоні аналізує О. Бінер [10]. Проте різноплановість і локальність проведених досліджень переконує в необхідності проведення комплексного дослідження ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах країни.

Мета.

Метою статті є аналіз динаміки показників розвитку молочної галузі сільськогосподарських підприємств, обґрунтування чинників та шляхів підвищення ефективності виробництва молока.

Методологія дослідження.

Вивчення молочної галузі сільськогосподарських підприємств як складної соціально-економічної підсистеми молокопродуктового ланцюга агропромислового виробництва здійснюється на засадах системного підходу.

Дослідження динаміки комплексу показників ефективності виробництва молока ґрунтується на використанні аналізу, синтезу та графічного методів, а показника витрат – на структуруванні виробничої собівартості продукції.

Вплив продуктивності корів, концентрації поголів'я корів, спеціалізації сільськогосподарських підприємств, інтенсифікації молочної галузі на показники ефективності виробництва молока досліджено шляхом використання методів статистичного групування та порівняння.

Результати.

Реформування підприємств аграрного сектору економіки України несприятливо вплинуло на структуру й обсяги виробництва молочної галузі. Від початку ХХ ст. дотепер основними виробниками молока в сільському господарстві залишаються господарства населення.

У 2005 р. було вироблено 13714 тис. т молока, де частка господарств населення становила 81,2 %. З обсягу 5607 тис. т закупленого переробними підприємствами молока на господарства населення припадало 60,5 %. Це стало причиною зниження якості молокопродукції, неврегульованості цінової політики, втрат продуктивності сировинних зон.

У 2016 р. було вироблено 10382 тис. т молока з часткою господарств населення 73,9 %, а закуплено 3710 тис. т, у т. ч 32,3 %, від господарств населення та 67,7 %, від сільськогосподарських

підприємств.

Загальне скорочення на 24,3 % виробництва молока при його нарощенні на 4,8 % підприємствами і зменшенні на 31,0 % домогосподарствами та скорочення на 33,8 % закупівлі молока переробними підприємствами при його нарощенні на 37,2 % підприємствами і зменшенні на 64,7 % домогосподарствами аграрної сфери за період 2005–2016 рр. свідчать про деякі позитивні зрушення у виробництві молока сільськогосподарськими підприємствами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах*

Показники	Роки							
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Поголів'я, тис. голів	810	533	525	523	511	521	489	464
Виробництво, тис. т	2380	2125	2165	2403	2480	2634	2616	2604
Надій від 1 корови, кг	2939	3990	4124	4598	4849	5060	5351	5607
Виробнича собівартість 1 ц, грн	83	200	233	243	273	294	353	433
Виробничі витрати на 1 голову, грн	2443	7965	9601	11157	13215	14883	18882	24265
Реалізовано, тис. т	1923	1893	1962	2203	2278	2447	2438	2423
Рівень товарності молока, %	80,8	89,1	90,6	91,7	91,9	92,9	93,2	93,0
Виробнича собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	82	201	234	238	272	290	350	432
Повна собівартість 1 ц, грн	92	229	264	267	304	328	395	476
Виручка, млн грн	1987	5109	6142	6009	7878	8918	10843	13627
Ціна 1 ц, грн	103	270	313	273	346	364	445	562
Прибуток всього, млн грн	217	774	958	137	945	887	1217	2099
Рентабельність, %	12,2	17,8	18,5	2,3	13,6	11,0	12,6	18,2

*Джерело: розроблено на основі [11].

За період 2005–2010 рр. поголів'я корів у досліджуваних підприємствах скоротилося на 34,2 %, продуктивність корів підвищилася на 35,8 %, обсяг виробництва молока зменшився на 10,7 %, а реалізації продукції – на 1,6 % при зростанні товарності від 80,8 до 89,1 %, або на 8,3 в.п. Виробнича і повна собівартість 1 ц молока, виробничі витрати на 1 гол. та виробнича собівартість 1 ц реалізованої продукції у 2010 р. порівняно з 2005 р. зросли відповідно у 2,4 і 2,5, 3,3 та 2,5 раза. Підвищення ціни у 2,6 раза вплинуло на збільшення у 2,6 раза виручки від реалізації продукції, зростання у 3,6 раза прибутку (у 2,2 раза з урахуванням інфляції) та на 5,6 в.п. рентабельності виробництва.

У 2016 р. порівняно з 2010 р. поголів'я корів скоротилося на 12,9 %. Проте, завдяки підвищенню продуктивності корів на 40,5 %, валове виробництво молока зросло на 22,5 %, а обсяг реалізації збільшився на 28,0 %, у т. ч. за рахунок підвищення рівня товарності, на 3,9 %. Показники виробничої і повної собівартості одиниці продукції, виробничих витрат на 1 корову та виробничої собівартості 1 ц реалізованої продукції зросли у 2,2 і 2,1, 3,0 та 2,1 раза, відповідно. Ціна підвищилася у 2,1 раза, виручка від реалізації молока і прибуток збільшилися у 2,7 раза, рентабельність зросла на 0,4 в.п. Але з урахуванням інфляції прибуток зменшився у 2016 р. відносно 2010 р. на 13,2 %. В динаміці показники ефективності виробництва молока характеризуються значними коливаннями (рис. 1).

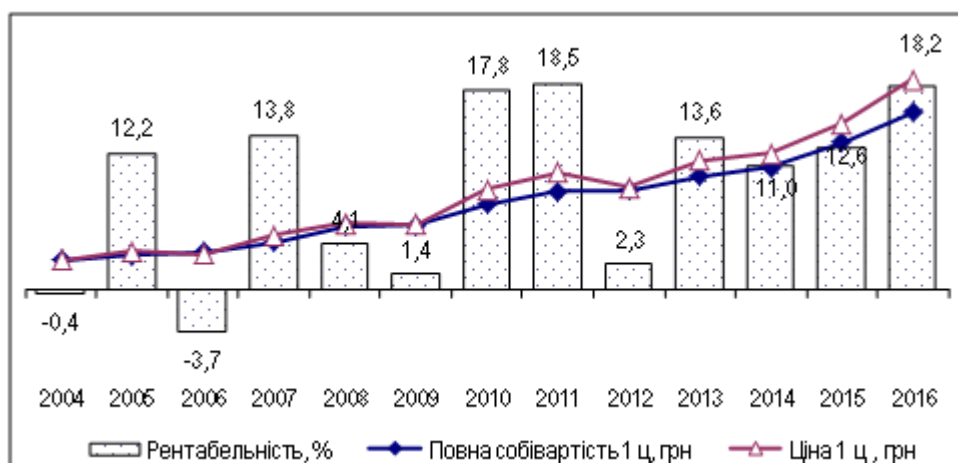

Рис. 1. Динаміка показників ефективності виробництва молока*

*Джерело: розроблено на основі [11].

Показники рис. 1 переконливо свідчать, що ціна на молоко знаходиться на межі повної собівартості. З огляду на це важливо проаналізувати структуру собівартості виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України (табл. 2).

Таблиця 2

Структура собівартості виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України*

Показники	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробнича собівартість	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
у т. ч. прямі матеріальні витрати	65,1	64,8	64,9	66,1	66,6	67,4	68,7	69,5	72,4	75,0
з них: корми	46,2	46,0	46,2	47,0	47,6	48,4	49,9	47,9	51,5	54,6
нафтопродукти	6,6	6,6	5,8	5,8	5,7	5,7	5,1	5,8	5,7	4,9
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	3,1	2,9	3,2	3,3	3,5	3,6	3,4	3,7	3,9	4,2
інші матеріальні витрати	9,2	9,2	9,8	10,0	9,7	9,7	10,2	12,1	11,3	11,2
прямі витрати на оплату праці	23,5	22,5	21,3	19,4	18,8	19,1	16,9	16,0	14,6	13,9
інші прямі витрати та загальновиробничі витрати	11,3	12,7	13,8	14,5	14,7	14,6	14,4	14,5	13,0	11,0
з них: амортизація необоротних активів	3,7	4,1	4,5	4,2	3,9	4,2	4,5	4,3	4,1	4,6
відрахування на соціальні заходи	3,9	5,1	6,2	6,9	6,8	6,6	6,1	5,8	5,2	3,1
інші прямих та загально-виробничі витрати	3,8	3,6	3,0	3,4	3,9	2,7	3,8	4,3	3,7	3,4

*Джерело: розроблено на основі [11].

За показниками табл. 2 найбільша частка виробничої собівартості молока припадає на прямі матеріальні витрати. У динаміці досліджуваного періоду вона зросла у 2016 р. порівняно з 2007 р. майже на 10 %, а частка витрат на корми збільшилася на 8,4 в.п. Водночас на 1,1 в.п. зросла частка оплати послуг і робіт сторонніх організацій, на 2 в.п. – решти матеріальних витрат, на 0,9 в.п. – амортизації необоротних активів. Проте на 1,7 в.п. зменшилася частка на нафтопродукти, на 9,6 в.п. – прямих витрат на оплату праці, на 0,3 в.п. – інших прямих та загальновиробничих витрат, на 0,8 в.п. – відрахування на соціальні заходи, на 0,4 в.п. – інших прямих та загальновиробничих

витрат.

Отже, структура собівартості виробництва молока у динаміці має тенденцію до змін. У 2007 р. найбільшу частку в собівартості молока, що становила 73 % загалом, мали корми і прямі витрати на оплату праці з нарахуваннями (рис. 2).

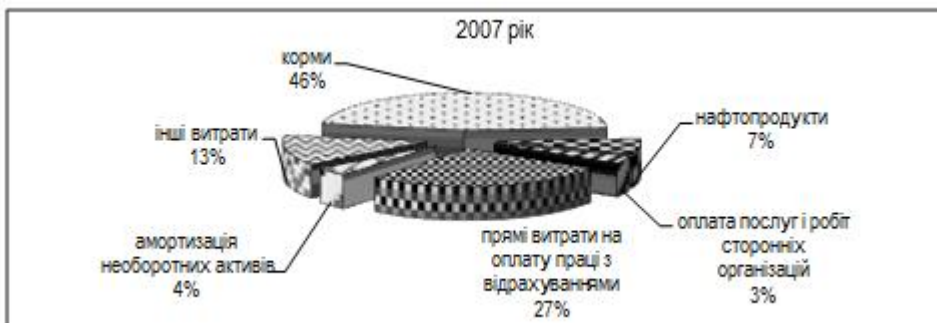

Рис. 2. Структура собівартості виробництва молока за 2007 р.*

*Джерело: розроблено на основі [11].

У 2016 р. частка кормів і прямих витрат на оплату праці з відрахуваннями в структурі собівартості загалом становила 71 %, що на 2 в.п. менше порівняно з 2007 р. (рис. 3).

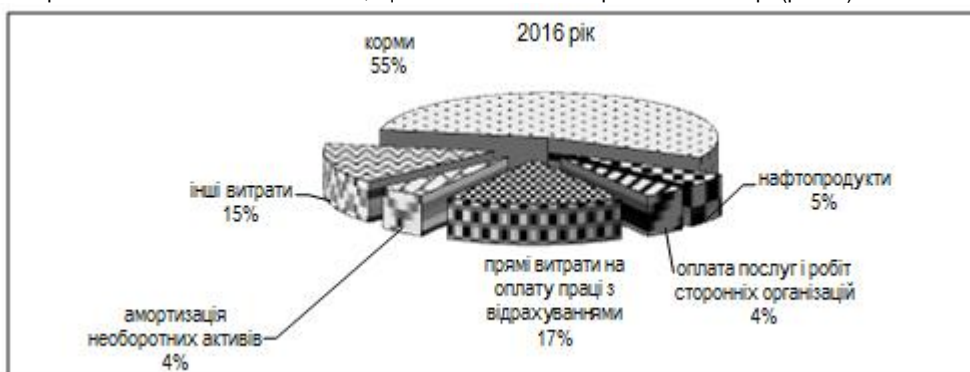

Рис. 3. Структура собівартості виробництва молока за 2016 р.*

*Джерело: розроблено на основі [11].

Значний вплив на ефективність виробництва молока має підвищення продуктивності корів, що водночас забезпечує зростання продуктивності праці у молочній галузі та зниження витрат на виробництво 1 т молока. Проте високу продуктивність мають лише промислові господарства, в яких молочнотоварні ферми оснащені сучасними технологіями виробництва молока (табл. 3).

Аналіз даних табл. 3 показує, що в I групі господарств порівняно з VII групою продуктивність корів нижча майже у 4,3 раза, ціна реалізації 1 ц продукції – в 1,3 раза, а виробнича собівартість 1 ц молока і собівартість 1 ц реалізованої продукції вища на 3,7 і 2,4 % відповідно. Середня рентабельність виробництва у підприємствах VII групи у 2016 р. була вищою порівняно з I групою підприємств на 28 в.п. На відміну від збитків на суму 47,7 тис. грн у I групі господарств, підприємства VII групи отримали в середньому 4,1 млн грн прибутку.

Таблиця 3

Вплив продуктивності корів на прибутковість виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України, 2016 р.

Показники	Групи господарств за продуктивністю корів, кг							Усього
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
	до 3000	3001–3500	3501–4000	4001–4500	4501–5000	5001–6000	більше 6000	
Кількість господарств у групі, од.	390	140	131	142	110	218	390	1521
Поголів'я на 1 господарство, голів	135	217	208	272	285	358	528	305
Виробництво молока на 1 господарство, ц	2388	7107	7879	11626	13563	19879	39995	17116
Реалізовано на 1 господарство, ц	2034	6490	6811	10505	12728	18413	37603	15888
Частка групи у реалізації, %	3,3	3,8	3,7	6,2	5,8	16,6	60,7	100,0
Надій від 1 корови, кг	1770	3268	3786	4281	4761	5556	7568	5606
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	445,0	382,8	421,6	442,8	450,6	446,9	429,2	432,7
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	486,2	425,3	470,4	476,5	473,7	489,2	475,0	475,7
Ціна реалізації, грн за 1 ц	462,8	506,4	500,0	539,1	530,6	545,6	585,3	562,6
Одержано прибутку, всього на 1 господарство, тис. грн	-47,7	526,5	201,9	657,6	723,8	1039,2	4148,9	1380,1
Рентабельність, %	-4,8	19,1	6,3	13,1	12,0	11,5	23,2	18,3

*Джерело: розроблено на основі [11].

Найнижчою собівартістю продукції за досліджуваний період виділяється II група господарств, де середній надій на корову становить 3268 кг. При рентабельності виробництва 19,1 % на одне господарство в середньому вони отримали по 526,5 тис. грн прибутку.

Зростання обсягів виробництва і реалізації молока на одне господарство від I до VII групи сільськогосподарських підприємств у 16,7 і 18,5 раза, відповідно, корелює з підвищенням продуктивності корів у 4,3 раза і збільшенням поголів'я у 3,9 раза. Стає очевидним прояв ефекту масштабу, обумовленого взаємопов'язаними процесами концентрації, спеціалізації та інтенсифікації виробництва. Висока концентрація поголів'я корів безпосередньо пов'язана з розміром господарства й забезпечує вищі показники прибутковості виробництва (табл. 4).

Таблиця 4

Вплив концентрації поголів'я на прибутковість виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України, 2016 р.

Показники	Групи господарств за поголів'ям корів, гол.						Усього
	I	II	III	IV	V	VI	
	до 50	51–100	101–250	251–500	501–1000	більше 1000	
Кількість господарств у групі, од.	258	243	482	324	144	70	1521
Середній розмір господарства (с.-г. угідь), га	1432	1730	2346	3679	6008	20511	3559
Поголів'я на 1 господарство, голів	25	77	171	356	678	2051	305
Виробництво молока на 1 господарство, ц	854	2947	7553	19528	45287	122963	17116
Реалізовано на 1 господарство, ц	652	2589	6907	17922	42140	116624	15888
Частка групи у реалізації, %	0,7	2,6	13,8	24,0	25,1	33,8	100,0
Надій від 1 корови, кг	3348	3807	4419	5485	6678	5995	5606
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	413,8	418,1	428,2	426,5	435,4	438,9	432,7

Продовження табл. 4

Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	450,3	458,4	462,3	463,7	478,0	489,9	475,7
Ціна реалізації, грн за 1 ц	441,9	473,8	511,8	550,4	577,4	590,3	562,6
Одержано прибутку, всього на 1 господарство, тис. грн	-5,5	40,0	342,3	1553,5	4189,2	11704,8	1380,1
Рентабельність, %	-1,9	3,4	10,7	18,7	20,8	20,5	18,3

*Джерело: розроблено на основі [11].

За даними табл. 4 збільшення поголів'я корів на одне господарство забезпечує підвищення показників економічної діяльності. І група з поголів'ям до 50 голів, а в середньому на одне господарство 25 корів, має нижчі показники собівартості 1 ц молока, проте й значно нижчу ціну реалізації продукції, порівняно з іншими групами сільськогосподарських підприємств. Прибутковістю характеризуються групи господарств з поголів'ям понад 50 корів. Водночас з нарощенням поголів'я зростають і показники господарської діяльності економічних суб'єктів.

У VI групі порівняно з II групою підприємств за поголів'ям корів показники середнього розміру господарства вищі в 11,9 раза, поголів'я корів – у 26,6, виробництва молока – в 41,7, реалізації продукції – у 45,1 раза з часткою 33,8 % в загальному обсязі, надою на одну корову – в 1,6 раза, виробничої собівартості 1 ц і реалізованої продукції – на 5,0 і 6,9 %, відповідно, ціни реалізації 1 ц молока – на 33,6 %, прибутку – в 292,6 раза, а рентабельності виробництва – на 17,1 в.п.

Проте, основне виробництво молока сконцентроване у 33,2 % господарств IV–VI груп великомасштабного бізнесу, частка яких у загальному обсязі реалізації продукції становить 82,9 % з прибутками від господарської діяльності у галузі молочного скотарства від 1,5 млн грн в IV групі з поголів'ям 356 корів на одне підприємство, до 4,2 млн грн у V групі економічних суб'єктів з молочним стадом в середньому 678 корів та 11,7 млн грн у VI групі господарств з середнім поголів'ям корів 2051 гол.

Підвищення виробничої і реалізаційної собівартості 1 ц продукції у V групі господарств порівно з IV групою на 2,1 і 3,1 % відповідно компенсується зростанням ціни реалізації 1 ц молока на 4,9 %, а підвищення виробничої собівартості 1 ц і собівартості 1 ц реалізованої продукції у VI групі відносно V групи на 0,8 і 2,5 % частково відшкодовується зростанням на 2,2 % ціни реалізації 1 ц молока.

Викладене дає підстави для висновку, що концентрація виробництва у молочному скотарстві окреслюється нарощенням поголів'я і продуктивності корів та позитивно впливає на показники прибутковості галузі. Водночас концентрація поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах безпосередньо пов'язана із спеціалізацією виробництва й визначається часткою молока у структурі товарної продукції, яка визначає її рівень. Концентрація виробництва, збільшення частки молока у загальному обсязі реалізованої продукції поглиблює спеціалізацію у галузі молочного скотарства (табл. 5).

Дані табл. 5 підтверджують, що збільшення частки молока у структурі товарної продукції позитивно впливає на показники господарювання. У I групі з 0,6 % молока у товарній продукції, до якої належать 76 підприємств з поголів'ям 59 корів в середньому, низькою товарністю виробленої продукції, що становить 49,7 %, вищою собівартістю і нижчою ціною реалізації продукції порівняно з іншими групами суб'єктів господарювання виробництво молока виявилось збитковим. В інших 98,4 % підприємств з підвищенням рівня спеціалізації зростають показники прибутковості господарювання.

У VI групі з високим рівнем спеціалізації, де частка молока у товарній продукції становить 64,4 %, порівняно з II групою (3,2 %), поголів'я корів на одне господарство у 3 рази більше, виробництво молока – у 3,7, а його реалізація – у 3,9 раза, продуктивність корів на 23,1 % вища. При зростанні на 19,6 % виробничих витрат на 1 голову виробнича собівартість знижується на 3 %, а ціна реалізації – на 1,9 %.

а собівартість 1 ц реалізованої продукції – на 5,4 %. Ціна реалізації 1 ц молока у VI групі на 12,6 % вища відносно II групи господарств. При вищій на 20,3 в.п. рентабельності одержано у 14,7 раза більше прибутку.

Таблиця 5

Вплив спеціалізації сільськогосподарських підприємств на прибутковість виробництва молока, 2016 р.

Показники	Групи господарств за часткою молока у структурі товарної продукції, %						Усього
	I	II	III	IV	V	VI	
	до 1	1,01–5	5,01–10	10,01–25	25,01–50	більше 50	
Кількість господарств у групі, од.	76	233	226	434	317	185	1471
Частка молока у структурі товарної продукції, %	0,6	3,2	7,0	16,7	35,0	64,4	14,6
Частка групи у реалізації, %	0,4	5,9	11,1	28,5	35,9	18,3	100,0
Поголів'я на 1 господарство, гол.	59	151	266	308	458	457	315
Виробництво молока на 1 господарство, ц	2588	6784	12834	17036	29158	25374	17681
Реалізовано на 1 господарство, ц	1287	6087	11839	15859	27367	23867	16428
Надій від 1 корови, кг	4357	4507	4819	5529	6362	5549	5613
Виробничі витрати на 1 голову, грн	17958	20015	21449	23974	27185	23930	24287
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	412,2	444,1	445,1	433,6	427,3	431,2	432,7
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	512,2	488,6	503,8	473,2	473,5	462,0	475,7
Ціна реалізації, грн за 1 ц	487,9	521,8	547,6	550,3	571,8	587,3	562,6
Одержано прибутку, всього на 1 господарство, тис. грн	-31	203	518	1224	2690	2991	1427
Рентабельність, %	-4,7	6,8	8,7	16,3	20,8	27,1	18,3

*Джерело: розроблено на основі [11].

Проте частка VI групи з високим рівнем спеціалізації на молочному скотарстві становить 12,6 % загальної кількості господарств, а щодо реалізації продукції – 18,3 %. Підприємства IV і V групи з рівнем спеціалізації 16,7 і 35,0 % відповідно, виробляють в середньому 1,7 і 2,9 тис. т, реалізують 1,6 і 2,7 тис. т, а загалом утримують 64,4 % сировинного ринку молока в сукупності сільськогосподарських підприємств.

З огляду на підвищення рівня концентрації і спеціалізації молочного скотарства об'єктивним динамічним процесом його розвитку стає інтенсифікація виробництва молока, що забезпечується додатковими вкладеннями на 1 корову і здійснюється на засадах використання новітньої техніки і прогресивних технологій (табл. 6).

Аналіз даних табл. 6 свідчить про взаємозв'язок концентрації та інтенсифікації виробництва. Нарощення поголів'я корів від I до VII групи господарств у 3,3 раза супроводжується підвищенням у 6,3 раза рівня виробничих витрат (у 7 раз на корми) на 1 корову, які водночас забезпечують підвищення продуктивності корів лише у 3,8 раза. Тому збільшення виробничих витрат на голову худоби від 5,9 до 37,4 тис. грн, у т. ч. на корми від 3,3 до 23 тис. грн підвищує собівартість продукції.

У VII групі господарств виробнича собівартість 1 ц молока і собівартість 1 ц реалізованої продукції майже в 1,7 раза вища порівняно з I групою. Зростання ціни реалізації 1 ц молока від 493,9 грн у I групі господарств до 594,5 грн у VII групі або в 1,2 раза не відшкодовує підвищення собівартості реалізованої продукції, що призводить до зниження рівня рентабельності виробництва на 42,8 в.п. Водночас концентрація та інтенсифікація виробництва у галузі молочного скотарства збільшує масу прибутку. Так, у VII групі в середньому на одне господарство отримано у 5,4 раза більше прибутку ніж у I групі. Маса прибутку виступає засобом сприяння розвитку молочного

скотарства навіть за умови зниження ефективності виробництва.

Таблиця 6

Вплив інтенсифікації галузі молочного скотарства на ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах, 2016 р.

Показники	Групи господарств за виробничими витратами на 1 корову, грн							Усього
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
	до 10000	10001–14000	14001–18000	18001–22000	22001–26000	26001–30000	більше 30000	
Кількість господарств у групі, од.	293	240	206	229	167	147	239	1521
Поголів'я на 1 господарство, голів	167	175	209	263	345	558	546	305
Виробничі витрати на 1 голову, грн	5989	12250	16051	20154	24003	27882	37448	24260
у т. ч. витрати на корми, %	54,5	55,6	58,0	58,7	57,9	59,7	61,4	59,3
Надій від 1 корови, кг	2067	3327	4650	4866	5783	6338	7792	5606
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	289,7	368,2	345,2	414,2	415,1	439,9	480,6	432,7
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	316,1	424,0	379,5	444,1	457,7	487,3	524,1	475,7
Ціна реалізації, грн за 1 ц	493,9	490,4	519,6	533,6	550,8	570,1	594,5	562,6
Одержано прибутку, всього на 1 господарство, тис. грн	524	340	1232	1054	1746	2769	2804	1380
Рентабельність, %	56,2	15,6	36,9	20,2	20,3	17,0	13,4	18,3

*Джерело: розроблено на основі [11].

Висновки і перспективи.

Зрушення у молочній галузі сільськогосподарських підприємств характеризуються скороченням поголів'я корів, яке не компенсується їх продуктивністю й призводить до зменшення обсягів виробництва молока, та нестабільністю показників його ефективності в динаміці. Підвищення ефективності виробництва молока у 2005–2011 рр. супроводжується її різким зниженням в 2012 р. і зростанням у 2012–2016 рр.

Зростання частки матеріальних витрат у собівартості молокопродукції в динаміці корелює з підвищенням продуктивності праці та зниженням прямих витрат на її оплату. Підвищення продуктивності корів має прямий і зворотній зв'язок з концентрацією поголів'я, нарощенням валового виробництва молока, зростанням обсягів та ціни реалізації одиниці продукції, прибутковості й рентабельності господарювання.

Збільшення частки молока у структурі товарної продукції, або рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств, та виробничих витрат на 1 корову як показника інтенсифікації галузі молочного скотарства стають дієвими чинниками впливу на ефективність виробництва молока.

Підвищення рівня ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах має здійснюватися на засадах спеціалізації, концентрації та інтенсифікації виробництва.

Список використаних джерел

1. Величко Є. І. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2015. № 4. С. 103–108.
2. Руткевич Т. І. Економічна ефективність виробництва молока. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/56.pdf (дата звернення: 21.05.2018).
3. Яковлева А. О. Проблеми та основні напрямки ефективного виробництва молока в Черкаській області. URL : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/75.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/75.pdf) (дата звернення: 21.05.2018).

4. Гринько Т. В., Ефімова С. А. Економічна ефективність виробництва молока та резерви її підвищення. URL : <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201372/grinko.html> (дата звернення: 12.05.2018).
5. Герасимчук Н. А., Таїров В. А. Шляхи підвищення економічної ефективності молочного скотарства з використанням дорадницьких послуг. URL : https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/2726/1/20161026_507.pdf (дата звернення: 12.05.2018).
6. Місінкевич О. П. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області. URL : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 12.05.2018).
7. Махмудов Х. З, Олійник А. С. Ефективність виробництва молока: аналіз сучасного стану та шляхи розвитку. *Агросвіт*. 2013. № 9. С. 9–12.
8. Антощенкова В. В., Кравченко О. М. Економічна ефективність виробництва та реалізації молока в Україні. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 3. С. 39–44.
9. Ляліна Н. С. Теоретико-методологічні та практичні засади формування економічного механізму підвищення прибутковості виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 11. С. 98–102.
10. Бінер О. В. Аналіз організаційно-економічних умов функціонування виробників молока у Львівській області. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 259–267.
11. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення : 12.05.2018)

Статтю отримано: 14.05.2018 / Рецензування 15.06.2018 / Прийнято до друку: 18.06.2018

Olexandr Petrychenko

PhD (in Economics), Associate Professor, Associate Professor

Department of Analysis and Statistics

Vinnytsia National Agrarian University

Vinnytsia, Ukraine

E-mail: ursulatko@rambler.ru

EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION AT THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The decline of the dairy industry is caused to a great extent by unprofitability of milk production, therefore the number of dairy enterprises is constantly decreasing. Local study of specifics and problems of the industry development at the local level with the dissemination of scientific results at the regional and republican level leads to erroneous practical actions of agricultural commodity producers. At the same time, dairy cattle breeding develops quite successfully at many agricultural enterprises, which indicates the availability of opportunities and reserves for increasing the efficiency of milk production.

Methods. The research is based using methods of analysis (economic and statistical series of dynamics) and synthesis, graphic method, structuring, grouping of agricultural enterprises by factors influencing the efficiency of milk production.

Results. Analysis of the dynamic fluctuations of indicators of the dairy industry development and their impact on the efficiency of milk production showed that the purchase price of milk produced at agricultural enterprises is within the full cost limit. However, with a higher level of product marketability, its purchasing price, sales revenue and production efficiency are increasing. Milk production efficiency is influenced by the rational use of feeds and increased productivity of cows due to the equipment of dairy farms with modern production technologies. It is proved that the growth of milk production efficiency is also conditioned by the increase in the level of concentration, specialization and intensification of production, and the mass of profit serves as a means of promoting the development of the dairy industry, even if its effectiveness is reduced.

Discussion. Providing of conditions for increasing the level of marketability, concentration, specialization, intensification of products will promote the development of the dairy industry and increase the level of efficiency of milk production at agricultural enterprises.

Keywords: agricultural enterprise, milk production, cost, profit, profitability

References

1. Velychko, Ye.I. (2015). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka v silskohospodarskykh pidpryemstvakh [Economic efficiency of milk production at agricultural enterprises]. *Visnyk Poltavskoi derzavnoi*

ahramoi akademii [Journal of Poltava State Agrarian Academy], 4, 103–108.

2. Rutkevych, T. I. Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka [Economic efficiency of milk production]. *www.economy.nayka.com.ua*. Retrived from : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/56.pdf.

3. Jakovleva, A. O. Problemy ta osnovni napriamky efektyvnogo vyrobnytstva moloka v Cherkaskii oblasti. *www.kntu.kr.ua*. Retrived from : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/75.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/75.pdf).

4. Hryenko, T.V., & Efimova, C. A. Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka ta rezervy yii pidvyshchennia. *vestnikdnu.com.ua*. Retrived from : <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201372/grinko.html>.

5. Herasymchuk, N.A., & Tairov, V. A. Shliakhy pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti molochnoho skotarstva z vykorystanniam doradnytskykh posluh. *er.knutd.edu.ua*. Retrived from : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2726/1/20161026_507.pdf.

6. Misinkevych, O. P. Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Khmelnyzkoï oblasti. *www.irbis-nbuv.gov.ua*. Retrived from : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?....

7. Mahmudov, Kh. Z., & Olinyk, A. S. (2013). Efektyvnist vyrobnytstva moloka: analiz suchasnoho stanu ta shliakhy rozvytku [Efficiency of milk production: analysis of the current state and ways of development]. *Agrosvit* [AgroSvit], 9, 9–12.

8. Antoshchenkova, V.V., & Kravchenko, O.M. (2016). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva ta realizatsii moloka v Ukraini [Economic efficiency of milk production and sales in Ukraine]. *Aktualni problemy innovatsiinoï ekonomiky* [Actual problems of innovative economy], 3, 39–44.

9. Lialina, N. S. (2017). Teoretyko-metodolohichni ta praktychni zasady formuvannia ekonomichnoho mekhanizmu pidvyshchennia prybutkovosti vyrobnytstva moloka v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Theoretical, methodological and practical principles of formation of the economic mechanism for increasing the profitability of milk production at agricultural enterprises]. *Naukovi visnyk Uzhgorodskoho nazionalnoho universynetu* [Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University], 11, 98–102.

10. Biner, O. V. (2018). Analiz orhanizatsiino-ekonomichnykh umov funktsionuvannia vyrobnykiv moloka u Lvivskii oblasti [Analysis of organizational and economic conditions of functioning of milk producers in Lviv region]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economics and Society], 14, 259–267.

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrived from : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Received: 05.14.2018 / Review 06.15.2017 / Accepted 06.18.2018

УДК. 65.012.12:338.12:338.45
JEL Classification C13, C82, M41

Яшкіна Наталія

к.т.н., доцент кафедри менеджменту та фінансів
Державний ВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»
м. Дніпро, Україна
E-mail: natayashk@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Теоретичні та практичні аспекти оцінювання ефективності збутової діяльності підприємства є основним інструментом управління господарською діяльністю підприємства, що підтверджує актуальність дослідження та вимагає з'ясування факторів, що суттєво впливають на обсяги реалізації продукції

Методи. В дослідженні були використані загальнонаукові та спеціальні методи системно-структурного аналізу і синтезу – для виявлення взаємопов'язаних складових збутової діяльності та кореляційно-регресійного аналізу – для з'ясування щільності кореляційного зв'язку між виручкою від реалізації та середньою вартістю товарних запасів.

Результати. Виявлено фактори, що впливають на ефективність діяльності суб'єкта господарювання, серед яких особливе місце належить збутовій діяльності. З'ясовано, що до показників оцінювання ефективності збутової діяльності доцільно віднести обсяг збуту, рентабельність продукції, середню вартість товарних запасів, коефіцієнт інтенсивності оборотності товарних запасів, товарооборотність та частку нереалізованої продукції у вартості товарної маси. Здійснено практичну апробацію теоретичних основ оцінювання ефективності збутової діяльності, що базується на результатах господарської діяльності великого підприємства галузі машинобудування. При цьому аналіз довів невисокі результати ефективності збутової діяльності, але цей факт не заважає підприємству отримувати прибутки та мати стабільний прибуток від збуту продукції. Проведений кореляційний аналіз виявив наявність істотного зв'язку між виручкою від реалізації та середньою вартістю товарних запасів, доведено, що варіація виручки від реалізації на 78,6 % залежить від варіації середньої вартості товарних запасів і на 21,4 % від інших факторів.

Перспективи. Отримані результати мають бути враховані при формуванні збутової політики будь-якими промисловими і виробничими підприємствами України, оскільки сучасні акценти політики просування неправомірно зміщені лише у бік дослідження ринкової кон'юнктури, попиту, конкуренції. Але при цьому управління залишками має значний вплив на дохід від реалізації, що вимагає формування у подальшому заходів, спрямованих на оптимізацію саме товарних запасів.

Ключові слова: збутова політика, збутова діяльність, результати господарської діяльності, оцінка ефективності, кореляційний зв'язок, товарні запаси.

Вступ.

Економічні реалії сьогодення визначають головну складову функціонування суб'єктів господарювання – результат від діяльності та швидкий подальший розвиток. Така ситуація склалася через неабияке загострення конкуренції на ринках збуту між підприємствами, підвищення витрат на розвиток їх діяльності, зростання вимог споживачів щодо високої якості обслуговування клієнтів. Тому все більш важливою стає проблема якості та ефективності діяльності збутової системи на підприємстві.

Виробництво та реалізація продукції є найважливішим завданням для досягнення мети підприємства. Кінцевим результатом виробництва є обсяг продукції для реалізації, а результатом реалізації – обсяг продукції, яка затребувана кінцевим споживачем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню проблем збутової діяльності підприємств приділено чимало наукових робіт

сучасних вітчизняних та закордонних вчених. У наукових працях Н.В. Іваночко [1], С.А. Латкіної [2], К.В. Москаленко [3], С.Ф. Саннікової [4], І.В. Спільник [5], І.О. Тисячук [6], В.Ю. Халіної [7] та М.І. Іванової [8] висвітлено теоретичні аспекти та практичні рекомендації оцінювання ефективності збутової діяльності.

Мета.

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій присвячених дослідженню питань просування готової продукції, оцінювання ефективності організації збутової діяльності, залишаються недостатньо дослідженими показники, що найбільш повно характеризують особливості організації збутової діяльності на підприємстві; особливої уваги потребує з'ясування факторів, які впливають на обсяги збуту.

Методологія дослідження.

При дослідженні факторів, що впливають на ефективність діяльності суб'єкта господарювання, найбільш вагомим вважається рівень організації збутової діяльності [5].

При аналізі ефективності управління збутовою діяльністю на підприємстві досліджується відповідність отриманих результатів щодо встановлених цілей, стратегій та наявної збутової політики. До того ж ефективність збутової діяльності залежить від ринків збуту та впливає на обсяги продажу, середній рівень цін, дохід від реалізації продукції й безпосередньо пов'язана з наявною структурою управління.

Погоджуємося, що поняття «збутова політика» визначається як деякий комплекс методів, принципів та заходів, що використовує топ-менеджмент при управлінні збутом з метою підвищення обсягів продажів у межах визначених ринків [7].

Аналіз ефективності системи збуту передбачає розрахунок показників та врахування факторів, що впливають на відхилення планових показників реалізації продукції від фактичних.

При кількісному оцінюванні ефективності збуту суб'єкта господарювання доцільно розраховувати такі показники [6]:

- обсяг збуту (чистий дохід від реалізації продукції);
- рентабельність продукції (відношення чистого прибутку від реалізації до собівартості продукції);
- середня вартість товарних запасів (середнє арифметичне вартості товарних запасів на початок і на кінець періоду);
- коефіцієнт інтенсивності оборотності товарних запасів (відношення обсягу збуту до середньої вартості товарних запасів);
- товарооборотність (відношення кількості днів у періоді (рік) до коефіцієнта інтенсивності оборотності товарних запасів);
- частка нереалізованої (реалізованої) продукції у вартості товарної маси (відношення собівартості нереалізованої (реалізованої) продукції до середньої вартості товарних запасів).

Оцінювання ефективності збутової діяльності підприємства є доволі складним завданням, оскільки кількісний ефект не завжди можна обчислити, тому що працівники відділів маркетингу та збуту не виробляють продукцію, але забезпечують її просування на нові ринки [4].

Розробкою збутової політики будь-якого суб'єкта господарювання займаються керівники відділів збуту та маркетингу. Її наповнення та спрямування необхідно визначати безпосередньо з урахуванням загальної стратегії підприємства та проведених управлінських досліджень з виробничо-збутової діяльності із залученням працівників відділів збуту [3].

За допомогою найсучасніших програм та технологій управління бізнес-процесами збирається та аналізується інформація про потенційного клієнта, що дозволяє використовувати її для взаємовигідного співробітництва в майбутньому [2]. Оскільки збут є необхідним елементом комплексу маркетингу, ефективність діяльності підприємства на діючому ринку, насамперед,

залежить від ефективності управління збутовою політикою. Чим досконаліше вона розроблена, тим стійкіша позиція підприємства [1].

М.І. Іванова у [8] вважає, що для вирішення завдань, пов'язаних із збутом, мають прийматися рішення довгострокового і короткострокового характеру, що стосуються: дослідження ринків збуту; прогнозування попиту; вибору каналів розподілу; формування асортиментного портфеля; усунення конфліктів та налагодження співпраці між учасниками розподілу.

Результати.

Розглянувши теоретичні засади формування збутової політики і оцінювання ефективності збуту, проведемо практичну апробацію отриманих результатів на прикладі показників господарської діяльності провідного підприємства галузі машинобудування ПАТ «Дніпроважмаш» (табл. 1) [9].

Таблиця 1

Динаміка показників господарської діяльності ПАТ «Дніпроважмаш»*

Показники	Рік					Темп зміни (ланцюго-вих) 2017/2016,%
	2013	2014	2015	2016	2017	
Дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	788640,00	919977,00	861616,00	670524,00	611030,00	91,13
Обсяг виробленої продукції, тис. грн.	682097,60	1062419,18	858220,35	645232,01	578494,00	89,66
Коефіцієнт відповідності, %	15,07	15,86	20,15	27,68	40,37	145,85
Середня вартість товарних запасів, тис. грн.	193818,00	175997,50	171705,00	187411,00	180291,50	96,20

*Джерело: за результатами [9].

Результати табл. 1 доводять, що темп зростання доходу від реалізації продукції вищий за темп зростання обсягу виробленої продукції, що свідчить про зменшення залишків нереалізованої продукції, та вказує на те, що підприємство має хороший показник продажу продукції. Коефіцієнт відповідності між доходом від реалізації продукції та обсягами виробництва зростає та вказує на те, що на підприємстві є узгодженість між виробничою і збутовою підсистемами.

На рис. 1 графічно зображено динаміку виробництва та реалізації виробленої продукції у ПАТ «Дніпроважмаш».

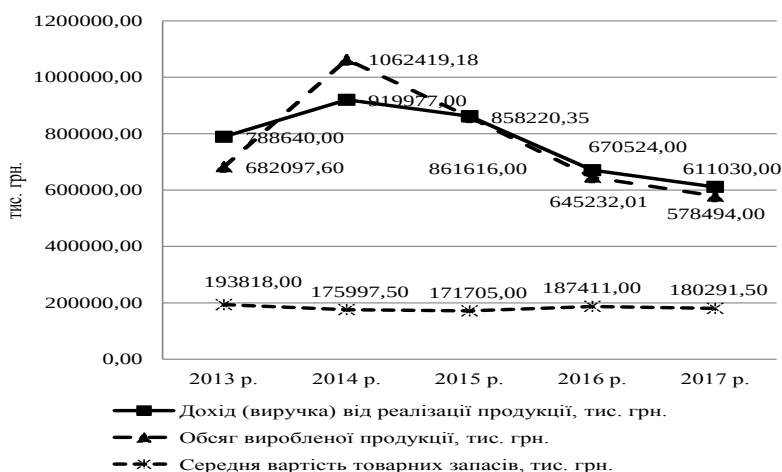

Рис. 1. Динаміка показників господарської діяльності ПАТ «Дніпроважмаш»*

*Джерело: за результатами [9].

Кількісні показники ефективності збуту представлені у табл. 2. Результати розрахунків табл. 2 доводять, що рентабельність продукції та коефіцієнт інтенсивності оборотності товарних запасів мають негативну динаміку, що свідчить про низьку ефективність збутової діяльності. Значення показника товарооборотності характеризує час, протягом якого товарні запаси знаходяться у сфері обігу. Так, у 2017 р. тривалість обігу запасів підприємства становила 4055 днів, що на 1248 днів більше ніж у 2016 р. Частка нереалізованої продукції у вартості товарної маси протягом 2013–2017 рр. мала значні коливання, та у 2017 році набула значення 3,22%.

Таблиця 2

Коефіцієнти, що характеризують ефективність збутової діяльності ПАТ «Дніпроважмаш» у 2013–2017 рр.

Коефіцієнти	Рік					Динаміка 2017/2016
	2013	2014	2015	2016	2017	
Рентабельність продукції, %	1,31	1,27	1,27	1,15	1,08	-0,07
Коефіцієнт інтенсивності оборотності товарних запасів	0,28	0,33	0,25	0,13	0,09	-0,04
Товарооборотність, дні	1303	1106	1460	2807	4055	1248
Частка нереалізованої продукції у вартості товарної маси, %	3,38	4,12	3,96	3,11	3,22	0,11

*Джерело: за результатами [9]

Рис. 2 демонструє динаміку показників ефективності збутової діяльності підприємства.

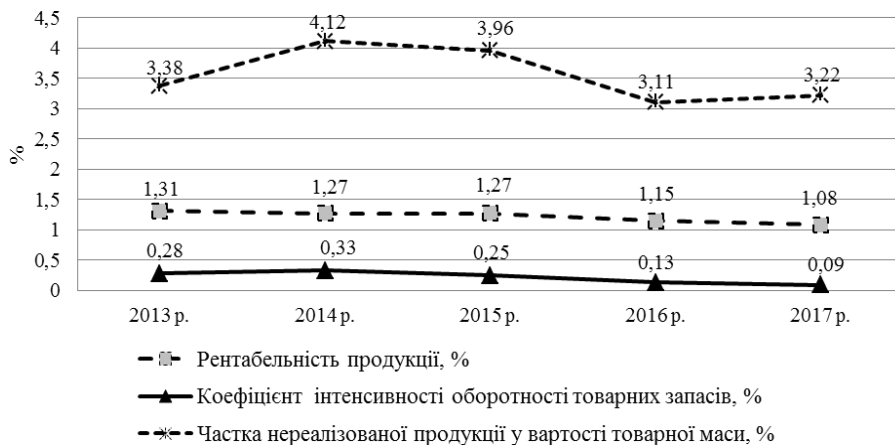

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів ефективності збутової діяльності ПАТ «Дніпроважмаш» у 2013–2017 рр.*

*Джерело: за результатами [9]

При розрахунках коефіцієнтів ефективності збутової діяльності доцільно встановити кореляційний зв'язок між вихідними показниками (див. табл. 1), що формують ці коефіцієнти за допомогою рівняння регресії, яке характеризує зміну середнього рівня ознаки Y (виручка від реалізації продукції) залежно від зміни факторної ознаки x (середня вартість товарних запасів) і має вигляд для лінійної функції:

$$Y = a + bx \quad (1)$$

Параметри рівняння a і b визначають способом найменших квадратів розв'язаної системи двох рівнянь з двома невідомими:

$$\left\{ \begin{array}{l} b = \frac{n \sum xy - \sum x - \sum y}{n \sum x^2 - \sum x \sum x} , \\ a = yc - bxc , \end{array} \right. \quad (2)$$

де n – число членів ряду.

Відтак, $b = 4,16866$, $a = 8791,79$.

Лінійне рівняння регресії матиме вигляд: $Y = 8791,79 + 4,16866x$.

Достовірність отриманого результату перевіряється за допомогою загальної дисперсії, яка розраховується за формулою (3):

$$\sigma_0^2 = \frac{\sum (y - y_c)^2}{n} . \quad (3)$$

$$\sigma_0^2 = 56223121342.$$

Залишкова дисперсія розраховується за формулою (4):

$$\sigma_e^2 = \frac{\sum (y - Y)^2}{n} . \quad (4)$$

$$\sigma_e^2 = 17533635016.$$

Факторна дисперсія розраховується, у свою чергу, за формулою (5):

$$\delta_y^2 = \sigma_0^2 - \sigma_e^2 \quad (5)$$

$$\delta_y^2 = 44191373375.$$

Коефіцієнт детермінації – відношення факторної дисперсії до загальної:

$$R^2 = \frac{\delta_y^2}{\sigma_0^2} \quad (6)$$

$$R^2 = 44191373375 / 56223121342 = 0,786.$$

Коефіцієнт детермінації показує, що варіація виручки від реалізації на 78,6 % залежить від варіації середньої вартості товарних запасів і на 21,4 % від інших факторів.

Індекс кореляції (R) знаходиться як корінь квадратний з коефіцієнта детермінації та дорівнює 0,887.

Перевірка істотності кореляційного зв'язку ґрунтується на порівнянні фактичних значень коефіцієнта детермінації з критичними, які могли б виникнути за відсутності зв'язку. Якщо фактичне значення перевищує критичне, то зв'язок між ознаками не випадковий. Критичне значення для рівня істотності $\alpha=0,05$ і відповідного числа ступенів свободи для факторної дисперсії $K_1 = m - 1 = 2 - 1 = 1$ і залишкової $K_2 = n - m = 5 - 2 = 3$ за табличними даними становить $R_{0,95(1,3)}^2 = 0,77$, що менше фактичного. Таким чином з імовірністю 0,95 підтверджується істотність зв'язку між виручкою від реалізації та середньою вартістю товарних запасів.

Рис. 3 підтверджує отримані результати і доводить доцільність формування дієвих заходів щодо управління залишками при управлінні збутовою діяльністю.

Отримані результати мають бути враховані при формуванні збутової політики не лише ПАТ «Дніпроважмаш», але й іншими промисловими і виробничими підприємствами України, оскільки сучасні акценти політики просування неправомірно зміщені лише у бік дослідження ринкової кон'юнктури, попиту, конкуренції. Але при цьому управління залишками має значний вплив на дохід від реалізації, що вимагає формування у подальшому заходів, спрямованих на оптимізацію саме товарних запасів.

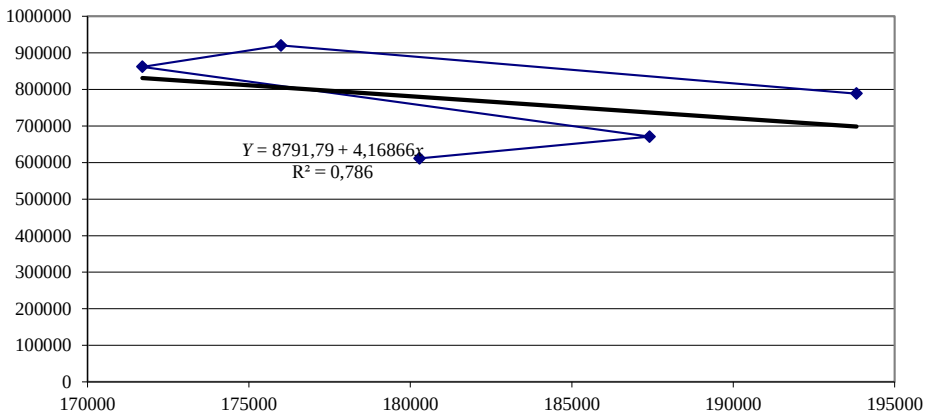

Рис. 3. Залежність виручки від реалізації від середньої вартості товарних запасів ПАТ «Дніпроважмаш»*

*Джерело: за результатами [9].

Висновки і перспективи.

Під час проведення теоретичного дослідження виділено фактори, що впливають на ефективність діяльності суб'єкта господарювання. Серед цих факторів особливе місце належить збутовій діяльності. При цьому до показників оцінювання ефективності збутової діяльності доцільно віднести обсяг збуту, рентабельність продукції, середню вартість товарних запасів, коефіцієнт інтенсивності оборотності товарних запасів, товарооборотність та частку нереалізованої продукції у вартості товарної маси. Практичну апробацію було проведено за результатами діяльності провідного підприємства галузі машинобудування. Аналіз довів невисокі результати ефективності збутової діяльності ПАТ «Дніпроважмаш», але цей факт не заважає підприємству отримувати прибутки та мати стабільний прибуток від збуту продукції.

Проведений кореляційний аналіз виявив наявність істотного зв'язку між виручкою від реалізації та середньою вартістю товарних запасів, доведено, що варіація виручки від реалізації на 78,6 % залежить від варіації середньої вартості товарних запасів і на 21,4 % від інших факторів.

Отримані результати мають бути враховані при формуванні збутової політики не лише ПАТ «Дніпроважмаш», але й іншими промисловими і виробничими підприємствами України, оскільки сучасні акценти політики просування неправомірно зміщені лише у бік дослідження ринкової кон'юнктури, попиту, конкуренції. Але при цьому управління залишками має значний вплив на дохід від реалізації, що вимагає формування у подальшому заходів, спрямованих на оптимізацію саме товарних запасів.

Задля вдосконалення збутової діяльності ПАТ «Дніпроважмаш» бажано розробляти план дій, що дозволить отримувати максимальні прибутки. Досліджені вище теоретичні засади та практичні аспекти аналізу ефективності збутової політики підприємства є потрібними і надзвичайно важливими для успішного обґрунтування в майбутньому його перспективної збутової діяльності.

Список використаних джерел

- Іваночко Н. В. Особливості формування механізму управління збутовою діяльністю підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 18. С. 214–218.
- Латкіна С.А., Тябус А.А. Шляхи підвищення ефективності збутової діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 8. Ч. 1. С. 132–134.
- Москаленко К.В. Формування ефективної збутової політики підприємств олійно-жирової промисловості. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL :

http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_31/zb31_10.pdf. (дата звернення: 02.05.2018 р.)

4. Обозна В.В. Методичні аспекти оцінки ефективності управління збутовою діяльністю на сільськогосподарських підприємствах. *Бізнес-навігатор*. 2017. Випуск 2 (41). С. 49–55.

5. Саннікова С.Ф., Іванова М.В. Аналіз збутової діяльності підприємства на основі оцінки ефективності витрат на збут. *Економічний простір*. 2017. № 117. С. 192–203.

6. Спільник І.В., Загородна О.М. Аналіз ефективності збутової діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 24. № 2. С. 130–140.

7. Халіна В.Ю., Корсунський Г.Ю. Місце системи збуту у маркетинговій діяльності підприємства. *Молодий вчений*. 2017 № 4.4 (44.4) С. 116–119.

8. Іванова М.І. Логістичні методи формування асортиментного портфелю в рамках збутової логістики. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 214. С. 25–30.

9. Річний звіт емітента ПАТ «Дніпроважмаш» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://smida.gov.ua/db/participant/00168076>

Статтю отримано: 04.05.2018 / Рецензування 05.06.2018 / Прийнято до друку: 08.06.2018

Natalia Yashkina

PhD in Engineering, Associate Professor

Department of Management and Finance

Ukrainian State University of Chemical Technology

Dnipro, Ukraine

E-mail: natayashk@gmail.com

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF EVALUATION OF THE ENTERPRISE MARKETING ACTIVITY EFFICIENCY

Abstract

Introduction. Theoretical and practical aspects for evaluating the efficiency of sales activities of the enterprise are the main tool for managing the economic activity of the enterprise, which confirms the relevance of the research and requires the identification of factors that significantly affect the volume of selling products.

Methods. General scientific and special methods of system's and structural analysis and synthesis have been used in this study for the identification of interconnected components of sales activities, correlation and regression analysis has been used to determine the correlation between the proceeds from sales and the average inventory cost.

Results. Theoretical research revealed the factors influencing the efficiency of a business entity, among which a special place belongs to sales activities. It is shown that the indicators for evaluation of the sales activity efficiency should include sales, profitability of production, average cost of inventories, the rate of inventory turnover, turnover and the proportion of unsold products in the value of the commodity mass. The practical testing of the theoretical principles for the sales activities efficiency estimation, based on the results of the economic activity of a large engineering enterprise, is carried out. In this case, the analysis showed low results of the sales activity, but this fact does not prevent the enterprise from making profit and having a stable profit from the sales of products. The correlation analysis revealed a significant correlation between the sales proceeds and the average cost of inventory; it is proved that the variation of sales proceeds depends by 78.6 % on the variation in the average inventory cost and by 21.4 % on other factors.

Discussion. The results obtained should be taken into account in the formation of sales policies by any industrial and manufacturing enterprises in Ukraine, since the current emphasis of the sales promotion policy is wrongly shifted only toward the study of market conditions, demand, and competition. However, the management of the inventory balance has a significant impact on the proceeds from sales, which requires the further formation of measures aimed at optimizing the inventory.

Keywords: sales policy, sales activity, results of economic activity, efficiency estimation, correlation connection, inventory.

References

1. Ivanochko, N.V. (2017). Osoblyvosti formuvannya mekhanizmu upravlinnia zbutovoiu diial'nistiu pidpryemstva [Features of forming a mechanism for managing sales activities of the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpryemstvamy* [Economics and Enterprise Management], 18, 214–218.

2. Latkina, S.A., & Tiabus, A.A. (2016). Shliakhy pidvyschennia efektyvnosti zbutovoi diialnosti pidpriemstva [Ways to increase the efficiency of sales activities of the enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* [Scientific herald of Uzhgorod National University], 8, 1, 132–134.
3. Moskalenko, K.V. (2016). Formuvannia efektyvnoi zbutovoi polityky pidpriemstv oljno-zhyrovoi promyslovosti [Formation of effective marketing policy of enterprises of the oil and fat industry]. *Efektyvna ekonomika* [Effective economy], 10. *tpe.econom.univ.kiev.ua*. Retrieved from: http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2015_31/z31_10.pdf.
4. Obozna, V.V. (2017). Metodichni aspekty otsinky efektyvnosti upravlinnia zbutovoiu diial'nistiu na silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Methodological aspects of the assessment of the efficiency of management of marketing activities at agricultural enterprises]. *Biznes-navihator* [Business Navigator], 2 (41), 49–55.
5. Sannikova, S.F. & Ivanova, M.V. (2017). Analiz zbutovoi diial'nosti pidpriemstva na osnovi otsinky efektyvnosti vytrat na zbut [Analysis of sales activity of the enterprise on the basis of estimation of efficiency of sales expenses]. *Ekonomichnyj prostir* [Economic space], 117, 192–203.
6. Spilnyk, I.V., & Zahorodna, O.M. (2016). Analiz efektyvnosti zbutovoi diialnosti pidpriemstva [Analysis of sales activity of the enterprise]. *Ekonomichnyj analiz* [Economic analysis], 24, 2, 130–140.
7. Khalina, V.Yu., & Korsunskyj, H.Yu. (2017). Mistse systemy zbutu u marketynhovij diialnosti pidpriemstva [Place of sales system in the marketing activities of the enterprise]. *Molodyj vchenyj* [Young scientist], 4.4 (44.4), 116–119.
8. Ivanova, M.I. (2011). Lohistychni metody formuvannia asortymentnoho portfeliu v ramkakh zbutovoi lohistyky [Logistic methods of assortment portfolio formation in the framework of marketing logistics]. *Kultura narodov Prichernomorya* [Culture of the peoples of the Black Sea region], 214, 25–30.
9. Richnyj zvit emitenta PAT «Dniprovazhmash». *smida.gov.ua*. Retrieved from: <https://smida.gov.ua/db/participant/00168076>.

Received: 05.04.2018 / Review 06.05.2017 / Accepted 06.08.2018

УДК 339.13 : 711.455
JEL Classification F5

Ступень Назар

д.е.н., доцент, доцент кафедри кадастру територій
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

E-mail: nazstupen@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. Сільський туризм є одним із перспективних напрямів туристичної індустрії, що при відносно малих витратах дає змогу долати комплекс проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Поряд з тим, на державному рівні не сформовано державної політики розвитку сільського туризму, адже в Законі України «Про туризм» відсутнє поняття «сільський туризм». Окрім того, під час розроблення заходів диверсифікації туристичного продукту потенціал сільського туризму майже не використовується.

Методи. Дослідження сформовано, ґрунтуючись на використанні розрахунково-конструктивного, експериментального та абстрактно-логічного методів, даних законодавчої та статистичної бази, а також вивченні науково-теоретичного матеріалу у площині формування організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні.

Результати. Обґрунтовано теоретико-методичні засади формування державної політики розвитку сільського туризму. Визначено напрями удосконалення організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні. Згідно результатів проведеного дослідження встановлено недоцільність розробки окремого стратегічного документа щодо розвитку сільського туризму на рівні держави через нерівномірність розподілу туристичного потенціалу сільських територій. Виокремлено ключові ознаки диференціації інструментарію регулювання сільського туризму за двома критеріями: спрямованістю вектору його впливу та пріоритетністю застосовуваних методів. Розкрито найбільш ефективні інструменти розвитку сільського туризму. Окреслено схему формування організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні на різних рівнях її реалізації.

Перспективи. У контексті пропонованої стратегічної документації, окрім корегування та уточнення термінологічного апарату, цілей, задач і пріоритетів розвитку сільського туризму в країні, також потребують розроблення принципи та механізми міжвідомчої взаємодії й скоординованості застосовуваного інструментального забезпечення між рівнями державного регулювання. Найперспективнішими напрямками такої взаємодії й скоординованості в державній політиці розвитку сільського туризму вбачаються: фінансове стимулювання проектів у сфері розвитку сільського туризму (система субсидування та надання грантів); державно-приватне партнерство (у т.ч. у площині формування та просування туристичного продукту); інформаційно-консультаційна та освітньо-просвітницька робота тощо.

Ключові слова: державна політика, сільський туризм, організаційно-економічний механізм, інструментарій, регулювання, потенціал.

Вступ.

Попри наявність в Україні значного туристично-рекреаційного потенціалу, нині туристична галузь має низьку привабливість, як для вітчизняних, так і для іноземних туристів. При цьому одним із ефективних та перспективних для вітчизняної економіки напрямом рекреаційного природокористування є сільський туризм. Зокрема сільський туризм, може зіграти значну роль в стійкому економічному розвитку регіонів, оскільки сільське господарство належить до галузей, сумісних з рекреацією. Крім того, в умовах дефіциту бюджетних і власних коштів туристичних організацій на розвиток інфраструктури перспективним є саме сільський туризм, заснований на використанні житлового сектора сільських жителів.

Дослідники сільськогосподарської галузі та агропромислового комплексу в цілому також засвідчують вагомість розвитку суміжних галузей (тобто, несільськогосподарського спрямування) на профільних підприємствах та господарствах, як чинника, що сприятиме підвищенню збалансованості, сталості і прибутковості, скорочення впливу сезонності та можливих ризиків. Разом з тим, нині практично не сформовані, а ні стратегічні пріоритети, а ні організаційно-економічні інструменти державної політики розвитку сільського туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-прикладні аспекти державної підтримки та стимулювання розвитку сільського туризму в Україні, а також його роль і вплив на соціально-економічний розвиток регіонів вивчали В.І. Биркович, О.Ю. Дмитрук, Ю.В. Зінько, М.М. Костиця, В.І. Куценко, В.В. Липчук, Х.Й. Роглев, Ю.І. Стадницький, М.І. Ткаченко, А.О. Чечель та ін. Основний акцент в роботах цих авторів був зроблений на можливість і перспективи використання ефективного закордонного досвіду у вітчизняній практиці формування державної політики розвитку сільського туризму. При цьому поза науковою увагою залишаються питання розробки системи заходів, спрямованих на розвиток сільського туризму, на державному і місцевому рівнях. У зв'язку з цим, необхідні наукові дослідження концептуальних основ державної політики розвитку сільського туризму і методології її реалізації на різних рівнях управління.

Мета.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад формування державної політики розвитку сільського туризму та визначення напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму її забезпечення в Україні.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні розрахунково-конструктивного та експериментального методів з метою удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення державної політики розвитку сільського туризму; монографічного методу – для опрацювання останніх досліджень, нормативно-правової бази, статистичної інформації; абстрактно-логічного методу – з метою теоретичного узагальнення та формування пропозицій подальшого розвитку.

Результати.

Реалізація державної політики у сфері розвитку сільського туризму в Україні, згідно діючого законодавства, може відбуватися на державному, регіональному та місцевому рівнях. Поряд з тим, дієва державна політика в сфері розвитку сільського туризму має забезпечувати формування: плідної взаємної роботи та скоординованих дій у напрямі збалансованого розвитку сільського туризму на всіх управлінських рівнях (державному, регіональному, місцевому, мікрорівні); ініціативних міжгалузевих інтеграційних процесів у досліджуваному напрямі; збалансованої системи стратегічного регулювання, а також контролю розвитку сільського туризму, зокрема і в частині його фінансово-організаційної підтримки та стимулювання.

Таблиця 1

Основні економічні показники сільського туризму за регіонами України, 2017 р.*

Регіон / область	Кількість садиб, од.	Кількість розміщених осіб	Середня місткість садиб, місць	Площа садиб, м ²		Доходи від наданих послуг, тис. грн	Витрати, тис. грн	Фактичні витрати на один людину-день перебування, грн	Кількість ночівель, од.	Середня тривалість перебування розміщених осіб, днів	Коефіцієнт використання місткості КЗР	Кількість днів роботи
				усього	у тому числі житлова							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Україна	377	82570	13,5	94763,1	45924,1	53594,4	248,1	213081	2,6	0,20	89793	53594,4
Вінницька	1	35	12,0	80,0	48,0	105,0	257,0	183	5,2	0,10	183	105,0
Волинська	2	3050	15,0	1052,1	213,1	937,9	286,4	3710	1,2	0,50	455	937,9
Дніпропетровська	1	265	9,0	126,4	76,0	131,2	186,9	702	2,6	0,20	365	131,2
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	8	488	9,5	1815,3	1297,3	501,3	371,9	1423	2,9	0,10	2275	501,3
Запорізька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	306	55096	12,8	59493,6	36266,4	39214,9	253,5	153115	2,8	0,10	74076	39214,9
Київська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кіровоградська	2	1669	11,5	7750,0	240,0	462,8	236,2	1959	1,2	0,60	299	462,8
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	14	2797	19,5	4060,9	2064,5	4980,1	215,8	21342	7,6	0,30	4017	4980,1
Миколаївська	4	881	23,5	5680,0	1340,2	1378,4	399,3	3452	3,9	0,40	325	1378,4
Одеська	3	1672	8,0	216,6	144,2	800,9	239,4	3341	2,0	1,00	418	800,9
Полтавська	1	15	7,0	98,0	70,0	3,0	150,0	15	1,0	0,00	365	3,0
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	6	4088	26,5	1145,9	773,6	1052,2	193,4	4193	1,0	0,20	1007	1052,2
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька	6	3797	23,5	1486,0	680,0	839,4	193,0	4609	1,2	0,20	1156	839,4
Черкаська	4	728	7,5	374,0	298,0	128,5	180,2	1343	1,8	0,60	433	128,5
Чернівецька	16	6974	16,2	3771,3	1990,9	2741,4	229,3	12022	1,7	0,20	3798	2741,4
Чернігівська	3	1015	13,3	7613,0	421,9	317,4	192,1	1652	1,6	0,20	621	317,4

*Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Незважаючи на високий потенціал сільського туризму в багатьох регіонах, а також можливості залучення різних цільових аудиторій туристів, рівень його економічного розвитку в розрізі областей України нерівномірний (табл. 1). Сільський зелений туризм невід’ємно пов’язаний із діяльністю особистих селянських господарств, які одночасно виступають у ролі головного предмету зацікавленості туристів та нічліжної бази. Він надає селянам можливість реалізовувати вирощену продукцію одразу ж на місці і не лише як сільськогосподарську сировину, а й у вигляді продуктів харчування після відповідного оброблення та приготування.

Поряд з тим, як свідчить практичний досвід – на державному і регіональному рівнях відсутня інтеграція та координація окремих інструментів і методів реалізації державної політики розвитку у сільськогосподарській та туристичній сферах. Так, нині в Україні діє Закон України «Про туризм» [1], де навіть не визначено сутності «сільський туризм», проте у Ст. 4 Закону серед видів туризму його виокремлено, а також визначено сільський туризм одним із основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму.

У цьому зв’язку, досягнення мети щодо формування дієвого організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні визначає необхідність розв’язання таких задач:

– диференціація інструментарію регулювання сільського туризму (відповідні різновиди варто застосовувати залежно від типу сільських територій, приміром – селища міського типу, або малі міста);

– виявлення найбільш результативних інструментів розвитку сільського туризму.

Зупиняючись на першій задачі, наголосимо, що в поняття інструментарію регулювання сільського туризму варто вкладати розуміння системи, яка генерує сприятливі умови для розвитку сфери сільського туризму, підприємницької та суспільної активності в цьому напрямі, встановлює комплекс робіт із залучення та освоєння інвестицій.

Вивчення регіонального інструментарію регулювання сільського туризму дає змогу виокремити ключові ознаки його диференціації: за критерієм пріоритетності застосовуваних методів та за критерієм спрямованості вектору впливу. Зокрема, щодо першого критерію відмітимо, що ключовими методами регулювання на макро- і мезо- рівнях є організаційні та економічні. Виходячи із цього, інструментарій регулювання сфери сільського туризму доцільно розподілити на економічний, організаційний та організаційно-економічний (рис. 1).

Рис. 1. Диференціація інструментарію регулювання сфери сільського туризму за критерієм пріоритетності застосовуваних методів*

*Джерело: сформовано автором на основі [2; 7; 8].

Критерій спрямованості вектору впливу розкривається через об’єкт регулювання стосовно системи сільського туризму. Згідно цього критерію варто виокремити інструменти регулювання сільського туризму прямого та непрямого впливу (рис. 2).

Рис. 2. Диференціація інструментарію регулювання сфери сільського туризму за критерієм спрямованості вектору впливу*

*Джерело: сформовано автором на основі [6; 8; 9].

Інструментарій економічного спрямування переважно передбачає застосування інструментів, методів і заходів розвитку сільського туризму. Виходячи з наявного досвіду, до основних із них належать:

- інструменти оподаткування, які дозволяють знизити фіскальне податкове навантаження на суб'єктів господарювання в сфері сільського туризму шляхом надання пільг;
- фінансові інструменти, що реалізуються через систему субсидування, дотування та інші форми відшкодування витрат суб'єктами господарювання в сфері сільського туризму.

Інструментарій організаційного спрямування передбачає, насамперед, застосування інструментів організаційного та адміністративного спрямування щодо регулювання сільського туризму. Передусім, сюди відносять консалтинговий та інформаційний інструментарій, формуючи та поглиблюючи інформаційне забезпечення у сфері сільського туризму:

- інформаційна база, заходи та напрями роботи, які надають можливість посилити інформованість суб'єктів, задіяних у сфері сільського туризму, щодо його інвестиційної привабливості, активності, темпів та напрямів розвитку;
- консалтингові дії, скеровані на ознайомлення та застосування передових практик підприємницьких та інших починань в досліджуваній сфері;
- заходи освітнього та ознайомчого спрямування, зосереджені на навчанні дебютантів або потенційних бізнесменів бізнес-технологіям в індустрії сільського туризму.

Маркетинговий інструментарій передбачає формування та просування місцевого туристичного продукту, а також формування іміджу рекреаційної дестинації в сфері сільського туризму. Пропаганда, на противагу розглянутому вище інструментарію, застосовується доволі рідко, попри те, що як закордонний, так і вітчизняний досвід свідчать про вагомість та актуальність цільових зусиль щодо залучення сільських жителів до туристичної індустрії. Цю групу формують інструменти, які регулюють зацікавлення та залучення місцевих мешканців до підприємницької активності у сільському туризмі. Головним призначення такої групи інструментів є популяризація підприємницьких ініціатив у досліджуваній сфері [3, с. 45; 10, с. 267].

Досвід функціонування вітчизняного сільського туризму доводить, що також

високозатребуваним є організаційно-економічний інструментарій забезпечення державної політики розвитку сільського туризму. Його особливістю є балансування економічних і організаційних інструментів та технологій їх застосування. Найпоширеніші приклади такого інструментарію – кластерний підхід та державно-приватне партнерство. До цієї групи інструментів також варто віднести заходи щодо формування інфраструктури підприємництва в сфері сільського туризму. Той же інструментарій можна згрупувати в два блоки – прямого чи непрямого впливу на регулювання сфери сільського туризму (рис. 2).

Інструментарій прямого вектору дії сприяє зростанню інвестиційної привабливості сільського туризму та заохочує підприємницьку зацікавленість у цій сфері. Зазначимо, що це найбільша група інструментів. Інструменти непрямого вектору дії заохочують підприємницьку зацікавленість опосередковано шляхом формування відповідного підприємницького середовища в індустрії сільського туризму [5, с. 189–202; 8, с. 72–74].

Говорячи про виявлення найбільш результативних інструментів розвитку сільського туризму, відмітимо, що вирішення цієї задачі базується на системі інформаційно-аналітичних висновків щодо:

- сучасного стану та тенденцій розвитку сільського туризму на основі прогнозової оцінки;
- системи інструментів управління сільським туризмом на регіональному рівні, а також на рівні територіальних громад;
- законодавче та правове забезпечення сфери сільського туризму;
- чинників, які справляють вплив на розвиток сільського туризму.

Відмітимо, що, на нашу думку, варто зважати на вагомість чергових фактів, які впливатимуть на формування регулюючого інструментарію у сфері сільського туризму протягом, принаймні, найближчих п'яти років.

Так, передусім, розвиток індустрії туризму має узгоджуватися із планами туристичної адміністрації, у т.ч. у площині формування туристичних кластерів, комплексів тощо під час реалізації цільових маркетингових зусиль (брендування та просування туристичних продуктів). Також за умови збереження протягом найближчих років сформованих геополітичних та економічних тенденцій варто передбачати переформатування істотної частки виїзних туристів на внутрішній туристичний потік, про що теж свідчать міркування експертів у цій сфері. Відтак, для підприємств туристичної сфери передбачається формування нових цільових аудиторій та розширення сегментів такого ринку в частині врахування їх поведінкових властивостей. Тобто, потенційний збутовий ринок сільського туристичного продукту зростатиме.

Поряд з тим, такий стан речей сприятиме загостренню конкуренції між туристичними зонами, що викличе відповідні наслідки:

- туристичні дестинації будуть вимушені употужнити заходи щодо унікальності туристичного продукту, його брендування та просування на ринку;
- ґрунтуючись на закономірностях розвитку життєвого циклу компаній, туристичні дестинації змушені будуть орієнтуватися на оптимізацію, збалансування та зростання результативності своєї роботи.

Тому розвиток сільського туризму буде зосереджено переважно в сегментах малого та середнього підприємництва, зокрема в тих видах туристичної діяльності, що дають змогу зробити туристичний продукт унікальним із окремими ознаками автентичності [3, с. 46]. Насамперед, йдеться про аграрний, сільський, гастрономічний, мисливський туризм, проекти в сфері народної художньої творчості та ремісництва, створення неординарних туристичних об'єктів показу тощо [7, с. 92–94]. Окрім того, варто чекати на підприємницькі ініціативи, зокрема, у площині маркетингу та просування туристичного продукту.

Потреби туристичних фірм в оптимізації та зростанні ефективності власної роботи стимулюватимуть становлення і розвиток B2B ринку у площині застосування інформаційних, інноваційних та інших технологій у сфері туристичних послуг, а також вишочаякісного сервісу для

туристів. На рис. 3 схематично подано низку заходів, які справляють істотний вплив на розроблення інструментального наповнення системи регулювання сільського туризму.

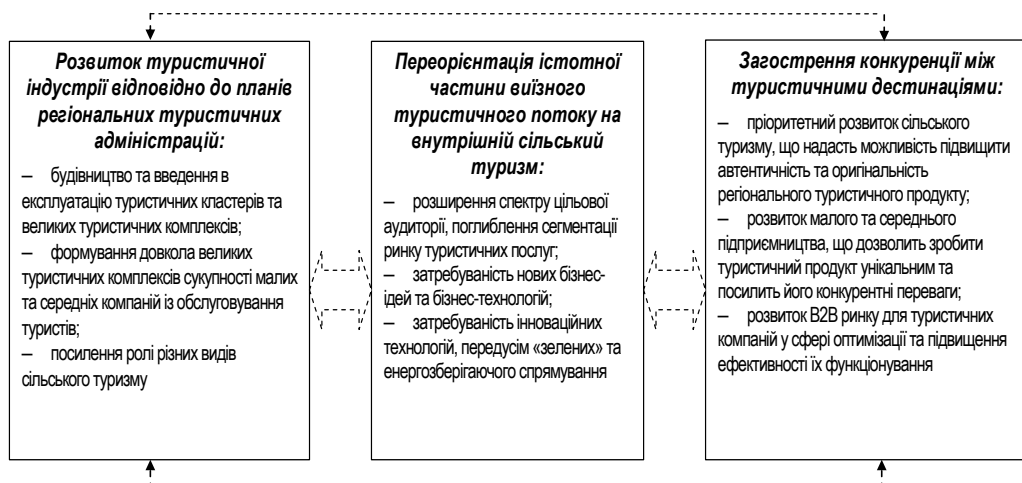

Рис. 3. Основні заходи та шляхи їх реалізації, що здійснюють вплив на розроблення інструментального наповнення системи регулювання сільського туризму*

*Джерело: сформовано автором на основі [1; 3; 4; 7; 8].

Серед об'єктів заохочення підприємницької ініціативи у сфері сільського туризму фігуруватимуть [2; 8; 9]:

- застосування інформаційних технологій в інтернет-мережах та SMART-середовищі;
- застосування інноваційних бізнес-технологій;
- маркетингові проекти щодо брендунгів та просування туристичного продукту;
- розвиток малого та середнього підприємництва.

Дієвим інструментарієм регулювання сільського туризму є такий, що забезпечує досягнення запланованих цільових показників, або ж індикаторів реалізації стратегічних рішень в туристичній сфері та узгоджується із цілями розвитку туристично-рекреаційного комплексу в межах певного регіону чи дестинації. З-поміж показників дієвості зазначеного інструментарію варто виокремити: економічні; соціальні; технологічні.

Найефективнішими у цьому зв'язку, на нашу думку, є інструменти прямого вектору дії. Передусім, це інструментарій державної підтримки. Адже вони передбачають адресність щодо об'єкта та предмета заохочення, а також є доволі гнучкими й мають здатність до адаптації. Так само ефективними є інструменти, які забезпечують взаємодію та взаємодоповнення відповідних цільових регіональних програм у сфері розвитку сільського туризму. Йдеться, передусім, про створення та узгодження переліку співвиконавців регіональних стратегічних документів у туристичній сфері. Окрім того, дієвим вбачається інструментарій щодо розвитку інфраструктурного забезпечення сільського туризму з урахуванням інформаційно-консалтингового сприяння, низки освітньо-культурних заходів тощо.

Невіддільною і вельми вагомою компонентою ефективного дієвого інструментарію регулювання сільського туризму є його пропаганда із залученням місцевих жителів та бізнесменів із суміжних видів господарської діяльності до туристичної сфери. У довгостроковій перспективі варто передбачати дедалі частішу реалізацію системного підходу до розвитку такого підприємництва. Системний підхід відбиватиметься через поєднання та взаємоузгодження низки різних інструментів стимулювання та підтримки підприємницьких починань протягом всіх чергових етапів розвитку

проектів, а також інтеграції з рядом інших інструментів державного регулювання на всіх рівнях.

В очікуваному інструментарії регулювання сфери сільського туризму в Україні слід зважати на зростаючі інтеграційні тренди розвитку. Передусім, вони зумовлені поєднанням сільського господарства, туризму та культурної сфери, де розгортатиметься мале й середнє підприємництво. Окрім того, варто зважати на необхідність формування вертикального взаємозв'язку і взаємодоповнення регулюючих інструментів у сфері сільського туризму, враховуючи при цьому пріоритетні завдання та чинники, які визначають його розвиток.

Зважаючи на вище зазначене, ключові аспекти формування організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні, на нашу думку, варто окреслити наступним чином (рис. 4).

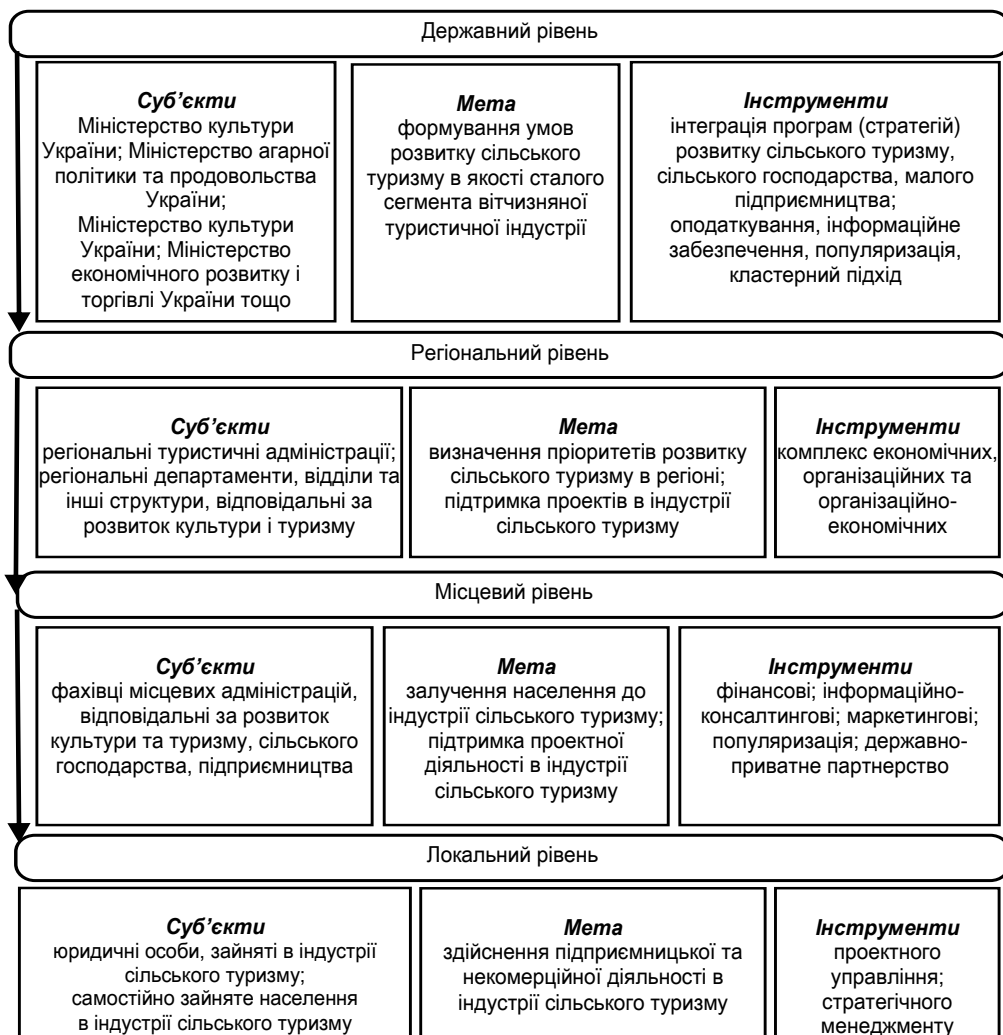

Рис. 4. Формування організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні на різних рівнях її реалізації*

*Джерело: сформовано автором на основі [1; 6; 8; 9; 10].

Висновки і перспективи.

Таким чином, у структурі ключових положень формування організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні відображено суб'єкти його формування та функціонування, встановлені цілі на визначених етапах реалізації, а також найчастіше застосовувані інструменти у цій площині.

Окрім того, обґрунтовано недоцільність розробки окремого стратегічного документа щодо розвитку сільського туризму на рівні держави, оскільки раціональним вважаємо розроблення підпрограми розвитку сільського туризму в межах програми розвитку туризму, де було б визначено мету, завдання, механізм, шляхи та заходи щодо її реалізації. Тоді як на рівні регіонів варто розробити окремий стратегічний документ щодо розвитку сільського туризму в тих регіонах, де він є однією із пріоритетних галузей економіки. Важливою складовою цього стратегічного документа є обґрунтування механізму міжвідомчої взаємодії та координації інструментарію між рівнями державного впливу. Серед найбільш перспективних сфер міжвідомчої взаємодії в галузі сільського туризму варто виділити: пряма фінансова підтримка сільського туризму; державно-приватне партнерство в сфері сільського туризму; інформаційна, консультаційна, просвітницька та освітня діяльність в сфері сільського туризму тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про туризм» / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
2. Bansal S., Kumar J. Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*. 2011. 2(2). 31-40.
3. Бабікова К.О. Сучасний стан і тенденції розвитку агротуризму в Івано-Франківській області. *Збалансоване природокористування*. 2013. № 4. С. 43–47.
4. Кононова Н.Н. О проблемах рекреации на землях сельскохозяйственного назначения. Туризм на Дальнем Востоке: бизнес, инвестиционные стратегии, образование и экология: регион. научн.-практ. конф.: матер. Владивосток: Изд.-во ДВГАЭУ, 2003. С. 158–160.
5. Арсеньева Е.И., Кусков А.С. Основные концепции и направления современного экотуризма: компаритивный анализ. Туризм и культурное наследие: [сб. науч. ст.] / Саратов: СГУ, 2005. Вып. 3. С. 186–206.
6. Косолапов А.Б., Лозовская С.А. Совершенствование системы сельского туризма гостеприимства в Приморском крае. *Экономика и менеджмент инновационных технологий*. 2012. № 12. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2012/12/1449>
7. Липчук В.В., Липчук Н.В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2008. 160 с.
8. Трухачев А.В. Концептуальные основы государственной политики развития сельского туризма: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Санкт-петербургский государственный экономический университет. Санкт-петербург: Санкт-петербургский государственный экономический университет, 2016. 341 с.
9. Гончаров Ю.В. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку загального піднесення економічного рівня регіону. *Національна економіка, Інтелект XXI*. 2014. №3. С.41–45.
10. Чудовська В.А. Інструментальне забезпечення організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого управління земельними ресурсами. Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства: матеріали III міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 24–25 березня 2016 р.: матеріали. Тернопіль: Крок, 2016. Ч. 2. С. 266–268.

Статтю отримано: 11.04.2018 / Рецензування 15.05.2018 / Прийнято до друку: 01.06.2018

Nazar Stupen

Doctor in Economics, Assistant Professor
Department of Cadastre of Territory
Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine
E-mail: nazstupen@gmail.com

FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC INSTRUMENT FOR PROVIDING GOVERNMENT POLICY FOR RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Rural tourism is one of the promising directions of the tourism industry, which, at a relatively low cost, able to overcome a complex of problems of social and economic development of rural territories. At the same time, state policy on the development of rural tourism has not formed at the state level. Also, in developing measures for diversifying tourism products, the potential of rural tourism is almost not used.

Methods. The research is based on the use of calculation and constructive, experimental, abstract and logical methods, the data of the legislative and statistical base, as well as the study of scientific and theoretical material in the form of organizational and economic tools for ensuring of the state policy of development of the rural tourism in Ukraine.

Results. The theoretical and methodological principles of formation of the state policy of development of rural tourism are substantiated in the article. The directions for improvement of organizational and economic tools for ensuring the state policy of development of rural tourism in Ukraine are determined. According to the results of the study, it is inappropriate to develop a separate strategic document on rural tourism development at the state level due to the uneven distribution of the tourist potential of rural areas. The key features of differentiation of the toolkit for regulation of rural tourism are distinguished according to two criteria: the direction of the vector of its influence and the priority of the applied methods. The most effective tools of rural tourism development are revealed. The scheme of formation of organizational and economic tools for ensuring the state policy of development of rural tourism in Ukraine at different levels of its implementation is outlined.

Discussion. In the context of the proposed strategic documentation, in addition to the correction and clarification of the terminology apparatus, the goals, objectives and priorities of rural tourism development in the country, also need to develop principles and mechanisms for interagency cooperation and co-ordination of the applied instrumentation between the levels of state regulation. The most promising areas of such interaction and co-ordination in the state policy of rural tourism development are: financial stimulation of projects in the sphere of the rural tourism development (subsidy and grant system); public and private partnership (including in the area of formation and promotion of tourism product); informational and consulting, educational and educational work, etc.

Keywords: state policy, rural tourism, organizational and economic mechanism, tools, regulation, potential.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro turyzm». zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>.
2. Bansal, S., & Kumar, J. (2011). Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park. [International Journal of Social Ecology and Sustainable Development], 2(2), 31-40.
3. Babikova, K.O. (2013). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku ahroturyzmu v Ivano-Frankivskii oblasti [Current status and trends of agro tourism in Ivano-Frankivsk region]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia* [Balanced nature management], 4, 43–47.
4. Kononova, N.N. (2003). O problemakh rekreatsii na zemlyakh sel'skokhozyaystvennogo naznacheniya [About the problems of recreation on agricultural land]. *Turizm na Dalnem Vostoke: biznes, investitsionnye strategii, obrazovanie i ekologiya: regionalnaya nauchno-praktichnaya konferentsia*. Vladivostok, Russia, 158–160.
5. Arseneva, E.I., & Kuskov, A.S. (2005). Osnovnyye kontseptsii i napravleniya sovremennogo ekoturizma: komparativnyy analiz [Basic concepts and directions of modern ecotourism: a comparative analysis]. *Turizm i kulturnoe nasledie* [Tourism and cultural heritage], 3, 186–206.
6. Kosolapov, A.B., & Lozovskaia, S.A. (2012). Sovershenstvovaniye sistemy selskogo turizma gostepriimstva v Primorskom krae [Perfection of the system of rural hospitality tourism in the Primorsky Krai], *Ekonomika i menedzhment innovatsionnykh tekhnologiy* [Economics and management of innovative technologies], 12. *ekonomika.snauka.ru*. Retrieved from <http://ekonomika.snauka.ru/2012/12/1449>
7. Lypchuk, V.V., & Lypchuk, N.V. (2008). Ahroturyzm: orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku [Agritourism: organizational and economic principles of development]. Lviv, Ukraine: SPOLOM.
8. Truhachev, A.V. (2016). *Kontseptualnyye osnovy gosudarstvennoy politiki razvitiya selskogo turizma* Doctoral dissertation. St.Peterburg State Economy University. St.Peterburg, Russia.
9. Honcharov, Y.V. (2014). Silskyi zelenyi turizm yak perspektyvnyi napriam rozvytku zahalnoho pidnesennia ekonomichnoho rinvia rehionu [Green tourism as a promising trend of general economic level rise in the region]. *Natsionalna ekonomika, Intelpekt XXI* [National Economy, Intellect XXI.], 3, 41–45.

10. Chudovska, V.A. (2016). Instrumentalne zabezpechennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu ekolohichno zbalansovanoho upravlinnia zemelnymy resursamy [Instrumental provision of organizational and economic mechanism of ecologically balanced management of land resources]. *Ekolohiia i pryrodokorystuvannia v systemi optymizatsii vidnosyn pryrody i suspilstva: III mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia*. Ternopil: Krok. 266–268.

Received: 04.11.2018 / Review 05.15.2017 / Accepted 06.01.2018

УДК 332.3 : 631.111.2

JEL Classification: Q15, R52

Грещук Галина

к.е.н., доцент кафедри геодезії і геоінформатики

Львівський національний аграрний університет

м. Львів, Україна

E-mail: galunagr@ukr.net

РОЛЬ ПЛАНУВАННЯ В УПРАВЛІННІ ЗЕМЛЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Анотація

Вступ. Планування в системі соціально-економічного розвитку країни дозволяє забезпечити низку організаційно-управлінських, регулюючих та контрольних функцій у процесі виробничо-господарської діяльності, оптимізації розподілу ресурсів у контексті реалізації визначених цілей, формуючи цілісність економічної категорії та засвідчуючи власну унікальність у структурі механізму регулювання економіки країни. Практика господарювання аграрних підприємств нашої країни протягом останніх років свідчить про хибність ігнорування, або ж лише часткового врахування інституту планування в реформуванні організаційно-економічних засад розвитку аграрного сектора економіки, що й спонукає до вивчення його ролі в системі управлінні землями сільськогосподарського призначення.

Методи. Дослідження виконано на основі аналізу даних нормативно-правової та статистичної бази, а також вивчення науково-теоретичного матеріалу у площині виявлення ролі процесу планування в системі управління землями сільськогосподарського призначення.

Результати. Досліджено роль планування в системі управління землями сільськогосподарського призначення. Визначено елементи взаємодії та виявлено низку розбіжностей у плануванні та прогнозуванні раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Запропоновано перелік землевпорядних робіт в системі управління землями сільськогосподарського призначення із їх реалізацією на трьох етапах: прогнозування, планування та проектування. Встановлено, що планування можна вважати інструментом реалізації земельної політики та розвитку землекористування в країні, а також узгодження державних та регіональних пріоритетів із суспільними інтересами при управлінні землями сільськогосподарського призначення та їх охороні, територіальної організації аграрного виробництва і природокористування.

Перспективи. Реалізація пропозицій стосовно дотримання принципів планування в управлінні землями сільськогосподарського призначення сформує підґрунтя для досягнення відповідного економічного ефекту завдяки збалансованому використанню земельних ресурсів, попередження їх вибуття із сільськогосподарського обігу, розвитку сільської інфраструктури, подолання організаційно-територіальних і земельно-правових обмежень, які продукують перепони на шляху до збільшення інвестиційних потоків та раціонального обігу земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: планування, управління, землі сільськогосподарського призначення, прогнозування, функції.

Вступ.

В процесі реформування планової економіки однією з найбільш гострих проблем ринкової економіки стала сфера використання сільськогосподарських земель, зниження відтворювального потенціалу яких в період трансформації земельних відносин розвитку виявилось непомірно велике. Послаблення державного впливу на процес планування сталого використання і відтворення земель сільськогосподарського призначення сприяло виникненню низки загроз та ризиків в системі землекористування, пов'язаних із високою розораністю, парцеляцією, нецільовим використанням земель тощо. З огляду на нові особливості земельних відносин в сільському господарстві і низку еколого-економічних проблем, функція планування в системі управління землями потребує суттєвого теоретико-методичного удосконалення для того, щоб стати основним інструментом формування сталого сільськогосподарського землекористування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методичні аспекти планування використання земельних ресурсів в Україні у своїх працях вивчали: Д. Бабміндра, Д. Добряк, В. Кірсанов, М. Лавейкін, А. Мартин, Л. Новаковський, А. Сохнич, М. Ступень та інші. Питання розвитку землепорядного забезпечення сільськогосподарських землекористувань досліджували: Т. Євсюков, М. Стецюк, Н. Стойко, А. Третяк, А. Шворак та ін. Поряд з тим, визнаючи беззаперечний внесок зазначених науковців у формування широкої палітри соціо-еколого-економічних напрацювань в сфері сільськогосподарського землекористування, відмітимо, що низка положень щодо визначення та обґрунтування інституту планування у системі раціонального управління землями сільськогосподарського призначення наразі потребують ґрунтовнішого та більш глибокого наповнення.

Мета.

Мета статті полягає у визначенні ролі планування в системі управління землями сільськогосподарського призначення та формулюванні пропозицій щодо його раціональної реалізації.

Методологія дослідження.

У ході дослідження застосовано діалектичний метод пізнання – для вивчення стану та розвитку процесу планування в системі управління землями сільськогосподарського призначення; монографічний – з метою опрацювання наукових робіт, нормативно-правової бази, статистичних відомостей; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати. Управління землями сільськогосподарського призначення формує діяльність адміністративно-управлінського спрямування, що належить до функцій органів виконавчої влади, уповноважених забезпечувати дотримання збалансованого землекористування та охорони земельних ресурсів усіма суб'єктами, так чи інакше залученими до формування й реалізації земельних відносин, ґрунтуючись на розробленій прогностичній, плановій, передпроектній, проектній та іншій документації, а також діючому на різних рівнях управління нормативно-правовому забезпеченні. Формування організаційного забезпечення системи управління землями сільськогосподарського призначення передбачає дотримання низки взаємопов'язаних функцій, а саме: прогнозування, планування, організація, землепорядне проектування, оперативне управління, облік, реєстрація, оподаткування, контроль та вирішення спорів у площині реалізації земельних відносин (рис. 1).

З огляду на функцію управління, яка розглядається в конкретний момент, керуючий вплив може бути у формі рекомендацій, прогнозів, планів, схем, проектів, розпоряджень, постанов тощо [6, с. 175].

Варто детальніше розглянути таку функцію управління землями сільськогосподарського призначення як планування використання й охорони земель. Планування призначене для здійснення управлінської діяльності в частині формування планів, які визначають ймовірний стан економічної системи в майбутньому, а також шляхи, способи та інструменти реалізації планів, вибору оптимального напрямку розвитку об'єкта управління у визначених часових рамках.

Планування передбачає прийняття планових рішень суб'єктами управління (відповідними органами або особами). Метою планування є формування чіткого плану (схеми), яка передбачає вибір складу, структури, порядку здійснення заходів, що дасть змогу сягнути встановленої мети шляхом виконання поставлених завдань, а також охоплює якісні та кількісні характеристики об'єкта управління в сучасний та розрахунковий періоди.

Наголосимо, що безсистемність перерозподілу земельних ресурсів виникає, передусім, через неналежне врахування саме функцій прогнозування та планування у системі управління землями сільськогосподарського призначення. Адже ці функції передбачають розроблення та

реалізацію планових заходів та документів, якими є державні програми, генеральні, обласні, районні схеми використання та охорони земель. Згідно чинних нормативно-технічних регламентів формування прогнозної, проектної й передпроектної документації входить до повноважень землевпорядних органів, що затверджується відповідними адміністративними органами. Це робить документи обов'язковими до виконання.

Рис. 1. Планування збалансованого землекористування в системі функцій управління землями сільськогосподарського призначення*

*Джерело: сформовано автором на основі [1; 4; 8].

Планування – це діяльність уповноважених виконавчих органів та органів місцевого самоврядування щодо формування й виконання перспективних програм землекористування та охорони земельних ресурсів з урахуванням особливостей регіону (екологічних, економічних, історичних, географічних, демографічних тощо) та прийняття на основі цих особливостей управлінських рішень. Процес планування включає такі функції: прогнозування, формування цілей, моделювання, програмування [7, с. 2–3].

Планування землекористування відбувається згідно з нормами глави 30 Земельного кодексу України [3] й входить до складу Генеральної схеми планування території, затвердженої Законом України від 7 лютого 2002 р. У Генеральній схемі планування території України визначені пріоритети та концептуальні рішення в сфері планування землекористування на території країни в цілому, удосконалення системи розселення та забезпечення сталого розвитку територій, виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, національної екологічної мережі.

Генеральна схема групує території за видами й режимами їх пріоритетного використання: інтенсивна, переважно промислова, міська житлова й громадська забудова тощо, а також за рівнем виробничо-містобудівного освоєння: критичний, високий, середній, рівень переважно агропромислового виробництва й сільської забудови (зона сільського господарства); природно-

заповідні зони, ліси, водно-болотні угіддя, землі водного фонду, рекреаційного та оздоровчого призначення, інші природні території, які мають вагоме значення для збереження біорізноманіття (зони національної екологічної мережі); зони радіаційного забруднення (відчуження, безумовного (обов'язкового) відселення, гарантованого добровільного відселення, посиленого радіоекологічного контролю).

Головною задачею планування є визначення найбільш оптимальних напрямів розвитку об'єкта планування за різноманітними напрямками, ґрунтуючись на даних розробленого прогнозу розвитку досліджуваного явища, та в підсумку – формування наукової бази та належних умов для прийняття проектних рішень.

Світовий досвід свідчить про вагоме значення планування в системі управління землями сільськогосподарського призначення. Саме планування використання земель та їх охорони являється найважливішою функцією управління в процесі становлення раціонального землекористування. Воно включає в себе інструменти земельної політики, розвитку збалансованого землекористування, механізми узгодження економічних інтересів на різних рівнях (державному, регіональному й локальному) в процесі управління землями та охорони земельних ресурсів [5, с. 71–73; 9, с. 211–212].

Тож, ґрунтуючись на наведених функціях управління землями сільськогосподарського призначення, можемо представити цикл регулювання процесу їх використання та охорони, що обов'язково має передбачати планування та прогнозування розвитку землекористування (рис. 2).

Рис. 2. Процес регулювання збалансованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення*

*Джерело: сформовано автором на основі [1; 7; 11].

У процесі управління сільськогосподарською діяльністю в частині землекористування та охорони земельних ресурсів передбачається наступний алгоритм прогнозування:

- встановлення меж планування;
- забезпечення уповноважених органів інструментами планування та інформаційною базою,

достатньою для складання плану;

— надання уповноваженим органам можливості розгляду альтернативних шляхів досягнення встановленої мети;

— доведення до відома уповноважених органів можливих наслідків розробки й реалізації плану (рис. 3).

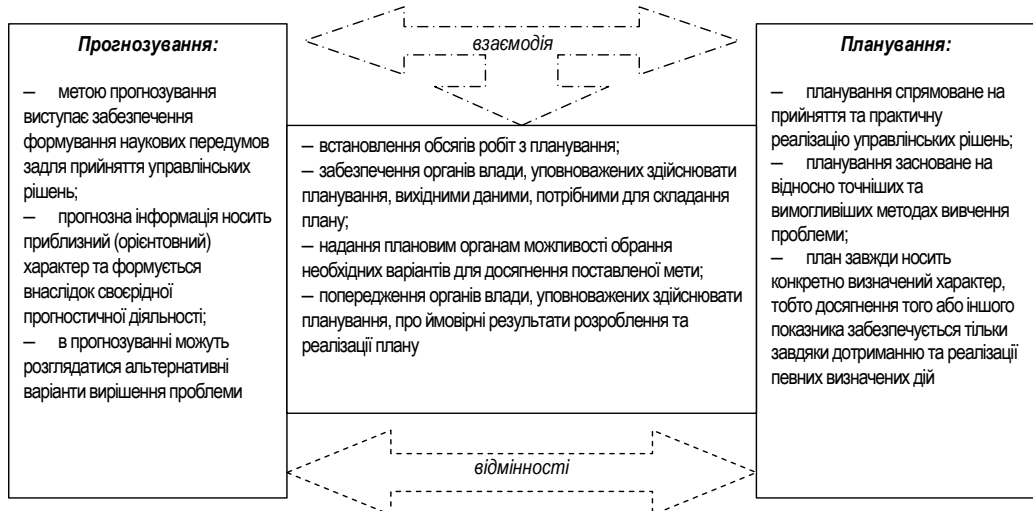

Рис. 3. Взаємозв'язки і відмінності у прогнозуванні та плануванні збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення*

*Джерело: систематизовано автором на основі [1; 4; 10; 12].

Таким чином проявляється єдність планування та прогнозування, їх взаємодія. Проте, прогнозування та планування мають суттєві відмінності [1; 4; 10; 12]:

1. Прогнозна інформація має досить орієнтовний характер й виникає внаслідок специфічної прогностичної діяльності. Планування ж – це більш глибокий та точних розрахунків результатів майбутньої діяльності з використанням інших методів та інструментів.

2. Прогноз передбачає наявність альтернативних варіантів вирішення поставлених завдань. План неодмінно характеризується конкретними значеннями, коли певні дії призводять до певного результату.

3. Метою планування є формування та практичне здійснення управлінських рішень; метою прогнозування є забезпечення наявності наукового обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

Планування землекористування та охорони земельних ресурсів здійснюється на усіх рівнях (загальнодержавному, регіональному та місцевому). Система землепорядної документації передбачає формування генеральних й регіональних схем землеустрою територій, а також – галузевих схем землеустрою, які разом з передплановими й передпроектними документами поєднують етапи планування та організації землекористування й охорони земельних ресурсів, що є базою для подальшої розробки проектів землеустрою [8, с. 34].

Згідно чинного земельного законодавства з-поміж головних завдань планування виокремлюють [2; 3; 10]:

- забезпечення балансування соціо-еколого-економічних інтересів суспільства;
- підвищення матеріального і культурного рівня життя людей і якнайповніше задоволення потреб суспільства;
- забезпечення збалансованого розвитку виробництва з урахуванням наявного природно-

ресурсного потенціалу.

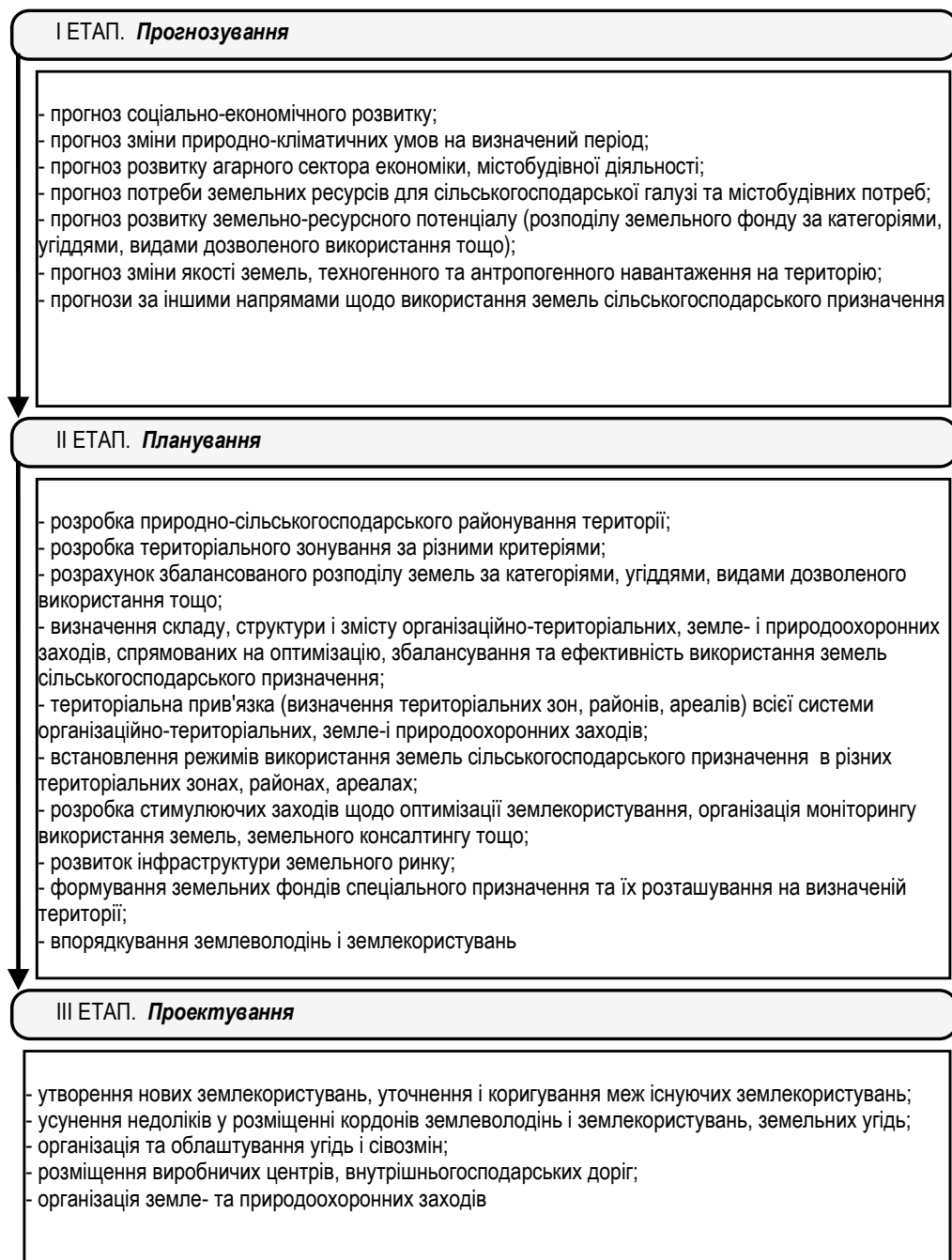

Рис. 4. Землевпорядні роботи з планування використання земель в системі управління землями сільськогосподарського призначення*

*Джерело: сформовано автором.

Приміром, законодавчо відображені види робіт з планування використання земель вочевидь є недостатніми для розроблення аргументованих планово-проектних пропозицій із землеустрою та потребують доповнення дещо локальнішими заходами, які б деталізували та уточнювали загальне формулювання щодо розробки пропозицій із раціонального використання земель та їх охорони (рис. 4).

В їх основі знаходяться такі землевпорядні заходи: збалансований розподіл земель за категоріями, угіддями, видами землекористування; визначення режимів землекористування з огляду на територіальні зони; забезпечення спеціалізованих земельних фондів й розміщення їх на території регіону; регулювання інструментів землеволодіння й землекористування тощо.

Сучасні економічні відносини характеризуються різноманіттям форм власності й методів господарювання, що потребує використання широкого асортименту організаційно-територіальних заходів в сфері оптимізації сільськогосподарського землекористування. Водночас із використанням традиційних, перевірених часом заходів сучасне землекористування потребує впровадження нових елементів в сфері забезпечення раціоналізації землекористування й економічного розвитку суб'єктів господарювання усіх форм власності, які б передбачали більш розвинену й краще організовану систему моніторингу землекористування, земельного консалтингу тощо.

Отже, з урахуванням складу й структури визначених завдань в процесі планування землекористування, їх наукове обґрунтування може бути реалізовано шляхом попереднього прогнозування за такими напрямками: прогнозування соціально-економічного розвитку регіону; прогнозування зміни природно-кліматичних умов регіону; прогнозування темпів розвитку дотичних галузей економіки, інфраструктури, зростання потреби у земельних ресурсах; прогнозування розвитку земельно-ресурсного потенціалу регіону; прогнозування динаміки якісних характеристик земель, впливу техногенного та антропогенного навантаження на регіон тощо.

Окрім цього, матеріали й висновки схем землеустрою територій різного рівня мають стати невід'ємним компонентом наступного, більш конкретного й локального проектування, яке здійснюється з метою визначення відповідних показників й параметрів землекористування та сільськогосподарського виробництва, створення проектів міжгосподарського та внутрішньогосподарського землеустрою, робочих проектів землеустрою окремих ділянок в сфері використання та охорони земель.

Таким чином, в процесі триваючого формування системи державного управління землями сільськогосподарського призначення в Україні лишаються невисвітленими на достатньому рівні повноваження та завдання міністерств і відомств в сфері землекористування, наявні суттєві протиріччя в організації діяльності держструктур в сфері планування національної земельної політики, що ускладнює увесь процес планування в чинній системі управління землями території.

Тому й досі відсутність чіткої міжвідомчої взаємодії гальмує процес підготовки й реалізації заходів, спрямованих на удосконалення методів землекористування з урахуванням землеустрою, формування державних та регіональних комплексних програм, стратегій і концепцій розвитку раціонального й ефективного землекористування. Як наслідок, неспроможність суб'єктів господарювання ефективно використовувати наявні в господарському обороті земельні ресурси й вирішити сучасні проблеми земельних відносин.

Висновки і перспективи.

Держава в процесі планування раціонального землекористування повинна забезпечити належний контроль за рівнем розвитку продуктивних сил й регулювати виробничі відносини між суб'єктами господарювання з метою забезпечення оптимальних організаційно-економічних й регіональних умов землеволодіння та землекористування.

Реалізація пропозицій стосовно дотримання принципів планування в управлінні землями сільськогосподарського призначення сформує підґрунтя для досягнення відповідного економічного ефекту завдяки збалансованому використанню земельних ресурсів, попередження їх вибуття із

сільськогосподарського обігу, розвитку сільської інфраструктури, подолання організаційно-територіальних і земельно-правових обмежень, які продукують перепони на шляху до збільшення інвестиційних потоків та раціонального обігу земель сільськогосподарського призначення. Виходячи із наведених концептуальних аспектів, планування збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення зможе стати інструментом для координації і взаємоузгодження інтересів держави, регіону та територіальних громад в сфері управління земельними ресурсами, а також для визначення земельно-ресурсних можливостей і резервів та обґрунтування їх використання в регіональній економіці.

Список використаних джерел

1. Дорош О.С. Теоретико-методологічні засади територіального планування землекористування: [монографія]. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 434 с.
2. Закон України «Про землеустрій». URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15>. (дата звернення : 20.04.2018).
3. Земельний кодекс України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. (дата звернення : 20.04.2018).
4. Иванов Н.И. Планирование рационального использования земель сельскохозяйственного назначения и их охраны в субъектах Российской Федерации (на примере Центрального федерального округа): [монография]. Москва: ГУЗ, 2013. 265 с.
5. Кирсанов В.А. Прогнозирование использования земельных ресурсов. Х. 1984. 184 с.
6. Ковалів О.І. Державний землеустрій як основний інструмент здійснення земельної та аграрної реформ. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві : зб. матеріалів дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, 25–26 лютого 2010 р. – К.: ННЦІАЕ, 2010.. 173–178.
7. Ковтун О.М. Планування використання і охорони земель як функція державного управління у сфері земельних відносин. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. №3 С. 1–5.
8. Мартин А.Г. Управління земельними ресурсами: пріоритетні завдання на сучасному етапі реформ. *Землепорядний вісник*. 2008. № 2. С. 30–36.
9. Сохнич А.Я. Проблемы использования земель в условиях рыночной экономики : [монография]. Львів: НВФ «Українські технології», 2002. 252 с.
10. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. URL :: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF/page>
11. Чудовська В.А. Розвиток системи планування раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 4. 177–182.
12. Шкуратов А.И. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного землепользования в процессе реформирования земельных отношений в Украине. Проблемы экономики: сборник научных трудов. Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2013. №1 (16). С. 247–257.

Статтю отримано: 20.04.2018 / Рецензування 25.05.2018 / Прийнято до друку: 06.06.2018

Halyna Hreshchuk

PhD (in Economics), Associate Professor
Department of Geodesy and Geoinformatics
Lviv National Agrarian University
Lviv, Ukraine
E-mail: galunagr@ukr.net

PLANNING ROLE IN THE AGRICULTURAL PROPERTIES MANAGEMENT

Abstract

Introduction. The planning in the system of social and economic development of the country allows to provide a number of organizational, managerial, regulatory and controlling functions in the process of production and economic activity, optimization of the allocation of resources in the context of the realization of certain goals, forming the integrity of the economic category and certifying its own uniqueness in the structure of the mechanism of regulation of the country's economy. The practice of managing the agrarian enterprises of our country suggests a false ignoring in recent years, or only a partial incorporation of the planning institute in the reformation of the organizational and economic principles of the agrarian sector, which induces to study its role in the agricultural land management system.

Methods. The research has been carried out on the basis of the analysis of the data of the regulatory, legal and statistical base, as well as the study of scientific and theoretical material in the area of identifying the role of the planning process in the agricultural land management system.

Results. The role of planning in the agricultural land management system has been investigated. The elements of interaction have been determined and a number of differences in the planning and forecasting of rational use of agricultural land have been identified. The list of land management works in the agricultural land management system with their implementation in three stages has been proposed: forecasting, planning and designing. It has been revealed that planning can be considered as an instrument for realization of land policy and development of land use in the country, as well as the coordination of state and regional priorities with public interests in the management of agricultural land and their protection, the territorial organization of agrarian production and use of natural resources.

Discussion. The implementation of proposals for adherence to the principles of planning in the management of agricultural land would form the basis for achieving the corresponding economic effect through balanced use of land resources, prevention of their abandonment from agricultural circulation, development of rural infrastructure, overcoming organizational and territorial, land and legal constraints that produce barriers to increasing investment flows and the rational management of agricultural land.

Keywords: planning, management, agricultural land, forecasting, functions.

References

1. Dorosh, O.S. (2012). *Teoretyko-metodolohichni zasady terytorial'noho planuvannia zemlekorystuvannia* [Theoretical and methodological principles of territorial planning of land use]. Kherson, Ukraine: Hrin D.S.
2. Zakon Ukrainy «Pro zemleustrii». zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
3. Zemelnyi kodeks Ukrainy. zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
4. Ivanov, N.I. (2013). *Planirovanie racionalnogo ispolzovaniya zemel selskohozyajstvennogo naznachenija i ih ohrany v subektah Rossijskoj Federacii (na primere Centralnogo federalnogo okruga)* [Planning of rational use of agricultural land and their protection in the subjects of the Russian Federation (on the example of the Central Federal District)]. Moskva, Russia: GUZ..
5. Kirsanov, V.A. (1984). *Prognozirovanie ispolzovaniya zemelnykh resursov* [Forecasting the use of land resources]. Kharkiv, Ukraine.
6. Kovaliv, O.I. (2010). *Derzhavnyi zemleustrii yak osnovnyi instrument zdiisnennia zemelnoi ta ahrarnoi reform* [State land management as the main instrument of land and agrarian reform]. *Orhanizatsijno-ekonomichni transformatsii v ahrarnomu vyrobnytstvi: Vseukrainskyj konhres vchenykh ekonomistiv-ahramnykiv*. Kyiv: NNTsIAE, 173–178.
7. Kovtun, O.M. (2010). *Planuvannia vykorystannia i okhorony zemel yak funktsiia derzhavnoho upravlinnia u sferi zemelnykh vidnosyn* [Planning the use and protection of land as a function of public administration in the field of land relations]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy* [Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine], 3, 1–5.
8. Martyn, A.H. (2008). *Upravlinnia zemelnymy resursamy: priorytetni zavdannia na suchasnomu etapi reform* [Land Management: Priority Challenges at the Current Stage of Reforms]. *Zemlevporiadnyj visnyk* [Land Management Journal], 2, 30–36.
9. Sokhnych, A.Ya. (2002). *Problemy vykorystannia i okhorony zemel' v umovakh rynkovoi ekonomiky* [Problems of using and protecting land in a market economy]. Lviv, Ukraine: NVF «Ukrains'ki tekhnolohii».
10. *Stratehiia udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy*. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF/page>.
11. Chudovska, V.A. (2016). *Rozvytok systemy planuvannia ratsionalnogo vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Development of the system of planning of rational use and protection of agricultural land]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia* [Balanced nature management], 4, 177–182.

12. Shkuratov, A.I. (2013). Ekologo-ekonomicheskiye problemy selskokhozyaystvennogo zemlepol'zovaniya v protsesse reformirovaniya zemel'nykh otnosheniy v Ukraine [Ecological and economic problems of agricultural land use in the process of land reform in Ukraine]. *Problemy ekonomiki* [Problems of economics], 1 (16), 247–257.

Received: 04.20.2018 / Review 05.25.2017 / Accepted 06.06.2018

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ

INNOVATION AND
INVESTMENT PROVIDING OF
ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 33.021:330.341.1-026.15(477)
JEL Classification O3

Bogdan Mizyuk

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department
Department of Tourism and Hotel and Restaurant Affairs
Lviv Trade and Economic University
Lviv, Ukraine

E-mail: turyzm_grs@lute.lviv.ua

Irena Svidruk

PhD (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management
Lviv Trade and Economic University
Lviv, Ukraine

E-mail: irena_svidruk@ukr.net

ANALYSIS OF CREATIVE-INNOVATIVE ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC SECTOR OF THE DOMESTIC ECONOMY

Abstract

Introduction. Successful creative development of the domestic economic system is closely linked to the qualitative filling of factors that form the level of innovation activity of its subjects and provide competitive advantages in the world economy. This determines the relevance of the study for the parameters of the creative and innovative functioning of its scientific sector.

Methods. The research is based on a system of indicators proposed by the EBRD for analyzing the development of knowledge economy, taking into account the specifics of the national organization of official statistical observations.

Results. The purposeful study of the creative and innovative functioning of the scientific sector of the domestic economic system has made it possible to identify its strengths and outline the main problems. There is a phenomenon of self-financing of scientific organizations, a rapid increase in financing of the scientific sector at the expense of organizations of the state sector of the economy and educational organizations of high accreditation levels. At the same time, a general trend is found to reduce the allocation of research funding from budget sources. The high share of foreign financing, especially in the branches of high-tech sciences, carries the risks of a permanent dependence of domestic science. Most of the financial flows are not related to the quality of research work. Imperfection of institutional provision leads to the inability of full grants to support scientific projects. The low activity of domestic scientists' patent activity is a brake on the development of a creative economy.

Discussion. The direction of national science in the direction of globalization scientific and economic space opens up new prospects of integration with the European Research Area, the approximation of domestic institutional provision of science to EU policy in the relevant field.

Keywords: knowledge economy, creative development, scientific programs, scientific and research development, scientific and economic space, scientific sector of economy, patent activity.

Introduction.

The success of the creative development of the domestic economic system in the post-

industrialized globalization civilization space is closely linked to the qualitative filling of a number of factors that form the level of innovation activity of its subjects and provide competitive advantages in the world economy. First of all, it is about the quality of training of creative workers, the investment orientation of venture capital towards innovative transformations, institutional support for the development of breakthrough technologies and the total modernization of technical and technological infrastructure. Therefore, in order to enable an adequate choice and scientific substantiation of strategic alternatives to the development of the national economy, the urgent need for an objective study of the parameters of the creative and innovative functioning of its scientific sector is urgent.

Analysis of recent research and publications.

Separate aspects of the development of the scientific potential of economic systems at the stage of post-industrialization transformations were considered by many modern researchers. In particular, the subject of our research is the work of F. Barron, D. Harrington, H. Anderson, O. Kuzmin, N. Savitskaya, O. Yaremenko, D. Lukyanenko, T. Halakhova, A. Zhemba, who studied the phenomenon the creativization of the global economy; O. Shnipko, N. Savitskaya, V. Semynozhenko, Y. Zhalila, devoted to the role of scientific and technical policy in raising the competitiveness of the national economy; The main direction of research N. Sineva and O. Yashkova were aspects of management of intellectual and creative activity of personnel of scientific organization and motivation of scientific activity; L. Bezsadnyny, G. Monastyrskaya, S. Kharabuga considered different aspects of the formation of creative competences. At the same time, the scientific achievements of the authors mostly cover only some of the narrowly specialized aspects of our chosen issues, and the question of the importance of the influence of certain factors on the level of creative renewal of the national economy remains open until now, which has led us to attempt a systematic analysis of the scientific potential of the domestic economy.

Purpose.

The purpose of the study is an objective analysis of the creative and innovative functioning of the scientific sector of the domestic economic system.

Research methodology.

To assess the level of creativization of the scientific sector of the domestic economy, we will use the system of indicators proposed by the EBRD for analyzing the development of the knowledge economy [1], taking into account the specifics of the national organization of official statistical observations according to the methodological provisions on statistics of scientific and scientific and technological activities [2], innovation activity [3] and the methodology for calculating the index of scientific production [4].

Results.

At the stage of post-industrialization transformations, the creative development of economic systems is no longer just a strategic choice; it picks up the features of an urgent need and perhaps the only prerequisite for ensuring the country's economic growth. In particular, in the light of the concept of sustainable development, the development of the scientific sector of the economy is a priority direction of harmonious economic growth based on knowledge, creative ideas and innovations, requiring additional institutional support for improving the quality of education, conducting research, innovating transformations and using information and communication technologies [5].

According to international experts published at the World Economic Forum in Davos [6], in 2017, a slow recession was observed in the Ukrainian economy. In addition to the purely economic (accumulated imbalance of development, mistakes of the previous economic policy) and political (consequences of hybrid aggression by the RF, military actions in the East of Ukraine and the annexation of the Crimea) reasons of economic instability, one should also highlight the problem of dispro-portionality and insufficient

funding of the domestic scientific field. Thus, the share of total expenditures on research and development in GDP in 2017 was only 0.45%, including at the expense of the state budget 0.16% [7], which in no way correlates with similar costs in the member states of the European Community (Fig. 1).

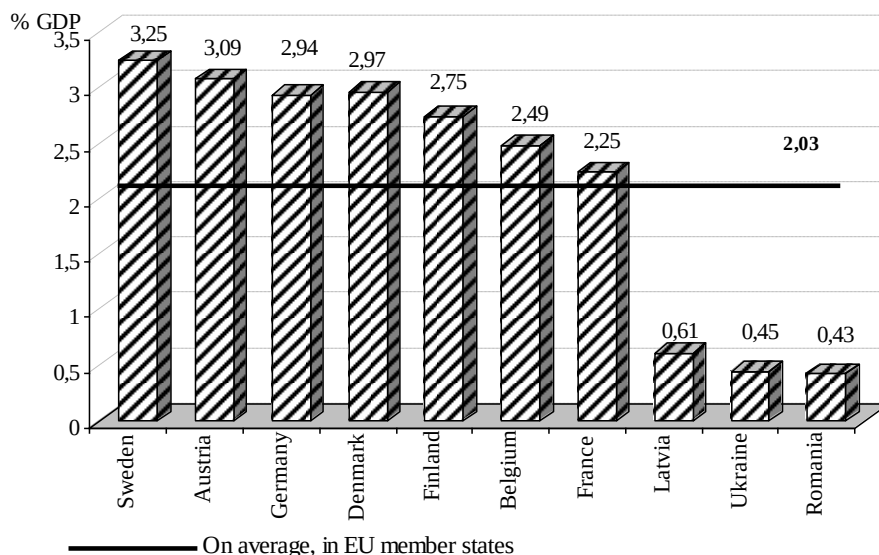

Fig. 1. Comparison of the share of research and development expenditures in GDP of Ukraine and some other countries in 2017*

*Source: compiled by the author on the basis of [8].

The dynamics of expenditures for R & D in 2013-2017 by sources of funding is presented in Table. 1. As we see, there is a general tendency to reduce the allocation of scientific research from the budget and foreign investment in 2013-2015, instead, from 2016, the negative trend was overcome and the corresponding indicators in 2017 show a significant increase compared to the previous year. A significant factor negatively affecting the efficiency of budget financing of domestic science is that significant financial flows were not related to the quality of research activities and were aimed at ensuring the activities of state scientific institutions.

Table 1

Dynamics of the distribution of total expenditures for R & D by sources of funding in 2013-2017, Mln. UAH*

Source of funding	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016, %	2017/ 2013, %
Budget funds	5347,8	4728,9	4689,9	4464,4	5236,3	117,3	97,9
Funds from foreign sources	2580,1	2185,8	1791,5	2728,7	3490,9	127,9	135,3
Own funds	1564,9	2057,0	2549,2	1222,8	1430,7	117,0	91,4
Funds from other sources	166,8	121,2	75,6	203,3	157,4	77,4	94,4
Funds from public sector organizations	344,0	319,1	294,1	381,5	758,3	198,8	220,4
Funds from organizations of the higher education sector	5,1	8,1	11,1	11,9	14,3	120,2	283,1
Funds from organizations of the entrepreneurial sector	2105,3	1962,8	1820,3	3590,2	3204,7	89,3	152,2
Funds from private non-profit organizations	7,7	14,6	21,4	14,1	14,3	101,4	185,6

*Source: compiled by the author on the basis of [7].

At the same time, the imperfection of institutional provision leads to the impossibility of full-fledged grant support for scientific projects [9]. Lack of external sources of funding for domestic science has led to a visible increase in self-financing of scientific organizations in 2014-2015, but in the future such trends have ceased. In addition, the funding of the scientific sector at the expense of public sector organizations increased at an extraordinary rate, where the breakthrough in 2017 allowed the result of an increase in appropriation by 20.4%. Increasingly, funding for science is growing at the expense of educational institutions of high accreditation. This is a significant positive aspect of the dynamics of spending on research, since it indicates a reorientation of the national economic space towards a knowledge economy.

The high share of foreign investment in the total amount of research expenditures (22.1% in 2016, 24.4% in 2017), especially in the branches of high-tech sciences (respectively 64.8% and 72, 1%) seems rather threatening to us, because it leads to a permanent dependence of domestic science, leads to the loss of copyright for national intellectual property. At the same time, the vector orientation of national science toward a globalized scientific and economic space opens up new opportunities and prospects for cooperation with leading foreign scientific structures, integration with the European Research Area, approximation of domestic institutional provision of science to EU policy in the relevant field. In 2016, the National Academy of Sciences of Ukraine substantiated the priority areas of Ukraine's participation in the Strategy of Smart Specializations of the EU and proposed for the consideration of the European Commission the concept of the Program Initiative "Advanced Enduring Materials for Transport, Energy, Medicine and Environmental Protection". In 2016 Ukraine became an associate member of the European Organization for Nuclear Research. In April 2017, at the third meeting of the Joint EU-Ukraine Cooperation Committee in the field of science and technology, the issues of reforming the domestic scientific field and scientific international cooperation were discussed. In particular, the issue of Ukraine's inclusion in the EU Innovation Scoreboard was agreed, the priorities for further cooperation, the establishment of the Joint Research Council [8] were agreed.

In 2017, 21.9% of total expenditures were sent for fundamental research (19.3% in 2016), with 92.4% financed by the budget (2016 – by 91, 7%). Regarding the sectoral distribution of funding for domestic fundamental science, it should be noted that in 2017, 48.3% of total spending was directed to the natural sciences, 25.5% – technical, 9.4% – agricultural (in 2016, respectively 48.7%, 25.0% and 9.9% respectively).

In pursuance of applied research in 2017, 23.6% of total expenditures were sent (in 2016 – 22.2%), 51.5% of which were financed from the budget, by 27.6% – due to funds of enterprises of the entrepreneurial sector (in 2016, respectively 49.5% and 31.2%). Among the total amount of applied research expenditures in 2017, 44.3% were directed in the technical sciences, 20.4% – natural sciences, 12.3% – agricultural (in 2016, respectively, 44.9%, 24, 5% and 11.1%).

The largest share of total expenditures was allocated for the implementation of scientific and technical experimental research (in 2016, 58.5%, in 2017 54.5%,). Experimental development by 40.3% was financed by foreign partners (in 2016 – by 34.0%), by 28.7% by domestic organizations of the entrepreneurial sector (by 2016 – by 37.4%), by 14.3% % – at own expense (in 2016 – by 13.5%). 87.7% of the total expenditures for the implementation of experimental studies falls on the branch of technical sciences (in 2016 – 86.2%) [7].

Total expenditures on research activities carried out by the organizations themselves amounted to 13.8 billion hryvnias (in 2016 – 11.5 billion hryvnias). A detailed breakdown of these costs is presented in Table. ./

The distribution of expenditures for major budget programs in the scientific field at the expense of the general fund in 2017 is presented in Table. 3. Unfortunately, in recent years there has been a tendency to reduce the financing of scientific and technical developments at the expense of the general fund of the budget. In 2017, a total of 7,700 scientific developments were funded, which is 2,5% less than the same indicator in 2016. At the same time, in 2016-2017, funding for research on applied nature and scientific developments in the field of improving the defense capability increased and national security.

Table 2

Dynamics of allocation of expenditures for R & D activities by own organizations in 2013-2017*

Indexes	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016,%	2017/ 2013,%
Total expenditures, billion UAH, including:	11,2	10,3	9,4	11,5	13,8	120,0	123,2
Labor costs, mln. UAH	5413	5010,6	4608,2	5751	7152,9	124,4	132,1
% of the total	48,3	48,6	49,0	50,0	51,8	X	X
Other current expenses, mln	2400,6	2375,6	2350,6	5203,7	5444,6	104,6	226,8
% of the total	21,4	23,1	25,0	45,2	39,5	X	X
Capital expenditures, mln. UAH	270,1	236,7	203,3	576	781,8	135,7	289,4
% of the total	2,4	2,3	2,2	5,0	5,7	X	X
Of these, the cost of purchasing equipment	196,6	187,9	179,2	487,6	659,1	135,2	335,2
% of the total	1,8	1,8	1,9	4,2	4,8	X	X

*Source: compiled by the author on the basis of [7].

The innovative and creative development of society, the integration of the national economic system into the global world scientific and economic space, the application of high-tech technologies in production require the rapid strengthening of the scientific component in higher education institutions.

Table 3

Breakdown of expenditures for budget research programs in 2017*

The name of the program	Amount of funding	
	Total, mln.UAH	share of total financing, %
Training of scientific personnel, financial support for the development of scientific infrastructure, the provision of activities of scientific libraries	1918,9	49,2
Training of scientific personnel, financial support of the press, development of scientific infrastructure, provision of activities of the State Fund for Fundamental Research	434,2	11,1
Training of scientific personnel in the field of agro-industrial complex, financial support for technical support of scientific institutions, development of scientific infrastructure	265,6	6,8
Fundamental research, applied scientific and scientific developments in the field of prevention and treatment of human diseases, training of scientific personnel, financial support for the development of scientific infrastructure	197,1	5,1
Execution of works for state target programs in the field of space industry, including the national target scientific-technical space program of Ukraine	176,9	4,5

*Source: compiled by the author on the basis of [10].

In 2017, the amount of research and development funding spent by universities and other academic institutions subordinate to the Ministry of Education of Ukraine belonging to the Ministry of Education and Science of Ukraine's control area amounted to UAH 507.4 million (in 2016 – UAH 366.6 million) . The growth of expenditures by almost 40% was accompanied by a radical transformation of the system of selection of state support objects. The introduction of transparent competitive selection enables to objectively choose the best scientific projects and scientific organizations, which have sufficient potential for their realization.

Scientific activity provides higher education institutions with the improvement of the level of education and strengthens their rating positions. These processes are positively influenced by the cooperation between institutions of academic science and higher education institutions. In particular, 12 research institutions have a double subordination: the National Academy of Sciences and the Ministry of Education and Science of Ukraine. The educational process of the leading Ukrainian universities is ensured by cooperation with the basic departments in 20 institutions of the National Academy of Sciences, and almost 2,000 of its staff conduct teaching activities at university facilities.

Unfortunately, today only a few universities have sufficient scientific and creative potential to create world-class scientific and innovative developments. One of the main obstacles to the effective

development of university research facilities is the high pedagogical load of the teaching staff, the lack of technical equipment of scientific and research laboratories, and the complexity of access to scientific information. An analysis of the coverage of the results of research and developments in printed publications, especially those included in international science and technology databases, is an important part of the assessment of the scientific potential of the domestic economy (Table 4).

Table 4

Dynamics of the number of printed research papers in 2013-2017*

Indexes	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016, %	2017/ 2013, %
Number of printed works, total	143406	179653	175571	215482	246064	114,2	171,6
including:							
monographs	1833	3183	3999	5616	5799	103,3	316,4
of them issued abroad	209	381	981	939	1125	119,8	538,3
textbooks, tutorials	4828	7160	5226	9690	9889	102,1	204,8
articles in scientific professional journals	73275	106660	144484	175649	194253	110,6	265,1
of them that are part of international databases	20532	27000	32824	39614	41760	105,4	203,4
Others	63470	62650	21862	24527	36123	147,3	56,9

*Source: compiled by the author on the basis of [10].

As we see, the dynamics of scientific publications is generally positive, but in modern economic realities, it not so much highlights the tendencies of scientific research of domestic scientists, but is a response to the introduction of requirements for publications to protect scientific works for obtaining a degree.

Full-scale integration of academic and university science requires the creation and development of joint research and educational associations. In 2016, in Ukraine, with the aim of accelerating the integration processes, drawing on the experience of leading foreign universities, the creation of a system of research universities was launched, which today brings together 14 such institutions. The main condition for obtaining a research status with a corresponding increase in public funding is the introduction of innovative technologies and the combination of educational programs with research [11].

Globalization tendencies of development of the national economic system, its integration into the European scientific and economic community increase the legal protection of intellectual property of its innovation-creative subjects. Technological surge and acceleration of the implementation of scientific knowledge in economic processes lead to the renewal of effective mechanisms for the management of national intellectual property and their harmonization with the EU policy in the field of protection rights. Thus, in October 2017, the 57th session of the General Assembly of the World Intellectual Property Organization took place in Geneva, where the cooperation program for 2018-2019 was signed and the functions and powers of the State Enterprise "Ukrainian Institute of Intellectual Property" as the International Searching Authority and the International Organization preliminary examination [12].

The analysis of the distribution of patent activity shows that 70.8% of the applications filed are signs for goods and services (20.2% of them are filed by the Madrid system), 17.1% are applications for utility models, 7.6% – for inventions, 4.5% - for industrial designs. The number of applications for utility models in 2017 decreased by 4.7% compared with 2016, which was caused by a decrease in the activity of domestic applicants. The share of foreign applicants in the total number of applications for utility models remains stable at a low level (0.9% in 2016, 1.5% in 2017), but in the reporting year they were 54% higher than in the previous one. The largest number of domestic and foreign applications related to medical equipment (11.2% and 11.4% respectively), analysis of biological materials (10.3% and 10.4%), measuring systems (6.7% and 6.8%), medicines (6.5% and 6.6%), food chemistry (6.2% and 6.3%).

In 2017, the activity of submitting applications for inventions slightly decreased in comparison with the previous year (Table 5). Of the national applicants, 52.5% were filed by legal entities, 47.5% – by

physical entities.

Table 5

Dynamics of filing applications for inventions in 2013-2017*

Indexes	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016, %	2017/ 2013, %
Total	5418	4814	4499	4094	4048	98,9	74,7
National procedure	3132	2675	2506	2422	2493	102,9	79,6
from national applicants	2855	2455	2271	2231	2279	102,2	79,8
incl. legal entities	1597	1335	1128	1207	1197	99,2	75,0
from foreign applicants	277	220	235	191	214	112,0	77,3
Under the PCT procedure	2286	2139	1993	1672	1555	93,0	68,0
incl. from national applicants	3	2	2	1	4	Not informative	

*Source: compiled by the author on the basis of [13].

Among the Ukrainian scientific community, the majority of applications for inventions and utility models in 2017 are provided by educational institutions (4561, representing 63.8% of the total) and scientific organizations (1823 applications or 25.5%). Instead, only 255 such applications were submitted by industrial enterprises (in 2016 – 339 applications or 3.6%). The most active applicants were enterprises producing machinery and equipment, pharmaceuticals and food industries.

The share of applications from foreign applicants in the total patent activity amounted to 43.7%, there was a decrease in the number of applications submitted by their applications under the Madrid system; instead, according to the national procedure, they increased by 11.5%, while among the national applicants – only 2.2% (Fig. 2).

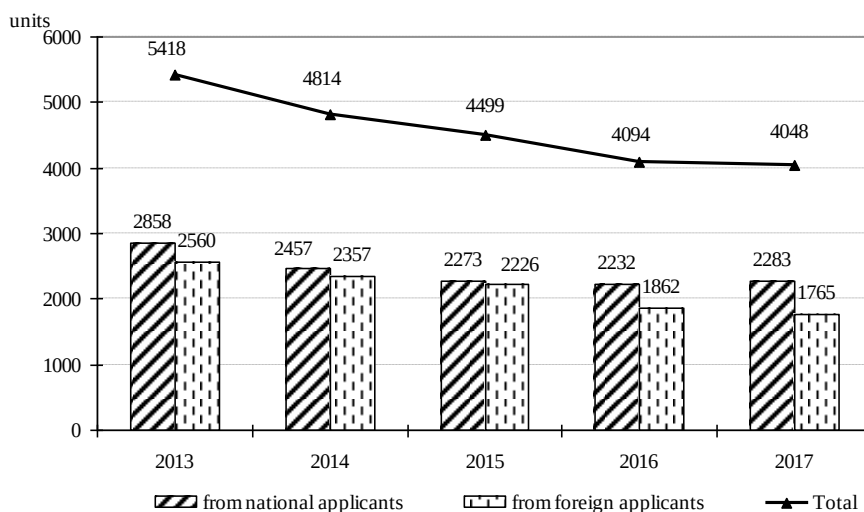

Fig. 2. Dynamics of receipt of applications for inventions from national ones and foreign applicants in 2013-2017

*Source: compiled by the author on the basis of [12].

Among foreign applicants, 96% are filed by legal entities, 4% - by physical entities. The largest number of applications for inventions in 2017 was filed by US scientists (515 applications, which is by 7.5% more than in 2016), Germany (231 applications), Switzerland (202 applications, down 17.6% year-on-year), France (84 applications, a decrease of 15.2%), Great Britain (75 applications, a decrease of 14.8%), Belgium and Japan (59 applications). The number of applications from applicants from Denmark increased by 28.6% (36 applications), by 36.0% from Austria (34 applications), by 6.7% from China (32 applications), by 20.0% from Poland (24 applications). The priority directions of inventive activity were

medicinal products (more than 20% of applications), organic fine chemicals (10.5%), biotechnologies (10.4%), chemical raw materials (9.1%).

A significant disadvantage of the national intellectual property protection system is the practical dilution of the criteria for the protection of inventions and utility models, which leads to inconsistency in their classification. Hence, the results of intellectual creation and invention are protected as inventions or as utility models only depending on the method of filing an application. The invention is the result of inventive or creative activity, while a useful model is not necessarily the result of an invention. At the same time, the patent for a utility model brings to the patent holder more real advantages, a patent for the invention, because it requires less time and money to receive, simplified the patentability requirement compared with the invention, and the risks of non-recognition of the rights of the patent holder are also reduced. This institutional gap leads to a disproportionate relationship between these two objects of the law of defense, and the lack of qualification expertise for patents for utility models reduces the nationwide level of intellectual property protection.

The number of applications by national applicants for industrial property in 2017 exceeded the relevant figure in 2016 by 3.6%, for industrial designs – by 7.7%, remained at the level of the previous year the state of submission of applications for inventions, the number of applications declined slightly applications for trademarks for goods and services, applications for utility models were submitted by 4.8% less (Table 6).

Table 6

Dynamics of applications for industrial property objects in 2013-2017 *

Indexes	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2016, %	2017/ 2013, %
Total industrial property objects, including:	53768	44146	47819	51559	53454	103,7	99,4
Inventions	5418	4814	4499	4094	4048	98,9	74,7
Useful models	10176	9384	8616	9558	9105	95,3	89,5
Industrial designs	3778	2664	2080	2302	2480	107,7	65,6
Marks for goods and services	34393	27280	32621	35605	37817	106,2	110,0
Including: - according to the national procedure	244781	18796	24652	29600	30183	102,0	12,3
- by the Madrid system	9922	8484	7969	6005	7634	127,1	76,9

*Source: compiled by the author on the basis of [13].

The activation of national applicants led to an increase in the number of applications for industrial designs by 7.7% in 2017 compared to 2016. At the same time, the number of foreign applications decreased by 19.6%, which led to a decrease in their share in total from 12.4% to 9, 3%. Interesting is the distribution of applicants: over 74% of domestic applicants are individuals, while almost 94% of foreign ones are legal entities. The leaders among countries whose representatives submitted applications for industrial designs in Ukraine in 2017 (49 applications vs. 5 in 2016), the USA (respectively, 20 and 9 applications), and the United Kingdom (9 and 4 applications). In 2017 no applications were received from the applicants of Sweden, Estonia and Singapore, although in 2016 these countries occupied leadership positions in this rating (65, 15 and 8 applications, respectively). The applications from the national applicants concerned, first of all, the branches of leisure and education (325 applications), packaging (320 applications), advertising (235 applications), construction (167 applications), transport (152 applications).

Conclusions and prospects.

Thus, the scientific sector of the economy provides a harmonious growth of the knowledge economy, but in modern economic realities, domestic science is negatively affected by a number of factors. There is a general tendency to reduce the allocation of scientific research at the expense of the budget and foreign investment, and most financial flows are not related to the quality of research work. Imperfection of institutional provision leads to the inability of full grants to support scientific projects.

Instead, there is a phenomenon of self-financing of scientific organizations, a rapid increase in financing of the scientific sector with the help of public sector organizations and educational institutions of high accreditation. In general, the low activity of domestic scientists in filing applications for the protection of intellectual property objects is a brake on the development of a creative economy. At the same time, the direction of national science in the direction of globalization scientific and economic space opens up new prospects of integration with the European Research Area, the approximation of domestic institutional provision of science to EU policy in the relevant field.

References

1. The European Bank for Reconstruction and Development's. Transition report 2014. Innovation in Transition. Annex 5.2. Key prerequisites for knowledge-based growth. 2014.*tr-ebrd.com*. Retrieved from <http://2014.tr-ebrd.com/annex-5-2-key-prerequisites-for-knowledge-based-growth>.
2. Metodolohichni polozhennia zi statystyky naukovoï ta nauково-tekhničnoï diïalnosti, zatverdzeni nakazom Derzhkomstatu vid 22.11.2011 № 312. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/312/312.pdf.
3. Metodolohichni polozhennia zi statystyky innovatsiinoï diïalnosti, zatverdzeni nakazom Derzhstatu vid 10.01.2013 № 3 iz zminamy, zatverdzenymy nakazom Derzhstatu vid 28.12.2015 № 369. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2015/369/met_st_id.zip.
4. Metodyka rozrakhunku indeksu naukovoï produktsii, zatverdzhena nakazom Derzhkomstatu vid 22.12.2010 № 516. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/516/metod.htm.
5. European commission. Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth COM. *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=DE>.
6. New World Economic Forum Platform Brings Together Top Global Think Tanks to Address Geostrategic Challenges. *www.weforum.org*. Retrieved from <https://www.weforum.org/press/2017/10/new-world-economic-forum-platform-brings>.
7. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy / Statystychna informatsiia. Ekonomichna statystyka / Nauka, tekhnolohii ta innovatsii. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. European Commission. Eurostat Products. Statistical reportsProductLabour Force Survey in the EU, candidate and EFTA countries – Main characteristics of national surveys 2017. *ec.europa.eu*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/-/KS-TF-18-002?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2Fpublications%2Fstatistical-reports>.
9. Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi. Analitychna dopovid [On the internal and external position of Ukraine in 2017. Analytical report.]. (2017). Kyiv, Ukraine: NISS.
10. Stan rozvytku nauky i tekhniky, rezultaty naukovoï i nauково-tekhničnoï diïalnosti za 2017 rik. Analitychna dovidka [The state of science and technology development, the results of scientific and scientific activities in 2017. Analytical Reference.]. (2018). Kyiv, Ukraine: UINTEI.
11. Sesiia Zahalnykh zboriv Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, prysviachena pidsumkam diïalnosti Akademii u 2016 rotsi y osnovnym napriamam yii podalshoi roboty. *www.nas.gov.ua*. Retrieved from http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/17031.3.030.pdf.
12. Promyslova vlasnist u tsyfrakh. Pokaznyky diïalnosti Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy ta Derzhavnoho pidpriemstva «Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti» za 2017 rik [Industrial property in numbers. Indicators of the activities of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and the State Enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property» for 2017]. (2018). Kyiv: DP UIUV.
13. Shovkaliuk, V. S. (2016). Klastery ta innovatsiyni rozvytok Ukrainy. Stvorennia ta funktsionuvannia innovatsiinykh klasteriv [Clusters and Innovative Development of Ukraine. Creation and functioning of innovative clusters]. *Informatsiino-analitychni materialy Derzhavnoho ahentstva z pytan nauky, innovatsii ta informatyzatsii Ukrainy*. *www.dkni.gov.ua*. Retrieved from http://www.dkni.gov.ua/images/stories/Stvor_ta_funk_klasteriv.pdf.

Received: 04.14.2018 / Review 05.17.2017 / Accepted 06.01.2018

ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ
І МАРКЕТИНГУ

TECHNOLOGIES OF
MANAGEMENT AND MARKETING

УДК 339.138 : 330.163
JEL Classification M31, F61

Козин Лариса

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту ТНЕУ
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: lorakozin@meta.ua

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ НА СУЧАСНИЙ СТАН ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ

Анотація

Вступ. Функціонування ринку алкогольних напоїв було і залишається питанням, яке викликає гостру дискусію у суспільстві. Втім, беззаперечним є той факт, що протягом тисяч років цей продукт був невід'ємною складовою більшості культур у всьому світі, залишаючи свій слід в історії народів і цивілізацій. Розуміння чинників, які формують нині і формуватимуть у майбутньому модель споживання алкогольних напоїв є можливістю для фахівців з маркетингу поєднати цілі економічного розвитку із соціально відповідальними підходами до ведення бізнесу.

Методи. Основою проведеного дослідження є аналіз публікацій, присвячених глобальним та національним соціокультурним чинникам, що впливають на поведінку споживачів алкоголю, і зв'язку з ними маркетингової діяльності підприємства-виробника. Таким чином, у статті було використано метод теоретичного узагальнення, монографічний, історичний і абстрактно логічний методи.

Результати. Проведене дослідження дозволило виділити кілька ключових вимірів впливу соціокультурних чинників на сучасний стан глобального ринку алкогольних напоїв, зокрема універсальний, національно - або регіонально спрямований, а також глобалізаційний, який у більшій чи меншій мірі корегує попередні два, змінюючи пріоритети і мотивації щодо споживання алкоголю. Зокрема, було підтверджено тезу про вагомий вплив на поведінку споживачів національної та локальної культури, автентичних традицій та провідних релігійних течій. При цьому, сучасною реалією є вплив на модель споживання глобалізаційних процесів, проявами якого є переключення споживачів з напоїв, традиційних для їх регіону, до нових і незвичних продуктів, зміцнення стилю «ф'южн», преміумізація споживання алкоголю, а також підвищення освіченості споживачів у питаннях здорового способу життя.

Перспективи. Подальший розвиток даної теми ми бачимо у дослідженні перспектив подальшої конвергенції поведінки споживачів на глобальному ринку алкогольних напоїв.

Ключові слова: поведінка споживачів, глобалізація, конвергенція ринку алкоголю, стиль «ф'южн», преміумізація споживання.

Вступ.

За даними дослідження «Alcoholic - Beverages Market Global Briefing 2018» [1], в 2017 р. глобальний ринок алкогольних напоїв оцінювався у суму понад 645 млрд. дол., і, як очікується, зростатиме впродовж наступних п'яти років на 2% щороку. Загальний обсяг експорту алкогольних напоїв у 2017 р. становив біля 80 млрд. дол. Сьогодні алкоголь складає близько 11% світового

ринку харчових продуктів і напоїв і є другим за обсягом його сегментом.

Вочевидь, це пояснюється тим, що протягом тисяч років алкогольні напої були невід'ємною складовою більшості культур у всьому світі, залишаючи свій слід в історії народів і цивілізацій. З давніх часів, коли рецепти пива записувалися на глиняних табличках, переживши «сухий закон» в США і антиалкогольні кампанії в СРСР і демонструючи вражаючі темпи алкоголізації сьогодні, споживання алкоголю зближувало людей і роз'єднувало їх. Воно було і залишається частиною релігійних обрядів, відіграє роль лікувальних, антисептичних та анагетичних засобів, є способом втамування спраги, засобом релаксації та соціальної згуртованості, елементом гастрономії тощо. З іншого боку, саме на алкоголь покладають відповідальність за численні захворювання, дорожньо-транспортні пригоди, випадки суїцидів і насильства.

Таким чином, місце і роль алкогольних напоїв у суспільстві є вкрай суперечливими і виступають предметом активної дискусії політиків, лікарів, громадських активістів і представників бізнесу. Розуміння особливостей соціальних та культурних аспектів формування попиту на даному ринку надає можливості для фахівців з маркетингу поєднати цілі економічного розвитку із соціально відповідальними підходами до ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Формування суспільного ставлення до споживання алкогольних напоїв та чинники, які найбільш відчутно впливають на нього, є предметом дослідження багатьох науковців – психологів, соціологів, культурологів, етнографів тощо. Варто виокремити праці Мері Дуглас, яка підійшла до даного питання з позицій антропології, Х'ю Кляйна – із визначенням культурних детермінант споживання спиртних напоїв, Берні Тома, який провів ґрунтовне дослідження соціально-політичної історії алкоголю як складової суспільних відносин. Багато публікацій є присвяченими національним та регіональним особливостям споживчої поведінки на даному ринку, а також сучасних трендам її трансформації.

Втім, дане питання є настільки різноплановим, що залишає широкі можливості для подальших досліджень і узагальнень.

Мета.

Метою нашого дослідження є виділення тих ключових чинників, що визначають сьогодні стан глобального ринку алкогольної продукції з позиції соціальних і культурних аспектів поведінки споживачів. Також буде розглянуто питання того, у якій мірі сьогодні має місце глобальна конвергенція, що уніфікує моделі споживання в різних частинах світу.

Методологія дослідження.

Основою проведеного дослідження є аналіз публікацій, присвячених впливу глобальних та національних соціокультурних чинників на поведінку споживачів алкоголю і зв'язку з ними маркетингової діяльності підприємства-виробника. Таким чином, у статті було використано метод теоретичного узагальнення, монографічний, історичний і абстрактно логічний методи.

Результати.

Загальновизнаним фактом є те, що глобальний ринок алкогольних напоїв формується під потужним тиском соціокультурного чинника, який, власне, і визначає загальну культуру пиття, рівень відповідальності щодо нього, ставлення суспільства до споживання алкоголю та крайніх його проявів (сп'яніння, пияцтва, алкоголізму тощо), а також преференції стосовно певних видів напоїв. За словами автора праці «Соціокультурні детермінанти алкоголізму» Д. Хіта, «соціокультурні змінні є, як мінімум, такими ж важливими, як фізіологічні та психологічні змінні у випадку, коли ми намагаємося зрозуміти взаємозв'язки алкоголю та поведінки людини. Способи його споживання та точки зору щодо цього засвоюються людьми в контексті, в якому вони засвоюють способи інших дій

та ставлення щодо них – тобто, це є аспектом культури, в якій моделі переконань та поведінки моделюються через поєднання наслідування, натхнення, осуду, винагороди, покарання та багатьох інших як формальних, так і неформальних засобів, що використовуються суспільством для трансляції бажаних норм, ставлень та цінностей» [2, с. 438].

Ми можемо виділити кілька вимірів впливу соціокультурного чинника на поведінку споживачів алкогольної продукції:

- універсальний, характерний для переважної більшості людських культур і спільнот на ментальному рівні (до прикладу, у всьому світі чоловіки споживають алкоголь у більших кількостях, ніж жінки);

- національно – або регіонально спрямований, тобто специфічний для мешканців окремих країн або регіонів. В деяких з них, наприклад у Великобританії, в Австралії та країнах Скандинавії, алкоголь безпосередньо асоціюється з насильницькою та антисоціальною поведінкою, тоді як в країнах Середземномор'я та Південної Америки він є невід'ємним елементом гастрономії і сприймається спокійно і буденно;

- глобалізаційний – викликаний світовими процесами економічного і культурного зближення, який у більшій чи меншій мірі корегує попередні два виміри, змінюючи пріоритети і мотивації щодо споживання алкоголю.

1. *Універсальний рівень впливу соціокультурного чинника.* Алкоголь є невід'ємною частиною культури людства – усі суспільства, без винятку, вдавалися і вдаються до використання одурманюючих речовин, найбільш поширеним з яких є алкоголь. Археологічні дані свідчать про те, що виробництво алкогольних напоїв було відомим людству вже у пізньому кам'яному віці або неоліті. Вино, медовуха та рисове пиво вироблялися ще в 7000-5600 рр. до н.е. Свідчення існування алкогольних напоїв у Стародавньому Єгипті датуються 3150 р. до н.е., у Вавилоні – 3000 р. до н.е., на території Мексики – 2500 р. до н.е. Ці дані дозволяють стверджувати, що в усі часи – від прадавніх людей до наших сучасників – споживання алкоголю було засобом задоволення однакових індивідуальних, колективних та культурних потреб, хоч це й не означає, що ця практика є вірною і ефективною.

Стисло охарактеризуємо ті символічні і ритуальні функції алкогольних напоїв, які використовує людина для формування процесу свого буття у суспільстві і управління ним.

На думку М. Дуглас [3], авторки багатьох фундаментальних досліджень культурологічних і антропологічних передумов формування сучасних традицій споживання алкоголю, існує кілька основних форм реалізації його символічної функції.

На базовому рівні, алкогольні напої використовуються як певні *маркери, що визначають характер тієї чи іншої події*. До прикладу, для багатьох культур ігристі вина є синонімом святкування і коли за столом подають або замовляють «Шампанське», хтось обов'язково запитує «А що ми святкуємо?». У США, як це було відзначено Х. Кляйном, вино (не пиво або міцні напої) вважається прийнятним супроводом для звичайного прийому їжі чи для урочистої події, тоді як пиво – для неформальних, дружніх зустрічей [4]. А ось серед угорських ромів жорстко регламентованим є вживання брендів: лише зранку на тещесерце або ж вночі під час поминальних обрядів. В усіх інших випадках воно вважається абсолютно неприпустимим.

Вибір алкогольного напою можна вважати також *показником соціального статусу*. Зазвичай, імпортовані закордонні напої мають вищий статус, ніж місцеві продукти. Наприклад, в Польщі споживання вина вважається ознакою приналежності до забезпечених людей і аристократії, в той час як місцеві горілка і пиво відносять людину до «пролетаріату». Натомість, у Франції, де вживання вина є пересічним явищем для всього населення, студентська молодь все частіше звертається до імпортованих пивних напоїв, маркуючи свій статус «просунутих» бунтівників. При цьому, М. Дуглас зауважує, що надання підкресленої переваги статусним напоям є у більшій мірі вираженням прагнень, аніж відображенням реального становища особи у соціальній ієрархії [3, с. 275].

Таким чином, вибір алкогольного напою може слугувати підтвердженням долучення або приналежності людини до певної групи, класу, національної меншини або нації і пов'язаних з ними цінностей та якостей. Деякі напої вважаються символами національної ідентичності: віскі – для шотландців, текіла – для мексиканців, саке – для японців, горілка – для українців. «Національний» алкоголь, зазвичай, має ідеалізований і романтизований образ, йому приписують риси національного характеру, культури і стилю життя. М. МакДоналд [5] зазначає, що для мешканців шотландських гір віскі уособлює такі традиційні цінності, як егалітаризм, щедрість і мужність, а відмова від його куштування сприймається як зневага цих цінностей, а отже й шотландців як таких.

Найчастіше алкогольні напої у якості *засобу соціальної диференціації* використовуються при їх класифікації «за статевою ознакою». Практично у всіх країнах існує розподіл алкогольних напоїв на «чоловічі» і «жіночі». Останні є слабшими, солодшими і часто місять смакові і ароматичні добавки. Часто вони взагалі не вважаються «справжнім» алкоголем. Так, вже згадана нами М. МакДоналд описує випадок, коли шотландський горець, сівши за кермо нетверезим і потрапивши у ДТП, стверджував, що він не пив – він лише змішав ром «Bacardi» з «Кока-Колою» [5, с. 139]. З іншого боку, споживання жінками алкогольних напоїв, які сприймаються як «чоловічі», може виглядати як більш переконливий доказ феміністичних настроїв, аніж участь у мітингах і демонстраціях.

Людам властиво оточувати себе ритуалами. Практично кожна більш чи менш визначна подія життя людини відзначається певною церемонією. Як вважає Б. Том, алкогольні напої є *компонентом цих ритуалів*, умовно поділених на обрядові і святкові [6]. До першої групи відносять, зокрема:

- ключові моменти життєвого циклу людини - народження, досягнення повноліття, одруження і смерть. Так, схожа традиція відзначати обряд хрещення дитини застіллям існує і у поляків, і у мексиканців, при чому і у одних, і у інших випивку повинні оплатити хресні батьки, щоби скріпити кумівство між собою і батьками [7];
- визначальні події її соціального існування – одержання диплому про вищу освіту, підвищення по посаді, вихід на пенсію. Так, у Південній Кореї День повноліття є державним святом, у якому щороку беруть участь юнаки і дівчата, яким виповнюється 19 років. Тривала, багатоетапна церемонія завершується публічним випиванням бокалу алкоголю;
- менш значущі, але значно частіше повторювані кроки (звички), як от відзначення завершення робочого тижня у пабі, перегляд матчів улюбленої футбольної команди із бокалом пива тощо.

Друга група – святкові ритуали – так тісно пов'язані із споживанням алкоголю, що важко навіть уявити їх одне без одного. Наприклад, за чотири дні, протягом яких триває карнавал в Бразилії, туристи і місцеві мешканці випивають до 400 млн. л пива. Деякі дослідники, зокрема Р. Акерс [8], пояснюють це тим, що «споживання алкогольних напоїв формує змінений стан свідомості, створює відчуття звільнення від обмежень існування у соціумі, коли бар'єри руйнуються, а заповітні цілі стають досяжними».

2. *Національний та регіональний виміри впливу соціокультурного чинника.* Як зазначив М. Плант у своїй книзі «Сп'яніла Британія: алкоголь і національна специфіка» [9, с. 49], існують значні відмінності між культурами пиття різних груп, і відмінності ці є глибоко укоріненими і вельми впливовими. Крос-культурні варіації у традиціях споживання алкоголю коливаються від повної його заборони в деяких ісламських країнах, релігійних спільнотах мормонів, кришнаїтів тощо, до сприйняття алкогольних напоїв як звичайного елементу гастрономії, який не приносить шкоди у разі вірного його споживання (що можна сказати про переважну більшість продуктів харчування).

Існує кілька способів класифікації ринків алкоголю, які базуються на різних критеріях. Одним з них є превалування у структурі споживання того чи іншого алкогольного напою («пивні», «винні», «спиртні» і країни зі збалансованим споживанням).

Якщо розглянути структуру споживання основних видів алкогольних напоїв в окремих

країнах і регіонах, питома вага зазначених сегментів суттєво відрізняється. З точки зору прихильності населення до тих чи інших алкогольних напоїв, країни поділяються на «пивні», «винні», «спиртні» і країни зі збалансованим споживанням (рис. 1).

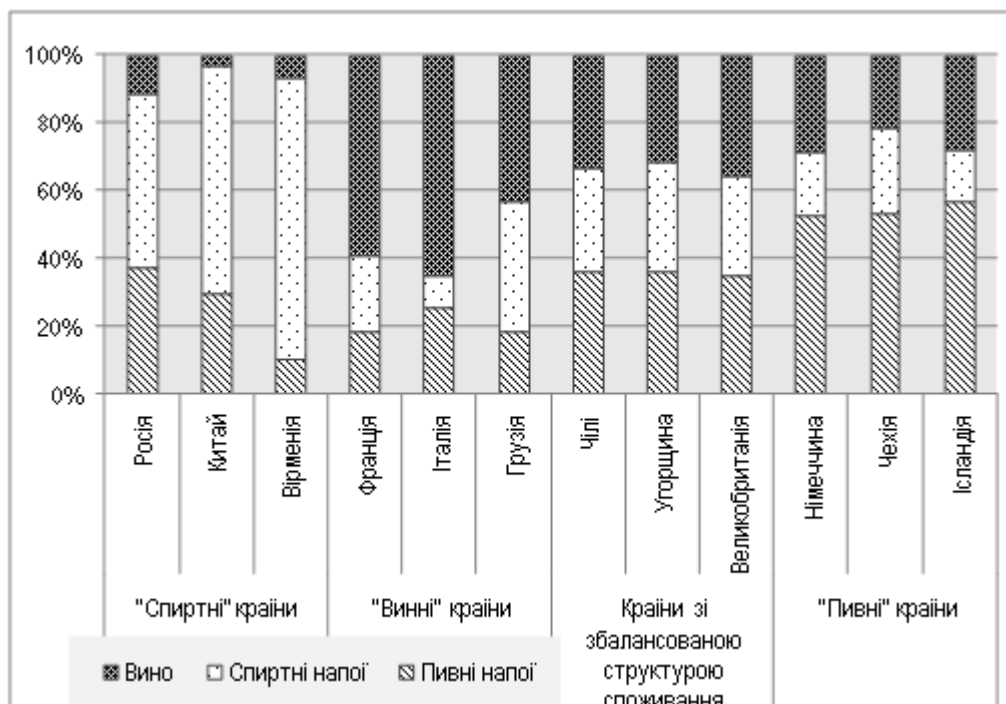

Рис. 1. Структура алкогольного споживання в окремих країнах світу, %*

*Джерело: складено автором за даними [10].

Більш складним способом класифікації країн і регіонів, який базується на кількох змінних, зокрема обсягах споживання алкоголю на душу населення, його структурі, історичних, традиційних і релігійних чинниках тощо, є їх поділ на «тверезі» (dry) і «п'яні» (wet). На думку Г. Левіна [11], існує дві ключові відмінності так званих «тверезих» країн і регіонів:

- у структурі їх споживання алкоголю преvalюють спиртні напої і пиво;
- історично сформований потужний релігійний вплив, в основі якого заборона або засудження споживання алкоголю.

Для так званих «п'яних» країн (наприклад, країни регіону Середземномор'я) алкоголь є інтегрованим у повсякденне життя і діяльність, наприклад, є нормальним його вживання під час ординарного прийому їжі, він є широко розповсюдженим і доступним. Споживання алкоголю на душу населення в цих країнах є високим, але в його структурі домінує вино, а рівень абстиненції (повної відмови від споживання алкоголю) є дуже низьким.

3. *Глобалізаційний вимір.* Сучасні порівняльні дослідження, зокрема праці Х. Лайфмана [12], доводять, що у багатьох регіонах світу традиційний поділ споживання алкогольних напоїв зникає, а тенденції до його конвергенції стають все більш очевидними. Зокрема, у традиційно «винних» або «п'яних» країнах споживання вина скорочується, а у північно-європейських країнах показники споживання алкоголю на душу населення зростають. І оскільки глобалізаційний вимір впливу соціокультурного чинника на ринок алкогольних напоїв є явищем порівняно новим, ми доповнимо його характеристику більшою кількістю прикладів.

Отже, сучасна картина споживання алкогольних напоїв в світі піддається суттєвій корекції під впливом глобалізації економіки і масової культури, міграції та демографічних змін, а також культурного обміну і взаємного зближення. Глобалізаційні процеси відкрили доступ до світового ринку таким традиційно регіональним продуктам, як, наприклад, текіла, саке або чача. Так, у Китаї, де споконвічно улюбленими напоями є місцеві байцюю і рисове вино, які раніше складали до 99% усього спожитого алкоголю, щороку зростають обсяги імпорту шотландського віскі (лише у 2012 р. вони зросли на 16% відносно рівня попереднього року). Ще одним прикладом може стати ринок Гонконгу, який сьогодні є одним з найактивніших споживачів французького коньяку в світі. Це стало наслідком успішного процесу маркетингової інтеграції даного напою в якості «правильного» і бажаного для весільних банкетів, важливих громадських заходів та свят впродовж останніх 20 років.

Якщо повернутися до даних ВООЗ, на основі яких було складено графік на рис. 1 [10], ми можемо побачити, що в 1961 р. частка споживання вина в Австралії складала лише 9,6%, тоді як в 2016 р. перевищила рівень 37,5%. У тому ж 1961 р. пиво в Італії становило лише 2%, а в Фінляндії – 20% сукупного споживання, тоді як в 2016 р. його частка склала понад 25% і 48,8%, відповідно. Натомість в Швеції питома вага спиртних напоїв за аналізований період скоротилася з 52% до неповних 14%.

З іншого боку, сьогодні на ринку алкогольних напоїв все помітнішим стає тренд «ф'южн» (Fusion), який полягає у розмиванні традиційних кордонів шляхом поєднання та змішування різних продуктів та стилів. Варто зазначити, що інтерес до таких форм проявляють споживачі двох поколінь – генерації Y і генерації Z. До перших належать люди, народжені у період з кінця 1980-их до початку 2000-х, яких називають «міленіалами» або «ехо-бумерами». Вони із захватом сприймають незвичайні форми і аромати їжі та напоїв, мають схильність до «налаштування» страв за допомогою додатків і домішок. Ці люди сприймають їжу як пригоду, не бояться експериментувати, не хочуть або не готові повністю відмовитися від автентичних страв та напоїв, але прагнуть надати їм нових, незвичних відтінків (40% представників цього покоління готові спробувати нові види етнічної кухні, авторські страви, «щось новеньке», тоді як серед поколінь X і «бебі-бумерів» таку думку мають лише 34% та 32%, відповідно).

Генерація Z – люди, які народилися після 2000 р., також відомі як і-Покоління, керуються принципом «спочатку сфотографуй, потім скуштуй» або «завантаж в Instagram, перш ніж зробити перший ковток». Тому яскраві, незвичні і нестандартні продукти та напої користуються в них особливою популярністю.

Якщо врахувати, що представники цих двох поколінь становлять біля 50% населення землі, стає зрозуміло та увага, яку виробники приділяють тренду «ф'южн». Компанії диверсифікуються і виходять за межі своїх традиційних галузей, щоб створити «life-style»-бренди, зокрема сполучаючи алкоголь з безалкогольними харчовими продуктами для додавання до напоїв знайомих ароматів, або ж змішуючи різні види алкоголю для створення нових категорій напоїв. До прикладу, американська кондитерська компанія «Ben & Jerry's» об'єднала свої зусилля з пивоварною компанією «New Belgium», щоб виготовити ель зі смаком шоколадного печива, який є характерним для їх морозива. Іспанська виноробня «Vicente Gandia» випустила лінійку ароматизованих ігристих виноградних вин «Sandara». Так, «Wine Mojito» поєднує білий виноград з лаймом і м'ятою, а «Premium Sangria» є сумішшю ігристого червоного вина, лимона, апельсина, малини, полуниці та вишні. Компанія «Smooch Beverages USA Inc.» вивела на ринок напій «Fusion Vodka and Tequila» – 30% алкогольний напій, який поєднує шестиразово дистильовану горілку «Smooch Vodka» і текілу з агаві «Arriba».

Відчутним результатом глобалізації стала тенденція до «преміумізації» споживання алкоголю, тобто споживчого вибору на користь брендових напоїв преміум-класу. Поступове відновлення економіки, а отже і купівельної спроможності зміщують фокус споживачів з показника ціни на показник якості. Споживачі стають «більш підкованими» і шукають у алкогольних напоях «автентичність, історичне і культурне коріння і якість» [13]. Підтримка цієї тенденції на найбільш

розвинених ринках (США, Австралія) спостерігається серед освічених, споживачів-новаторів, які прагнуть познайомитися з унікальними та цікавими продуктами. На ринках країн, що розвиваються (Китай, Індія) преміумізація в основному пов'язана з виникненням прагматичного середнього класу, який прагне ствердитися у своєму статусі, і відбувається це на користь провідних міжнародних брендів за рахунок більш дешевої продукції місцевих виробників. Отже, в Бразилії такі бренди, як «Smirnoff», «Absolut» і «Skyy» швидко завойовують позиції, захоплюючи частку ринку найпопулярнішої місцевої чачі «Pirassununga 51». Аналогічна ситуація спостерігається в Польщі, де обсяги реалізації віскі, зокрема «Ballantine's», є вищими за показники усіх без винятку локальних горілчаних брендів.

Слід зауважити, що тенденції преміумізації можуть проявлятися у різних формах: вибуховим розвитком крафтових брендів практично у кожній категорії алкогольних напоїв, а також зростанням преміальних ніш ринку, таких як «натуральні» вина або японське віскі. Зокрема, у період з 2016 р. по 2017 р. кількість крафтових пивоварень у США зросла на 15,5%, а міні пивоварень – на 19%. В цей же період спостерігалось скорочення попиту на відомі бренди: «Budweiser» – на 7%, «Bud Light» – на 6%, «Coors Light» – на 4% і «Miller Light» – на 3%, що пояснюється вибором споживачів на користь крафтового пива, виготовленого на місцевому рівні, або ж їх переключенням на інші категорії алкогольних напоїв [14]. Таким чином, формування попиту на більш якісні продукти створюють можливості не тільки для міжнародних брендів, а й, може навіть у більшій мірі, для локальних виробників традиційних, національно-забарвлених і якісних спиртних напоїв.

Ще одним потужним глобальним трендом є підвищення суспільної свідомості щодо здорового способу життя. За даними «Euromonitor» глобальні обсяги продажу «здорових» продуктів харчування в 2017 р. склали понад 1 млрд. дол., тоді як продажі 40 провідних брендів, що працюють у цьому сегменті ринку, перевищили позначку 100 млн. дол. [15]. Ці тенденції справляють серйозний вплив і на моделі споживання алкоголю – відчутна кількість споживачів скорочує споживання «важкого» алкоголю і переходить на категорії напоїв, які сприймаються як більш безпечні або здорові. За даними дослідження «Global Consumer Trends 2017» від агенції «Wine Intelligence», понад 29% китайських і американських споживачів вина заявляють про більше бажання купувати більше їжі та напоїв, що не містять певних речовин, зокрема глютену, цукру, лактози тощо, ніж це було раніше [16]. Це також призвело до того, що люди намагаються споживати менше, але кращої якості.

Ще одним побічним ефектом даної тенденції є те, що виробники все в більшій мірі вилучають або заміщають натуральні складові напоїв з метою «оздоровлення» продуктів, роблячи їх такими, що «не містять глютену», «без лактози», «низькокалорійні» або «низькоалкогольні». Прикладом може стати поява на ринку таких напоїв, як:

- лікер «Almande» бренду «Baileys», до складу якого входить солодке мигдалеве масло, мигдалева есенція, тростинний цукор, очищена вода, ваніль і спирт і який не містить глютену і лактози;
- веганський лікер «Bottega» італійської компанії «Bottega SpA», що не містить лактози і в основі якого є фісташки, які відіграють роль природного підсолоджувача;
- горілка «Fair. Vodka» французького бренду «FAIR.», яка дистилується з трави кіноа замість звичних пшениці або ячменю, які містять глютен.

Окрім вилучення традиційних компонентів, виробники реагують на вимоги ринку, додаючи до напоїв окремі компоненти (протеїн, вітаміни або антиоксиданти), що має зробити їх в очах споживачів більш корисними, якщо цей термін доречний, коли мова йде про алкоголь. Так, англійська мережа готелів «Warner Leisure Hotels» у співпраці з «Bompas & Papp» презентувала «Anti-aGin» («антивіковий джин») – 40% алкогольний напій, пляшка якого містить 90 г питного колагену і витяжки з плодів рослин, які мають багаторічну історію використання в натуральних продуктах по догляду за шкірою: ромашки, чайного дерева, кропиви та гамамеліс. За ідеєю розробників споживання даного напою покликане «захищати» шкіру споживача від шкідливого

впливу сонячного проміння, розгладжує її і запобігає появі зморшок» [17].

Таким чином, нами окреслено ті соціокультурні чинники впливу на стан і тенденції розвитку глобального ринку алкогольної продукції, які, на нашу думку, потребують першочергової уваги і врахування виробниками при формуванні комплексу маркетингу.

Висновки і перспективи.

Рівень споживання алкогольних напоїв є питанням, яке викликає підвищену увагу і навіть занепокоєність з боку національних урядів, міжнародних організацій і суспільства в цілому. Виробники напоїв також прагнуть контролювати споживчі тенденції. При цьому, для них надзвичайно важливим є моніторинг не лише кількісних показників споживання, але й його структури та специфіки, що дає змогу розуміти тренди та прогнозувати зміни у споживчих перевагах і поведінці.

Проведене нами дослідження підтвердило тезу, про вагомий вплив на стан глобального ринку алкоголю таких соціокультурних чинників, як національна та локальна культура, традиції та пануючі релігійні течії. Втім, зі зростанням глобалізації та взаємодії між культурами, країни зближуються багатьма способами, у тому числі і моделями споживання. Оскільки традиційні культурні кордони стають все більш розмитими, споживчі переваги щодо деяких видів алкогольних напоїв формуються у більшій мірі сприйняттям наявності більш широкого вибору, аніж автентичними місцевими та регіональними традиціями. Таким чином, очевидним є глобальний тренд переходу споживачів від напоїв, традиційних для їх регіону, до продуктів, які є новими і незвичними для них. Ще одною формою цієї тенденції є зміцнення стилю «ф'южн» як способу поєднання різних типів класичних напоїв, їх модифікація за допомогою незвичних, або нестандартних додатків.

Відчутною тенденцією останніх років стала преміумізація споживання алкоголю, яка виявляється у виборі як на користь преміальних брендів, так і крафтових локальних напоїв.

Окремо варто зауважити на підвищенні освіченості споживачів у питаннях здорового способу життя, про що свідчить переключення на напої із меншим вмістом алкоголю, доповнені корисними елементами, а також позбавлені компонентів, які сприймаються як шкідливі.

Подальший вплив глобалізаційних процесів, ймовірно, вестиме до продовження описаної нами конвергенції. Зокрема, об'єднуючий вплив на моделі споживання алкоголю матиме використання інноваційних технологій у promotion-mix та комунікаціях. Втім, на нашу думку, «культура пиття» впродовж наступних років все ще значно відрізнятиметься у різних країнах і регіонах і її розуміння залишатиметься досить важливим для розробки успішної стратегії діяльності на ринку алкогольних напоїв.

Таким чином, перспективи подальшого дослідження даної проблеми ми бачимо у оцінці перспектив подальшої конвергенції поведінки споживачів на глобальному ринку алкогольних напоїв та наслідків цього процесу для підприємств-виробників.

Список використаних джерел

1. Alcoholic - Beverages Market Global Briefing 2018 / Research and Markets. URL: https://www.researchandmarkets.com/research/53bfws/global_alcoholic?w=4. (дата звернення : 20.04.2018).
2. Heath D.B. Sociocultural Variants in Alcoholism. Encyclopedic Handbook of Alcoholism / Eds. E.M. Pattison and E. Kaufman. New York: Gardner Press. 1982. Pp. 426-440.
3. Douglas M. Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press. 1987.
4. Klein H. Cultural determinants of alcohol use in America. Society, Culture, and Drinking Patterns Reexamined / Eds. D.J. Pittman & H.R. White. New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies. 1991. Pp. 114-134.
5. McDonald M. (ed.) Gender, Drink and Drugs. Oxford: Berg. 1994.
6. Thom B.A. Social and political history of alcohol. International handbook of alcohol dependence and

problems / Eds. N. Heather, T. Peters & T. Stockwell. Chichester: John Wiley & Sons Ltd. 2001.

7. Freund P.J. Polish-American drinking: Continuity and change. The American Experience with Alcohol: Contrasting Cultural Perspectives / Eds. L.A. Bennett and G.M. Ames. New York: Plenum Press. 1985. pp. 86-87.

8. Akers R.L., LaGreca A.J. Alcohol use among the elderly: social learning, community context, and life events // Society, culture and drinking patterns reexamined / Eds. D. J. Pittman and H.R. White. New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies. 1991. Pp. 242-262.

9. Plant M., Plant M. Binge Britain: Alcohol and the national response. Oxford, UK: Oxford University Press. 2006.

10. Global Health Observatory Data Repository / WHO. URL: <http://apps.who.int/gho/data/node.main.A1023?lang=en>. (дата звернення : 20.04.2018).

11. Levine H.G. Temperance cultures: Concern about alcohol problems in Nordic and English-speaking cultures. The Nature of Alcohol and Drug-Related Problems / Eds. M. Lader, G. Edwards and D.C. Drummond. New York: Oxford University Press. 1992. Pp. 15-36.

12. Leifman H. Homogenisation in alcohol consumption in the European Union. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. 2001. Vol. 18 (Suppl. 1). Pp. 15-30.

13. Smith H. Premiumisation driving UK spirits, says First Drinks. Drinks International. URL: http://m.drinksint.com/news/fullstory.php/aid/2277/Premiumisation_driving_UK_spirits_says_First_Drinks.html. (дата звернення : 20.04.2018).

14. 2018 Beverage Alcohol Trends / 3x3 Insights. URL: <https://www.3x3insights.com/2018-beverage-alcohol-trends/>. (дата звернення : 20.04.2018).

15. Health and Wellness the Trillion Dollar Industry in 2017: Key Research Highlights / Euromonitor. URL: <https://blog.euromonitor.com/2012/11/health-and-wellness-the-trillion-dollar-industry-in-2017-key-research-highlights.html>. (дата звернення : 20.04.2018).

16. Global Consumer Trends 2017 / Wine Intelligence. URL: <http://www.wineintelligence.com/wp-content/uploads/2013/07/Global-Consumer-Trends-2017.pdf>. (дата звернення : 20.04.2018).

17. Drinking this alcohol can make you look younger / DailyStar. URL: <https://www.dailystar.co.uk/fashion-beauty/510008/How-to-look-younger-anti-ageing-alcohol-gin-Anti-aGin>. (дата звернення : 20.04.2018).

Статтю отримано: 21.04.2018 / Рецензування 25.05.2018 / Прийнято до друку: 06.08.2018

Larysa Kozyn

PhD (in Economics), Associate Professor

Department of International Economy, Marketing & Management

Ivano-Frankivsk Educational and Research Institute of Management of TNEU

Ivano-Frankivsk, Ukraine

E-mail: lorakozin@meta.ua

THE INFLUENCE OF SOCIO-CULTURAL FACTORS ON THE MODERN CONDITIONS OF THE GLOBAL ALCOHOLIC BEVERAGES MARKET

Abstract

Introduction. The functioning of the alcohol market has been and remains an issue that causes sharp debates in society. However, the indisputable fact is that, this product has been an integral part of most cultures around the world for thousands of years, leaving its mark in the history of nations and civilizations. Understanding the factors that shape the present and the future model of alcohol consumption is an opportunity for marketers to combine the goals of economic development with socially responsible approaches to doing business.

Methods. The basis of the study is an analysis of the studies and publications devoted to the impact of global and national social and cultural factors on the behavior of alcohol consumers and their connection with the marketing activities of the manufacturers. Thus, the following methods are used during the study: the method of theoretical generalization, monographic, historical, abstractly and logical methods.

Results. The conducted research allowed identifying several key dimensions of social and cultural factors influence on the current state of the global alcoholic beverages market, including universal, nationally or regionally focused, as well as globalization, which to a greater or lesser extent corrects the previous two, changing the priorities and motivations for alcohol

consumption. In particular, the thesis on the significant influence on the behavior of consumers of national and local culture, authentic traditions and leading religious movements is confirmed. At the same time, the current reality is the influence on the model of consumption of globalization processes, the manifestation of which is the switching of consumers from beverages traditional to their region, to new and unusual products, strengthening the style of "fusion", premiumization of alcohol consumption, as well as increasing consumer education in questions of a healthy lifestyle.

Discussion. Further development of this topic we see in the study of prospects for further convergence of consumer behavior in the global alcoholic beverages market.

Keywords: consumer behavior, globalization, convergence of alcohol market, fusion style, premiumization of consumption.

References

1. Alcoholic-Beverages Market Global Briefing 2018. Research and Markets. www.researchandmarkets.com. Retrieved from https://www.researchandmarkets.com/research/53bfws/global_alcoholic?w=4
2. Heath, D.B. (1982). "Sociocultural Variants in Alcoholism" in Pattison, E.M., & Kaufman, E. (Eds.). *Encyclopedic Handbook of Alcoholism*. New York: Gardner Press, 426-440.
3. Douglas, M. (1987). *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press.
4. Klein, H. (1991). "Cultural determinants of alcohol use in America" in Pittman, D.J., & White, H.R. (Eds.). *Society, Culture, and Drinking Patterns Reexamined*. New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies, 114-134.
5. McDonald, M. (Ed.). (1994). *Gender, Drink and Drugs*. Oxford: Berg.
6. Thom, B. (2001). "A social and political history of alcohol" in Heather, N., Peters, T., & Stockwell, T. (Eds.). *International handbook of alcohol dependence and problems*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
7. Freund, P.J. (1985). "Polish-American drinking: Continuity and change" in Bennett, L.A., & Ames, G.M. (Eds.). *The American Experience with Alcohol: Contrasting Cultural Perspectives*. New York: Plenum Press, 86-87.
8. Akers, R.L., & LaGreca, A.J. (1991). "Alcohol use among the elderly: social learning, community context, and life events" in Pittman, D.J., & White, H. R. (Eds.) *Society, culture and drinking patterns reexamined*. New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies, 242-262.
9. Plant, M., & Plant, M. (2006). *Binge Britain: Alcohol and the national response*. Oxford, UK: Oxford University Press.
10. WHO. Global Health Observatory Data Repository. apps.who.int. Retrieved from <http://apps.who.int/gho/data/node.main.A1023?lang=en>
11. Levine, H.G. (1992). "Temperance cultures: Concern about alcohol problems in Nordic and English-speaking cultures" in Lader, M., Edwards, G., & Drummond, D.C. (Eds.) *The Nature of Alcohol and Drug-Related Problems*. New York: Oxford University Press, 15-36.
12. Leifman, H. (2001). Homogenisation in alcohol consumption in the European Union. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 18 (Suppl. 1), 15-30.
13. Smith, H. Premiumisation driving UK spirits, says First Drinks. m.drinksint.com. Retrieved from http://m.drinksint.com/news/fullstory.php/aid/2277/Premiumisation_driving_UK_spirits_says_First_Drinks.html
14. 2018 Beverage Alcohol Trends. 3x3 Insights. www.3x3insights.com. Retrieved from <https://www.3x3insights.com/2018-beverage-alcohol-trends/>
15. Health and Wellness the Trillion Dollar Industry in 2017: Key Research Highlights. Euromonitor. blog.euromonitor.com. Retrieved from <https://blog.euromonitor.com/2012/11/health-and-wellness-the-trillion-dollar-industry-in-2017-key-research-highlights.html>
16. Global Consumer Trends 2017. Wine Intelligence. www.wineintelligence.com. Retrieved from <http://www.wineintelligence.com/wp-content/uploads/2013/07/Global-Consumer-Trends-2017.pdf>
17. Drinking this alcohol can make you look younger. DailyStar. www.dailystar.co.uk. Retrieved from <https://www.dailystar.co.uk/fashion-beauty/510008/How-to-look-younger-anti-ageing-alcohol-gin-Anti-aGin>

Received: 04.21.2018 / Review 05.25.2017 / Accepted 06.08.2018

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

SOCIAL ECONOMY

УДК 336.7 : 336.663
JEL Classification G21

Піддубна Вікторія³
аспірантка кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, Україна
E-mail: poddubnaya.vika@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО БАНКУ

Анотація

Вступ. Сучасні банки пройшли тривалий шлях від концепції банку як фінансової установи до концепції банку як суб'єкта економічної діяльності. Сучасні бізнес-моделі вітчизняних банків визначаються переважанням корпоративних банків, основними клієнтами яких є юридичні особи. Так, кредити юридичним особам і депозити юридичних осіб складають 44,48% і 36,79%, відповідно. Проте, на сьогоднішній день залишається актуальним питання охоплення банківськими послугами сектору домашніх домогосподарств на регіональному рівні та сектору місцевого самоврядування для реалізації соціально-економічних програм розвитку регіону.

На сучасному етапі в процесах надання банківських послуг, функцій та культурі банків відбуваються суттєві зміни у результаті активізації їх інноваційної діяльності. Тому, актуальним питанням є визначення основних концептуальних засад інноваційної моделі соціально-орієнтованого регіонального банку.

Методи. У статті використовувались методи теоретичного узагальнення, методи групувань, порівняльного аналізу та синтезу, діалектичний та метод наукової абстракції.

Результати. У статті запропонована аналітична систематизація теоретичних підходів до визначення регіонального банку. Надано визначення соціально-орієнтованого регіонального банку. Проаналізовано стан розвитку банківської системи Одеського регіону. Автором сформовано основні концептуальні положення формування інноваційної моделі соціально-орієнтованого регіонального банку.

Перспективи. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на розвитку банківських інновацій, заснованих на оптимізації бізнес-процесів соціально-орієнтованого регіонального банку, формуванні їх фінансової інноваційної поведінки.

Ключові слова. регіональний банк, банківські інновації, маркетингова стратегія, бізнес-модель, конкуренція, фінансова поведінка.

Вступ.

Розвиток національних економік країн світу, відбувається в умовах інноваційної модернізації фінансових ринків. При цьому в останні роки відмічається негативний вплив інновацій на фінансову стабільність банків. Спостерігається низький рівень капіталізації ресурсної бази, вузькість асортиментної лінійки банківських продуктів та послуг, високий рівень впливу банківських ризиків, диспропорції насиченості банківськими послугами у регіональному розрізі, зміна цільової направленості бізнес-моделей банків.

³ Науковий керівник – Коваленко Вікторія Володимирівна д.е.н., професор

Важливим стратегічним напрямком розвитку вітчизняного ринку банківських послуг є впровадження інновацій у діяльність банків. Нове бачення розвитку сфери банківських послуг ґрунтується на концепції «банку майбутнього» [1, с. 19]. Трансформаційні зміни, які відбуваються на вітчизняному ринку банківських послуг викликають потребу у зміні моделі стратегічного управління банком, а саме: активне впровадження цифрових інновацій, які на цей час, проникли та поширюються в банківській сфері на всіх рівнях її функціонування; ведення клієнтоорієнтованого банківського бізнесу, що ґрунтується на наданні фінансових, консультаційних та посередницьких послуг з максимальним урахуванням потреб споживачів, рівня їх фінансової грамотності та спроможності; фінансова раціоналізація напрямів діяльності, оскільки сучасні умови вимагають не універсалізацію, а спеціалізацію; ефективне управління кадровим потенціалом, оскільки саме людський ресурс є інструментом реалізації усіх перетворень в банку; прогнозування подальших напрямів розвитку як основної складової частини стратегічного плану управління банку [2, с. 65-66].

Слід відмітити, що банківська система характеризується нерівномірним її розвитком у регіональному розрізі. Основна частина банків, їх активів та пасивів зосереджена у Київській (58), Дніпропетровській (7), Львівській (5), Харківській (4) та Одеській (3) областях. Неврахування потреб і специфіки розвитку територіальних громад призводить до неспроможності регіональних банківських систем ефективно здійснювати свої функції та забезпечувати запити місцевих суб'єктів економічної діяльності. Як наслідок, виникнення дефіциту фінансового забезпечення менш розвинутих регіонів, відтік грошових ресурсів з регіонів, поглиблення диспропорцій соціально-економічного розвитку.

В контексті вище зазначеного, на сьогодні, актуальним питанням є формування нової інноваційної моделі соціально-орієнтованого регіонального банку, основною місією якого є забезпечення соціально-економічного розвитку регіону, а також підвищення добробуту нефінансових корпорацій та домашніх домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить про необхідність структурної трансформації банківської системи України. Питанням щодо необхідності створення регіональних банків присвячені наукові праці Кашкевича Б.Ю., Мажорова Д.В. [3], Єгоричєвої С.Б., Гасій О.В. [4], Завадської Д.В. [5]. Проблема формування нової бізнес-моделі банків «банку майбутнього» розглядається у наукових працях Зверук Л.А., Рибачук В.А. [1], Гребенюк Н.В. [2], Мірошніченко М.А. [6], Ханс-Ульриха Дёрига [7]. Проте, залишається невизначеними питання щодо формування концептуальних засад інноваційної бізнес-моделі соціально-орієнтованого регіонального банку.

Мета.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану розвитку банківської системи Одеського регіону, обґрунтування теоретичних концептуальних засад щодо формування інноваційної моделі соціально-орієнтованого регіонального банку.

Методологія дослідження.

Теоретичну, методологічну та інформаційну основу проведення дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань функціонування регіональних банків, офіційні статистичні матеріали Національного банку України. З метою забезпечення достовірності та обґрунтованості одержаних результатів дослідження, для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи: індукції та дедукції – при здійсненні теоретичних узагальнень, висновків; методи групувань, порівняльного аналізу та синтезу – при аналізі стану банків Одеського регіону; діалектичний та метод наукової абстракції – при визначенні концептуальних засад інноваційної моделі соціально-орієнтованого регіонального банку.

Результати.

Проведений аналіз сучасних тенденцій щодо бізнес-моделей вітчизняних банків засвідчив, що на сьогодні приваляють корпоративні банки (табл. 1).

Таблиця 1

**Характеристика бізнес-моделей банків України станом на 01.01.2018 р.,
в % від активів***

Показники	Вузько орієнтовані банки	Диверсифіковані банки	Корпоративні банки
Кредити юридичних осіб	7,34	19,57	44,48
Кредити фізичних осіб	0,44	10,85	4,32
Міжбанківські кредити	3,64	7,93	2,42
Депозити юридичних осіб	18,87	11,96	36,79
Депозити фізичних осіб	8,38	4,30	6,99
Кошти інших банків	10,46	9,40	13,74
Інвестиційний портфель	61,75	15,95	19,26

*Джерело: розраховано автором за матеріалами [8] та з використанням пакету прикладних обчислювальних програм STATISTICA 10 в модулі «Кластерний аналіз».

До першого кластеру «Вузько орієнтовані банки» потрапили банки з високою часткою корпоративних кредитів, як банки, що характеризуються високою часткою корпоративних кредитів і залежністю від стабільних джерел фінансування, включаючи депозити. Зазначений кластер налічує дев'ять банків. Банки даної групи реалізують таку основну функцію, як трансформація заощаджень домашніх господарств в кредитні ресурси для реального сектору економіки. Даний кластер включає в себе банки з наступною середньою структурою їх балансу: кредити юридичним особам на рівні 7,34%, що переважають в структурі активів; зобов'язання юридичних та фізичних осіб складають 18,87% та 8,38%, відповідно. Зазначений кластер відрізняється значною часткою в активах інвестиційного портфеля – 61,75%.

Другий кластер «Диверсифіковані банки», може бути описаний як універсальні банки, які не мають переваг в одному бізнес-напрямку банківської діяльності. Вони функціонують на фінансовому ринку, використовуючи всі канали залучення та розміщення ресурсів. Ця група налічує 19 банків. Вони характеризуються майже однорідною структурою. Так, зобов'язання банків знаходяться на рівні 9,40%, кредити юридичним особам – 19,57%, депозити юридичних осіб – 11,96%, кредити фізичним особам – 10,85%, депозити фізичних осіб – 4,30%.

Третій кластер «Корпоративні банки» – банки цієї групи обслуговують суб'єктів економічної діяльності шляхом залучення та розміщення їх фінансових ресурсів та за рахунок інвестицій. Ця група налічує 56 банків. До неї входять банки, основними клієнтами яких є юридичні особи. Так, кредити юридичним особам і депозити юридичних осіб тут складають 44,48% і 36,79%, відповідно.

На зміну бізнес-моделей банків вплинули такі чинники, як: привабливість для банків обслуговування корпоративного сектору економіки; низький рівень доходів домашніх домогосподарств, активи банків зростають більш швидкими темпами, ніж депозити, створюється «дефіцит фінансування»; зростання частки простроченої кредитної заборгованості; розробка та впровадження інноваційних продуктів, які назавжди є прибутковими та конкурентними; зростання інвестиційної активності банків.

Слід зазначити, що банки Одеського регіону (ПАТ АБ «Південний», ПАТ «Місто Банк», ПАТ «МТБ Банк»), які зареєстровані як юридичні особи входять до групи корпоративних банків. При цьому слід відмітити, що банк ПАТ «МТБ Банк» визначається як банк з іноземною часткою капіталу – відповідно, при зміні конкурентної позиції на регіональному ринку банківських послуг, його фінансові ресурси можуть бути виведені за кордон.

На сьогодні розвитку регіональних банків приділяється незначна увага як з позиції регулятора, так і місцевих органів самоврядування. У Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. [9], який виступає базовим орієнтиром в роботі банків, відсутнє визначення регіонального банку. Єдиною згадкою щодо класифікації банків за територіальною

ознакою виступає стаття 8 «Кооперативні банки», яка визначає можливість створення кооперативних банків регіонального рівня, але фактично таких банків в Україні немає. Розвиток регіональних банків не стимулюється Національним банком України (вимоги до функціонування регіональних та великих системних банків є однаковими). Існуючі регіональні банки дуже часто створюються для обслуговування бізнес-структур, які є їх засновниками [10, с. 214].

Дослідження наукових підходів до визначення понять «регіональна банківська система», «регіональний банк» дає підстави стверджувати, що підґрунтям для їх існування є не відкидання основної цілі банку як суб'єкту економічної діяльності – отримання прибутку, а реалізація функцій, принципів, завдань їх функціонування, націлених на соціально-економічний розвиток регіону.

З цього приводу заслуговує на увагу визначення «регіональної банківської системи» надане Єгоричевою С.Б., що визначає її, як: «історично сформовану, структуровану, цілісну сукупність регіональних суб'єктів банківської діяльності, що функціонують на законних підставах у межах певної територіально-адміністративної одиниці країни, й неподільно пов'язані з її соціально-економічним середовищем, взаємодіють та розвиваються у цьому середовищі, виконуючи внутрішні притаманні їм функції [4, с. 17-18].

Завадська Д.В. надає визначення регіональному банку як банку, який зареєстрований в певному регіоні, діє переважно в його межах та не є системно важливим для держави, при цьому мета його функціонування поєднує процеси досягнення власних цілей та сприяння розвитку регіону [5, с. 45]. Представлені визначення ми будемо використовувати у подальшому дослідженні.

Останнім часом спостерігається тенденція до зменшення кількості регіонів із додатною різницею між виданими кредитами та залученими депозитами, що вказує на відтік коштів із більшості регіонів (табл. 2).

Таблиця 2

Регіональний розподіл банків України за період 2015-2018* рр.

Область України	Станом на 01.01.2015		Станом на 01.01.2016		Станом на 01.01.2015		Станом на 01.07.2018	
	Зареєстровані банки, од.	Кредити – депозити, млн грн.	Зареєстровані банки, од.	Кредити – депозити, млн грн.	Зареєстровані банки, од.	Кредити – депозити, млн грн.	Зареєстровані банки, од.	Кредити – депозити, млн грн.
Вінницька область	0	-3975	0	-4961	0	-6557	0	-7794
Волинська область	0	-155	0	-1580	0	-2322	0	-2925
Дніпропетровська область	12	111053	10	124132	8	143827	7	155342
Донецька область	6	12701	0	1882	0	-5401	0	-6782
Житомирська область	0	-2032	0	-3122	0	-4260	0	-4517
Закарпатська область	1	268	1	-550	1	-957	1	-968
Запорізька область	3	-2494	3	-3235	3	-9496	2	-6619
Івано-Франківська область	0	-3194	0	-4135	0	-5599	0	-4784
Київська область та м. Київ	116	239782	77	199403	62	164393	58	133378
Кіровоградська область	0	3369	0	-2896	0	-2741	0	-2485
Луганська область	2	1129	0	1341	0	-2197	0	-1183
Львівська область	5	-10758	5	-12959	5	-17005	5	-19397
Миколаївська область	0	4812	0	7044	0	6516	0	3847
Одеська область	8	20113	5	3450	3	-6033	3	-7904
Полтавська область	2	-10103	2	-8555	2	-12295	1	-11266
Рівненська область	0	-2112	0	-2636	0	-3823	0	-3996
Сумська область	1	-2214	0	-4151	0	-4221	0	-3799
Тернопільська область	0	-1517	0	-2385	0	-2319	0	-2711
Харківська область	4	-712	4	-5868	4	-3410	4	-1664
Херсонська область	0	686	0	-1026	0	-3410	0	-2603

Продовження табл. 2

Хмельницька область	0	-3019	0	-4102	0	-5058	0	-5365
Черкаська область	0	-2983	0	-3428	0	-5084	0	-4 353
Чернівецька область	0	-1210	0	-2541	0	-3139	0	-3610
Чернігівська область	3	-1954	2	-4415	2	-4280	2	-4977
Всього	163	-	109	-	90	-	83	-
Кількість регіонів із позитивним сальдо	9	-	6	-	3	-	3	-

Примітка: 2018 р. – станом на 01.07.2018.

*Джерело: розраховано автором за матеріалами [3, с. 130; 11]

Як свідчать дані таблиці 2, лише три області – Київська, Дніпропетровська та Миколаївська – протягом останніх років мають додатне сальдо щодо залучення фінансових ресурсів через банківську систему, а отже, отримують додаткові фінансові ресурси за рахунок регіонів-донорів. Слід відзначити, що однією з причин такого нерівномірного розподілу фінансових ресурсів через банківську систему України є відсутність у 15 областях жодного банку з головним офісом.

Одним зі шляхів вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку України, з точки зору багатьох науковців, це може бути створення та розвиток, за прикладом багатьох західних країн муніципальних банків, які є одним із найпоширеніших видів регіональних банків. Так, у Німеччині муніципальні банки становлять майже 40% усієї банківської системи [4; 3, с. 130].

Узагальнивши вище зазначене, з нашої точки зору, доцільним є створення соціально-орієнтованого регіонального банку – як банку, який зареєстрований в певному регіоні, діє переважно в його межах та не є системно важливим для держави, основною місією якого є сприяння реалізації програм соціально-економічного розвитку регіону, програм соціального захисту населення, підтримки розвитку малого та середнього бізнесу у поєднанні з процесами досягнення власних цілей на підставі дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності, етичного маркетингу, вираженої фінансової культури.

Стратегія розвитку соціально-орієнтованого регіонального банку повинна містити у собі визначені політики банку, інструменти досягнення визначених політик та таргети (рис. 1).

Слід відмітити, що сучасні банки функціонують в умовах інноваційної революції, що в деяких випадках несе загрозу для їх фінансової стабільності.

Виходячи із вище зазначеного, вважаємо за доцільне у практиці створення соціально-орієнтованих регіональних банків використовувати шість основних принципів, які запропоновані Хансом-Ульріхом Дерігом у концепції побудови моделі інтелектуального «Банку майбутнього»: трансформація і зміна структури банку з орієнтацією на інноваційні технології; безпосередній доступ до кінцевого споживача банку шляхом комп'ютерно-автоматизованих CRM-рішень управління взаємодією з клієнтами; орієнтація на роздрібний бізнес, формування повноцінної структури комерційного банку на основі аутсорсингу або виокремлення сімейного бізнесу в окремий напрям, що сприятиме спадкоємності, оборотності і передачі капіталу всередині всіх членів сім'ї, партнерів; застосування в управлінні співробітниками японської технології бережливого виробництва, введення якої в практику банку підвищило б економічну ефективність цієї управлінської інновації; сильні конкурентні позиції на внутрішньому ринку, достатній власний капітал, грамотне управління і стабільна позитивна репутація, а також ймовірність гідного міжнародного позиціонування послуг [7].

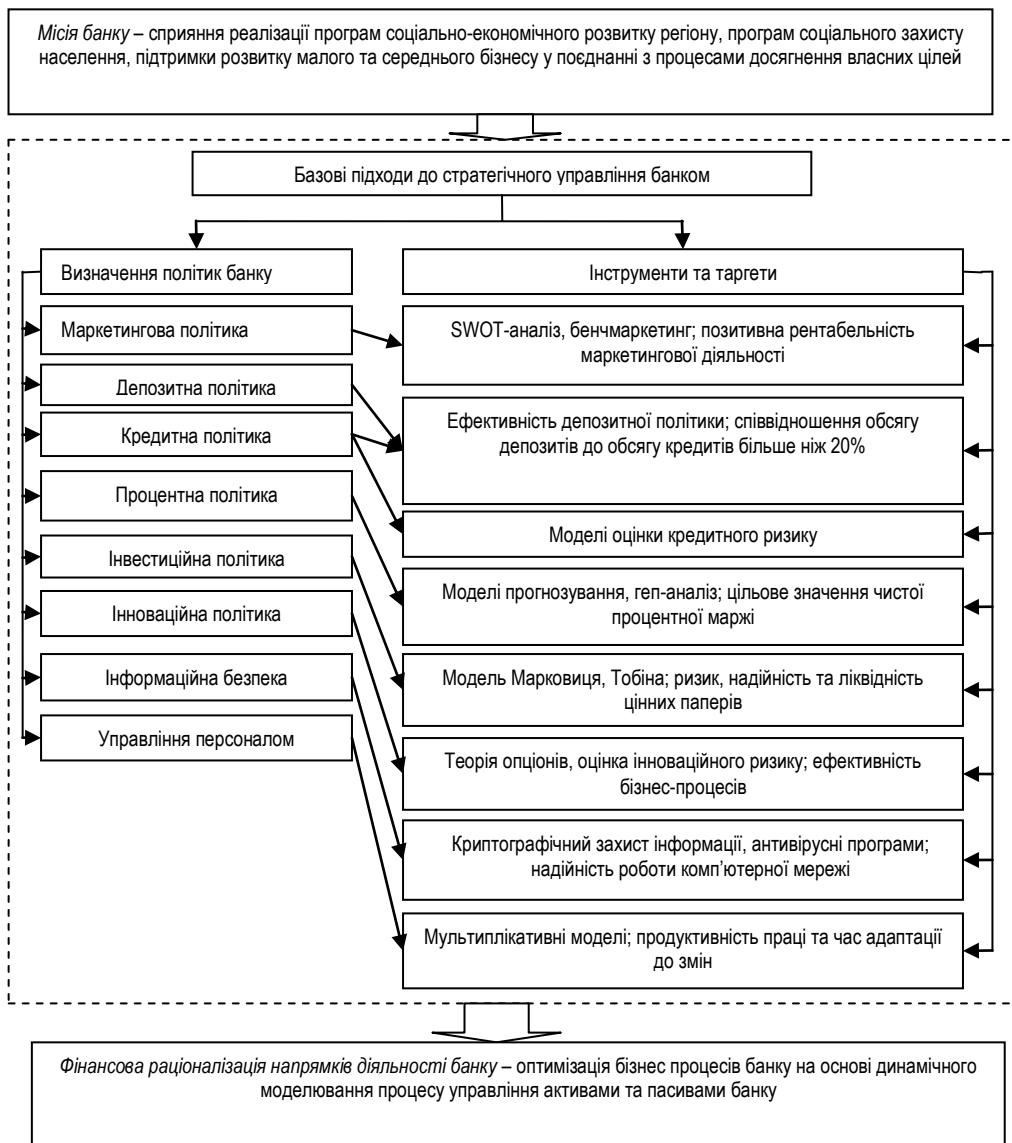

Рис. 1. Концептуальні засади інноваційної моделі соціально-орієнтованого регіонального банку*

**Джерело: складено автором з використанням джерел [2, с. 68; 7]*

Переваги моделі інтелектуального «Банку майбутнього», як стратегії перспективного розвитку представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Критерії оцінки банку майбутнього*

Критерії оцінки	Банк майбутнього
Сприйняття банком клієнта	кожен клієнт - індивідуальність
Сприйняття клієнтом банку	клієнт ділиться емоційним враженням від ступеня передбачення його побажань і очікувань
Продукти	властивості одного продукту, для кожного клієнта змінюються в залежності від його вимог
Опис продуктів	персональне фінансове рішення, яке задовольняє конкретного споживача в конкретній ситуації за допомогою сучасних каналів комунікацій, можливостей новітніх засобів зв'язку і дистанційного банкінгу
Можливість контакту із співробітником банку	24 години на добу за допомогою відеозв'язку, відео-конференції, аватарів
Презентація продуктів	персоналізація і адаптація під індивідуальність клієнта
Вартість	облік індивідуальних особливостей людини, аналіз її фінансової поведінки та обґрунтованості визначення встановленої ціни за послуги кожному конкретному клієнтові за допомогою рішень CRM
Місце розташування банку	банк може перебувати в будь-якому місці. Клієнт може взаємодіяти з ним, розпоряджатися рахунками і отримувати своєчасні рішення в будь-який час з будь-якої точки світу
Доступність послуг	Об'єднання всіх послуг банку в єдиний інформаційний простір, який може бути доступний з будь-якого пристрою зв'язку (терміналу, комп'ютера, мобільного телефону)

*Джерело: складено автором з використанням джерел [6; 7].

Висновки і перспективи.

Відповідно до проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки, які стосуються перспектив створення соціально-орієнтованих регіональних банків.

Значна чисельність вітчизняних банків національні, регіональних банків досить мало, а з точки зору законодавчого регулювання вони взагалі відсутні.

Банки, які зареєстровані на території певного регіону не мають суттєвого впливу на економічний розвиток регіонів. В більшій мірі регіональні мережі філій національних банків сприяють відтоку капіталу з регіонів.

Аналіз засвідчив, що в Україні спостерігається тенденція до відтоку фінансових ресурсів з регіонів-донорів, в яких зареєстровано дуже мало або не зареєстровано жодного банку, до регіонів, в яких розташовано значну кількість головних офісів банків. У зв'язку із цим Національному банку України потрібно стимулювати появу соціально-орієнтованих регіональних банків, які сприятимуть соціально-економічному розвитку регіонів, фінансуванню малого та середнього бізнесу.

Використання основних принципів концептуальної моделі банку майбутнього у діяльності соціально-орієнтованого банку, які націлені на передбачення побажань клієнта та своєчасної пропозиції під його потреби портфеля банківських послуг, буде сприяти збільшенню лояльності з боку клієнта та підвищить ймовірність управляти його поведінкою.

Список використаних джерел

1. Зверук Л.А., Рибачук В.А. Модернізація національного ринку банківських послуг як стратегічний орієнтир його розвитку (на прикладі ПАТ «Державний ощадний банк України»). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. №1 (1). С. 19-26.
2. Гребенюк Н. В. Концептуальні засади стратегічного управління банком в умовах трансформаційних процесів у банківській системі України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 27(7). С. 65–69.
3. Кашкевич Б.Ю., Мажоров Д.В. Перспективи розвитку регіональних банків в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 1. Ч.1. С. 127-131.
4. Єгоричева С.Б., Гасій О.В. Сучасний механізм функціонування регіональної банківської системи. Полтава: ПУЕТ, 2016. 217 с.
5. Завадська Д. В. Визначення стратегічної конкурентоспроможності банків Одеської області в умовах регіональних диспропорцій та трендового зменшення кредитної активності. *Кредитна діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку*. Одеса: Атлант, 2015. С. 41-62.
6. Мирошниченко М.А. Разработка концепции банка бедующего и пути преодоления рисков в банке,

поддержка финансовой устойчивости предприятий АПК. *Научный журнал КубГАУ*. 2017. №127(03). URL: <http://ej.kubagro.ru/2017/03/pdf/57.pdf>. (дата звернення 01.05.2018).

7. Ханс-Ульрих Дёриг Универсальный банк – банк будущего. Москва: Международные отношения, 1999. 384 с.

8. Показники фінансової звітності банків України. Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593. (дата звернення 03.05.2018).

9. Закон України «Про банки і банківську діяльність». Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (дата звернення 03.05.2018).

10. Дідик С.М. Сучасний стан регіональної банківської системи України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 4. Т. 2. С. 210–215.

11. Грошово-кредитна статистика. Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1. (дата звернення 03.05.2018).

Статтю отримано: 04.05.2018 / Рецензування 06.06.2018 / Прийнято до друку: 18.06.2018

Victoriia Piddubna
Postgraduate Student
Department of Banking
Odesa National Economic University
Odesa, Ukraine
E-mail: poddubnaya.vika@gmail.com

FORMATION OF THE INNOVATIONAL MODEL OF SOCIALLY-ORGANIZED REGIONAL BANK

Abstract

Introduction. Modern banks have gone a long way from the concept of a bank as a financial institution to the concept of a bank as a subject of economics activity. Modern business models of Ukrainian banks are determined by the predominance of corporate banks. The main clients of them are legal entities. Thus, loans to legal entities and deposits of legal entities make up 44.48% and 36.79%. In the processes of providing banking services and culture of banks there are significant changes as a result of activation of their innovation activity. Therefore, the actual issue is to define basic conceptual foundations of the innovative model of a socially and oriented regional bank.

Methods. The methods of theoretical generalization, comparative analysis and synthesis, the dialectic method and the method of scientific abstraction are used in this article.

Results. The paper proposes an analytical systematization of theoretical approaches to the definition “regional bank”. The definition of “socially and oriented regional bank” is proposed. The author formed main conceptual provisions of the formation of an innovative model of a socially and oriented regional bank.

Discussion. Further researches should focus on the development of banking innovations based on the optimization of business processes of the socially and oriented regional bank and formation of their financial innovation behavior.

Keywords. Regional bank, banking innovations, marketing strategy, business model, competition, financial behavior.

References

1. Zveruk, L.A., & Rybachuk, V.A. (2017). Modernizacija nacionalnogo rynku bankivskykh poslug jak strategichnyj orijentyr jogo rozvytku (na prykladi PAT «Derzhavnyj oshhadnyj bank Ukrai'ny») [Modernization of the national banking market as a strategic guideline of development (for example, PJSC «State Savings Bank of Ukraine»)]. *Mezhdunarodnyy nauchnyy zhurnal «Internauka»* [International scientific journal “Internauka”], 1 (1), 19–26.
2. Grebeniuk, N.V. (2017). Konceptualni zasady strategichnogo upravlinnja bankom v umovah transformacijnyh procesiv u bankivskij systemi Ukrainy [Some Conceptual Principles of Strategic Bank Management in the Conditions of Transformation Processes in the Banking System of Ukraine]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific Bulletin of UNFU], 27(7), 65–69.
3. Kashekvych B.Ju., & Mazhorov, D.V. (2017). Perspektyvy rozvytku regionalnyh bankiv v Ukraini [Perspective of regional banks development in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu*

[Scientific herald of Uzhgorod National University], 1 (1), 127-131.

4. Iehorycheva, S.B., & Hasii, O.V. (2016). *Suchasnyj mehanizm funkcionuvannja regionalnoi bankivskoi systemy* [Modern mechanism of functioning of the regional banking system]. Poltava, Ukraine: PUET.

5. Zavadzka, D.V. (2015). Vyznachennja strategichnoi konkurentospromozhnosti bankiv Odeskoi oblasti v umovah regionalnyh dysproporcij ta trendovogo zmenshennja kredytnoi aktyvnosti [Determination of strategic competitiveness of banks of the Odessa region in the conditions of regional disproportions and trend decrease in lending activity]. *Kredytna dijalnist' bankiv Ukrainy: problemy ta perspektyvy*. Odessa, Ukraine: Atlant, 41-62.

6. Miroshnichenko, M.A. (2017). Razrabotka kontseptsii banka beduyushchego i puti preodoleniya riskov v banke, podderzhka finansovoy ustoychivosti predpriyatiy APK [Creation of the concept of the bank of the future and ways of overcoming risks in the bank, support of financial stainability of the entities of agrarian and industrial complex]. *Nauchnyy zhurnal KubGAU* [Scientific journal of the Kuban State Agrarian University], №127(03). *ej.kubagro.ru*. Retrieved from <http://ej.kubagro.ru/2017/03/pdf/57.pdf>.

7. Hans-Ulrich, Djorig (1999). *Universalnyy bank – bank budushchego* [Universal bank is the bank of the future]. Moscow, Russia: International Relations.

8. Pokaznyky finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy. (2018). *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

9. Zakon Ukrainy «Pro banky i bankivsku dijalnist». *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

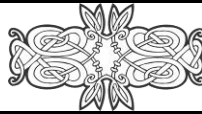
10. Didyk, S.M. (2014). Suchasnyj stan regionalnoi bankivskoi systemy Ukrainy [The current state of the regional banking system of Ukraine]. *Visnyk Hmelnyckogo nacionalnogo universytetu* [Ekonomiczni nauky. Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences], 4 (2), 210–215.

11. Groshovo-kredytna statystyka. (2018). *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.

Received: 05.04.2018 / Review 06.06.2017 / Accepted 06.18.2018

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

INTERDISCIPLINARY
RESEARCH

УДК 65.014. (045)
JEL Classification D01

Данилко Ірина
аспірант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
м. Київ, Україна
E-mail: I_Danilko@meta.ua

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПІДТРИМЦІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація

Вступ. Визначення ролі організаційно-економічного забезпечення в підтримці функціонування суб'єктів підприємництва є актуальним у теоретичному та практичному відношенні.

Мета статті полягає у розкритті ролі та сутнісного значення організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва.

Методи. Автором використано наступні методи дослідження: експертний, аналогії, аналізу і синтезу, метод функціонального аналізу.

Результати. Відзначається ускладнення умов здійснення господарської діяльності в різних галузях економіки, що обумовлено відносною насиченістю ринків, посиленням тиску міжнародної конкуренції на внутрішні ринки, збільшенням ролі інновацій в забезпеченні належних конкурентних позицій суб'єктів підприємництва.

Наголошується на необхідності активізації в управлінні господарською діяльністю суб'єктів підприємництва такого фактора виробництва як «підприємницька здібність», вплив якого полягає у пошуку кращої комбінації трьох основних факторів: праці, землі та капіталу.

Доведено, що організаційно-економічне забезпечення є складовою фактора «підприємницька здібність». Його роль полягає у підвищенні обґрунтованості управлінських рішень для збереження та посилення конкурентних позицій суб'єктів підприємництва.

Складовими частинами організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва є економічне та організаційне забезпечення. Економічне забезпечення представлене економічними інструментами управління, серед сукупності яких найбільшою значущістю виділяються: ціна, податки, інновації, кредит та інвестиції тощо. Організаційне забезпечення пов'язано із організаційним порядком реалізації керівних дій та управлінських рішень. Це означає формування відповідної організаційної структури управління та системи взаємозв'язків між керівним складом і підлеглими та між структурними підрозділами.

Перспективи. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні методичного порядку оцінки впливу економічних інструментів на загальну ефективність суб'єктів підприємництва та визначенні детального організаційного порядку супроводу їх впровадження.

Ключові слова: організаційно-економічне забезпечення, економічне забезпечення, організаційне забезпечення, суб'єкти підприємництва, управління, конкурентоспроможність, ефективність.

Вступ.

Зміцнення ринкових позицій суб'єктів підприємництва в економіці може бути забезпечено за умови посилення їх техніко-технологічного рівня виробництва та підвищення готовності до

прийняття конкурентних рішень.

В економічній теорії загальновизнаним є виокремлення наявності 4 основних факторів виробництва в економіці – праці, землі, капіталу та підприємницької здібності. При цьому слід зазначити, що, четвертий вказаний фактор (підприємницьку здібність) стали вважати окремим фактором виробництва відносно недавно – останні декілька десятиліть. Це стало наслідком ускладнення умов ведення підприємництва та посилення вимог до осіб, які приймають управлінські рішення. До обставин, що викликали вказані ускладнення, можна віднести – відносну насиченість ринків, посилення тиску міжнародної конкуренції на внутрішні ринки, збільшення ролі інновацій в забезпеченні належних конкурентних позицій суб'єктів підприємництва тощо. Врахування зазначених та інших обставин потребує широкого професійного світогляду для підприємців, вміння обґрунтовано визначити мету розвитку власного бізнесу та вміло структурувати процес її досягнення. Це пов'язано із належним організаційно-економічним супроводом прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання у ринковому середовищі. У зв'язку із цим, визначення ролі організаційно-економічного забезпечення в підтримці функціонування суб'єктів підприємництва є актуальним у теоретичному та практичному відношенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Обрана для дослідження тема є багатоаспектною. Дослідженню її аспектів приділяли увагу такі іноземні учені, як: Алчян А., Демсец Г. [1], Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. [6], О'Шонесси Дж. [7], Самуельсон П., Нордхаус В. [8], Фримен Р. [10], Стіглер Дж. [11] та інші. У свою чергу, серед вітчизняних вчених, предметом уваги яких є обрані для вивчення питання, можна відзначити Андрійчука В. Г. [2], Боднар О.В. [3], Коваленка Ю.С. [4], Лузана Ю.Я. [5], Шпичака О.М. [6] та багатьох інших.

Узагальнення положень наукових робіт вищезазначених авторів дає нам підстави стверджувати про важливість проблеми організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва при вирішенні ними різних завдань розвитку.

Мета.

Метою написання статті є розкриття ролі та сутнісного значення організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва. Вирішення зазначеної мети пов'язано із розв'язанням наступних завдань:

- розкрити складові організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва;
- визначити роль та сутнісне значення організаційно-економічного забезпечення в підтримці функціонування суб'єктів підприємництва.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження полягає у змістовному визначенні ролі організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва, що пов'язано із характеристикою тих завдань, що воно виконує у процесі підтримки господарських одиниць. У свою чергу, характеристика його складових передбачає розкриття елементів та їх функціональної спрямованості у процесі досягнення цілей розвитку суб'єктів підприємництва.

Слід відзначити, що у даній статті поняття суб'єкт підприємництва, суб'єкт економіки, суб'єкт господарювання, господарюючий суб'єкт, організація, фірма використовуються як синоніми.

В процесі написання статті використані наступні методи: експертний, аналогій, аналізу і синтезу, метод функціонального аналізу.

Результати.

Значною кількістю вчених, зокрема П. Самуельсоном [8, С. 49-50], дослідження економічної

проблематики прийняття управлінських рішень на рівні суб'єктів підприємництва здійснюється у ракурсі обґрунтування адекватних відповідей на базові питання їх діяльності, а саме: 1) який товарний асортимент виробляти та у якій структурній пропорції товарів між собою? 2) яким техніко-технологічним способом здійснити виробництво товару? 3) на якого споживача та за якою ціною пропозицією повинен бути орієнтований певний товар? Підготовку ефективної відповіді на зазначені питання слід здійснювати на комплексній основі при урахуванні взаємозв'язку між ними. Відправною позицією початку розгляду цих питань є усвідомлення фактичного стану суб'єкта підприємництва та цілей його розвитку. Спосіб вирішення кожного із зазначених трьох основних питань є елементами порядку досягнення загальної цілі господарюючого суб'єкта.

Рівень економічної ефективної господарської діяльності в умовах ринку визначається не тільки на стадії виробництва товару, а й у процесі підготовки до виробництва та пропозиції виробленого товару споживачам. Тобто етапами визначення загальної економічної ефективності господарської діяльності є: матеріально-технічне забезпечення виробничих процесів, безпосереднє виробництво товару або продукції, зберігання (складування), транспортування та реалізація. Кожний етап висуває специфічні вимоги до господарських процесів, недотримання яких може суттєво позначитись на загальному стані економічної ефективності суб'єктів економіки.

Узагальнення наукових праць Андрійчука В.Г. [2], Боднар О.В. [3], Коваленка Ю.С. [4], Лузана Ю.Я. [5], Шпичака О.М. [9] дало нам підстави для виділення у таблиці 1 окремих акцентів господарської діяльності й представити характеристику акцентів з підвищення ефективності, а також безпосередніх механізмів з підвищення ефективності за кожним виділеним етапом господарського циклу просування товару на ринку. Відповідним чином, прийняття ефективних господарських рішень керівним складом господарюючих суб'єктів потребує належного організаційно-економічного забезпечення за кожним з етапів господарської діяльності.

Таблиця 1

**Акценти з підвищення ефективності підприємницької діяльності
за етапами господарського циклу економічних суб'єктів**

Етапи господарського циклу просування товару на ринку					
Назва етапу	Матеріально-технічне забезпечення	Виробництво товару	Зберігання	Транспортування	Реалізація
Акцент з підвищення ефективності	Купівля видів матеріально-технічних ресурсів на альтернативній основі належної якості за більш низькою ціною	Комбінування обсягів за видами ресурсів для отримання більшої кількості продукції	Забезпечення умов для мінімізації втрат товару та його пошкодження	Своєчасна доставка в потрібне місце і час без пошкодження товару	Продаж всієї запланованої кількості товару за більш вищою ціною
Механізм реалізації	Купівля оптової партії; купівля товару з доставкою на склад.	Купівля та опанування високо-продуктивної техніки та технології виробництва	Купівля та опанування належного обладнання та технології зберігання	Купівля належної транспортної техніки або користування послугами транспортних компаній	Використання різних умов продажу товару та його після-продажного обслуговування відповідно періодів календарного та маркетингового років

*Джерело: узагальнено автором за результатами опрацювання [2, 3, 4, 5, 9].

В організаційному відношенні будь-який ринок характеризується динамічним складом суб'єктів підприємництва, що є результатом протікання абсолютно природних економічних процесів. В будь-який ринок постійно входять нові суб'єкти підприємництва, частина з яких залишається у бізнесі, в той час, як інша частина не знаходить себе у ньому. Основними причинами цього можуть бути: недостатня ефективність роботи та бажання змінити сферу економічної діяльності. Таке становище може виникнути внаслідок неповної кваліфікаційної готовності підприємців або недостатньої обґрунтованості прийняття рішень в динамічних ринкових умовах і браку часу у них

для опанування нових тенденцій в економіці.

Значна завантаженість поточними справами переважної більшості керівного складу господарських одиниць обумовлює стійку їх потребу в отриманні допомоги з організаційно-економічного обґрунтування виробничо-фінансових рішень. Узагальнено можна зазначити, що будь-яке управлінське рішення може прийматись спонтанно або на основі його попередньої підготовки. Підготовка та реалізація будь-якого господарського рішення означає процес організаційно-економічного забезпечення супроводу його впровадження. Даний напрям економічної теорії є багатоаспектним і таким, що привертає до себе увагу багатьох дослідників.

Складовими організаційно-економічного забезпечення прийняття управлінських рішень є організаційне та економічне забезпечення. Як загальне забезпечення (організаційно-економічне), так і його окремі складові є багатоаспектними за своїм змістовним значенням та проявом у практичній дійсності.

Економічне забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва пов'язане із вибором для кожної фірми найбільш прийнятних механізмів, що сприятимуть більш ефективному порядку досягнення цілей її розвитку. У ринкових умовах Мескон М. Х., Альберт М. та Хедоури Ф. [6] зазначають, що у фірм може бути декілька цілей, причому вони можуть бути рівнозначними. Наприклад, одна ціль може полягати у реалізації всього виробленого за певний господарський період товару (продукції), а інша, не менш важлива, передбачати підвищення ефективності господарської діяльності (наприклад, рівня рентабельності).

В контексті постановки питань поточного дослідження доцільним є розгляд загального господарського циклу за 5 етапами, представленими у таблиці 1. Як загальний рівень ефективності функціонування, так і рівень ефективності за кожним з етапів господарського циклу обумовлюється досягненням більш кращого співвідношення між доходами та витратами.

Основними економічними механізмами господарської діяльності фірм є: ціна, податки, інновації, кредит та інвестиції тощо.

Боднар О.В. [3] та Шпичак О.М. [9] наголошують на тому, що одним з найбільш важливих економічних механізмів є ціна. Фірми функціонують у ринкових умовах, які характеризуються обмеженістю ресурсів та наявністю конкуренції за кращі умови їх придбання. Одним з важливих ресурсів виробництва є також такий ресурс як «праця». Кожна з фірм зацікавлена у підборі висококваліфікованого складу співробітників. Узагальнений механізм «ціна» відносно робочої сили означатиме рівень оплати праці, на який кваліфікований працівник погодиться і не матиме бажання перейти до іншої фірми.

Загальний рівень прибутковості визначається рівнем оподаткування господарських одиниць, зокрема податком на прибуток. Економічне забезпечення високого рівня продуктивності та конкурентоспроможності фірм полягає у формуванні належного матеріально-технічного рівня господарської діяльності, що значною мірою обумовлюється рівнем впровадження інновацій. Економічною основою впровадження інновацій є прибуток господарських одиниць або інвестиції у формі кредиту чи інших зовнішніх джерел фінансування.

Більш поглиблений розгляд господарського механізму суб'єктів підприємництва доводить важливість запровадження системного розгляду та розширення економічного підходу до організаційно-економічного.

Організаційне забезпечення пов'язано із організаційним порядком реалізації керівних дій та управлінських рішень. Це означає формування відповідної організаційної структури управління та системи взаємозв'язків між керівним складом і підлеглими та між структурними підрозділами. Слід відзначити, що упорядкованість організаційної структури господарських одиниць є суттєвим чинником їх конкурентної позиції на ринку, про що вказують Алчан А., Демсец Г. [1], О'Шонесси Дж. [7] та Стіглер Дж. [11].

Так, вище зазначалось, що одним із основних економічних механізмів є ціна, наприклад ціна певного ресурсу. Але у практичному відношенні розгляд суто певного рівня ціни ресурсу слід

здійснювати із умовами його доставки. У даному відношенні слід враховувати і чинник часу та потенційну потребу залучення додаткового працівника чи додаткового часу основного працівника на виконання операції з доставки товару. Більш зрозуміло це можна пояснити на умовах забезпечення здійснення зовнішньоекономічних операцій. У великих міжнародних фірмах немає просто поняття ціна: є внутрішня ціна, ціна CIF, ціна FOB тощо. Наприклад, купівля товару за ціною CIF (англ. cost, insurance and freight) означає придбання товару на умовах коли його продавець включає у ціну товару його безпосередню вартість, вартість страхування під час морського перевезення та вартість фрахту по оплаті доставки товару у порт призначення. За цих умов (FOB), з моменту отримання товару покупцем у продавця у певному порту, відповідальність за будь-які додаткові витрати з ушкодження або втрати товару повністю вже переходять до покупця. Тобто господарська практика доводить необхідність розгляду не тільки суто економічних механізмів, але й порядку їх використання при здійсненні бізнес-операцій, що повністю входить в організаційно-економічне забезпечення супроводу господарської діяльності.

Підтримання стабільності складу працівників на будь-якій фірмі складно досягти суто за рахунок економічних механізмів. В цьому відношенні корисним є використання широкого арсеналу також і заходів морального стимулювання. Наприклад, фірма Coca-Cola використовує механізми підтримки персоналу, зокрема вирішення умов доставки працівників на фірму або додому після роботи, надання абонентів на відвідування спортивних залів після роботи, залучення окремої людини для вирішення господарських проблем працівників (з купівлі продовольчих або промислових товарів) тощо. Зазначене є організаційною складовою або передумовою підвищення продуктивності праці та виконання поставлених завдань працівниками.

В Японії на деяких фірмах є кімнати відпочинку і навіть кімнати психологічного розвантаження. В японському менталітеті прийнятним є наявність кімнати, яка є точною копією кімнати керівника фірми з його манекеном. На вході в таку кімнату є біти, які любий працівник може використати відносно манекену керівника без будь-яких штрафних санкцій до себе.

Прийняття господарських рішень повинно виходити із економічної логіки. Формування організаційної структури виробництва, посад керівників структурних підрозділів повинно бути раціонально обґрунтовано. В цьому відношенні слід виходити із визначення сукупності виробничих процесів та із врахування залежності між ними. Тобто, якщо один процес є складовою іншого виробничого процесу – то у проєктованій організаційній структурі управління керівник (спеціаліст) залежного процесу доцільно, щоб був підлеглим або підпорядкованим керівнику (спеціалісту) основного процесу. А якщо певний процес не є об'ємним для суб'єкта господарювання, то взагалі доцільним є передача його виконання представникам професійних учасників ринку. Прикладом у цьому відношенні буде виконання процесу ведення бухгалтерського обліку в малих суб'єктах ведення бізнесу. Однією з вимог здійснення бізнесу є ведення бухгалтерського обліку та певний порядок звітування в державні фінансові та статистичні органи. Проте за невеликих обсягів ділових операцій для таких малих підприємств невігідним буде утримання окремої посади бухгалтера, а більш вигідним буде передача виконання операції ведення бухгалтерського обліку на сторону для професійних виконавців. Зазначені обставини обумовлюють існування на ринку професійних консалтингових структур.

Як здійснення господарської діяльності, так і її організаційно-економічне забезпечення доцільно будувати на стратегічній основі, про важливість чого наголошує Фрімен Р. [10]. Перехід до стратегічного підходу в управлінні дає можливість визначитись із пріоритетами господарського розвитку та етапами його досягнення.

Висновки і перспективи.

Відзначається ускладнення умов здійснення господарської діяльності в різних галузях економіки, що обумовлено відносною насиченістю ринків, посиленням тиску міжнародної конкуренції на внутрішні ринки, збільшенням ролі інновацій в забезпеченні належних конкурентних

позицій суб'єктів підприємництва.

Тому, наголошується на необхідності активізації в управлінні господарською діяльністю суб'єктів підприємництва такого фактора виробництва як «підприємницька здібність», вплив якого полягає у пошуку кращої комбінації трьох факторів: праці, землі та капіталу.

Доведено, що організаційно-економічне забезпечення є складовою фактора «підприємницька здібність». Його роль полягає у підвищенні обґрунтованості управлінських рішень для збереження та посилення конкурентних позицій суб'єктів підприємництва.

Складовими частинами організаційно-економічного забезпечення функціонування суб'єктів підприємництва є економічне забезпечення та організаційне забезпечення. Економічне забезпечення представлене економічними інструментами управління, серед сукупності яких найбільшою значущістю виділяються: ціна, податки, інновації, кредит та інвестиції тощо. Організаційне забезпечення пов'язано із організаційним порядком реалізації керівних дій та управлінських рішень. Це означає формування відповідної організаційної структури управління та системи взаємозв'язків між керівним складом і підлеглими та між структурними підрозділами.

Доведена важливість врахування особливостей формування управлінських рішень та організаційно-економічного забезпечення їх реалізації за етапами господарського циклу, сукупність яких узагальнена до п'яти: матеріально-технічне забезпечення виробничих процесів, безпосереднє виробництво товару або продукції, зберігання (складування), транспортування та реалізація. Кожний етап висуває специфічні вимоги до господарських процесів, неналежний організаційно-економічний супровід яких може суттєво позначитись на загальному стані економічної ефективності суб'єктів економіки.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні методичного порядку оцінки впливу економічних інструментів на загальну ефективність суб'єктів підприємництва та визначенні детального організаційного порядку супроводу їх впровадження.

Список використаних джерел

1. Алчян А., Демсец Г. Производство, стоимость информации и экономическая организация. *Вехи экономической мысли*. Т. 5 : Теория отраслевых рынков. СПб. : Экономическая школа, 2003. С. 280-317.
2. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.
3. Боднар О.В. Ціноутворення на продукцію рослинництва : монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. 360 с.
4. Коваленко Ю. С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі. Київ: ІАЕ УААН, 2000. 204 с.
5. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. 472 с.
6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента ; пер. с англ. Москва: Дело, 1992. 702 с.
7. О'Шонесси Дж. Принципы организации управления фирмой : пер. с англ. Москва: Прогресс, 1979. 216 с.
8. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика : пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л.С., Леусского А.И.]. Москва: Бином-КноРус, 1999. 799 с.
9. Шпичак О. М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми. *Економіка АПК*. 2011. №2. С. 150-155.
10. Freeman R. E. Strategic Management : A Stakeholder Approach. First Edition. Boston: Harpercollins College Div, January 1984. 275 p.
11. Stigler G.J. The Organization of Industry. Homewood, R. D. Irwin, 1968. 328 p.

Статтю отримано: 01.05.2018 / Рецензування 04.06.2018 / Прийнято до друку: 15.06.2018

Iryna Danylo

Postgraduate Student

National Scientific Center „Institute of Agrarian Economics“

Kyiv, Ukraine

E-mail: I_Danylo@meta.ua

THE ROLE OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMICAL PROVIDING FOR SUPPORT OF ACTIVITY OF SUBJECTS OF ENTREPRENEURSHIP

Abstract

Introduction. Determining the role of organizational and economic support in supporting the functioning of business entities is relevant in the theoretical and practical terms.

The purpose of the article is to reveal the role and significance of organizational and economical providing of activity of subjects of entrepreneurship.

Methods. The author used the following research methods: expert method, analogies, method of analysis and synthesis, method of functional analysis.

Results. Complication of conditions of implementation of economic activity in different branches of economy is noted. This is caused by: relative saturation of markets, an increase of influence of international competition on domestic markets, an enlarge of the role of innovations in providing the proper competitive positions of business entities.

The necessity of activation of such production factor as “entrepreneurial ability” in management of business activity of subjects of entrepreneurship is emphasized. Influence of this factor is consist of in search of better variant of combination of three main factors as: labour, land and capital.

The organizational and economical providing is component of the factor “entrepreneurial ability” have been proven. The role of it is conclude in encreasing of the validity of management decisions for saving and enlarging of competitive positions of subjects of entrepreneurship.

The economic providing and the organizational providing are the components of organizational and economic providing of activity of subjects of entrepreneurship. The economic providing is represented by economic management tools, among which the most significant are: price, taxes, innovations, credit and investments, and the like. The organizational providing is connected with organizational order of realization of managerial actions and management decisions. This means the formation of an appropriate organizational structure of management and a system of interrelations between managers and subordinate employees and between structural subdivisions.

Discussion. The prospects for further research are to substantiate the methodological procedure for assessing the impact of economic instruments on the overall effectiveness of business entities and to determine the detailed organizational arrangements for their implementation.

Keywords: the organizational and economical providing, the economical providing, the organizational providing, subjects of entrepreneurship, management, competitive ability, efficiency.

References

1. Alchyan, A., & Demsets, H. (2003). *Proizvodstvo, stoimost informacii i ehkonomicheskaya organizaciya* [Production, Information Costs And Economic Organization]. *Vekhi ekonomicheskoy mysli* [Milestones of economic thought], 5, 280-317.
2. Andriichuk, V.H. (2013). *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu : pidruchnyk* [Economics Of Agricultural Enterprises : Textbook]. Kyiv, Ukraine : KNEU.
3. Bodnar O.V. (2017). *Tsinoutvorennia na produktsiiu roslynnytstva : monohrafiia* [Pricing for crop production: monograph]. Kyiv, Ukraine : NNC IAE.
4. Kovalenko, Yu.S. (2000). *Silskohospodarske pidpriemstvo v rynkovomu seredovyshchi* [An Agricultural Enterprise in a Market Environment]. Kyiv, Ukraine : IAE UAAAN.
5. Luzan Yu.Ia. (2010). *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy : monohrafiia*. [Organization And Economic Mechanizm Of Providing Of Development Of Agroindustrial Production Of Ukraine: monograph]. Kyiv, Ukraine: NNC IAE.
6. Meskon, M.H., Al'bert, M., & Hedouri, F. (1992). *Osnovy menedzhmenta* [Management]. Moscow, Russia : Delo.
7. O'Shonessi, Dzh. (1979). *Principy organizacii upravleniya firmoj* [Principles Of Organization Of Company Management]. Moscow : Progress.

8. Samuelson, P., & Nordhaus, V. (1999). *Ekonomika* [Economics]. Moscow, Russia : Binom-KnoRus.
9. Shpychak O.M. (2011). Ekonomichni mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання rynkiv silskohospodarskoi produktsii ta yikh problemy [Economic mechanisms of state regulation of agricultural products markets and their problems]. *Ekonomika APK*. [Economics of AIC], 2, 150-155.
10. Freeman, R.E. (1984). *Strategic Management : A Stakeholder Approach*, First Edition, Boston: Harpercollins College Div.
11. Stigler, G.J. (1968). *The Organization of Industry*, Homewood, R. D. Irwin.

Received: 05.01.2018 / Review 06.04.2017 / Accepted 06.15.2018

Відомості про авторів

Варналій Захарій, д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, **E-mail:** vzs1955@gmail.com

Василенко Людмила, здобувач, ННЦ „Інститут аграрної економіки”, м. Київ, Україна, **E-mail:** L.vasylenko@plt.land

Uladzimir Ganski, PhD (in Economics), Associate Professor, Head of the Centre for Tourism, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk, Belarus, **E-mail:** ganski@tut.by

Голубев Андрій, аспірант кафедри економіки та управління підприємствами, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна, **E-mail:** Zvit.zav@gmail.com

Грещук Галина, к.е.н., доцент кафедри геодезії і геоінформатики, Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** galunagr@ukr.net

Данилко Ірина, аспірант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна, **E-mail:** I.Danilko@meta.ua

Козин Лариса, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту ТНЕУ, м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** lorakozin@meta.ua

Bogdan Mizyuk, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department, Department of Tourism and Hotel and Restaurant Affairs, Lviv Trade and Economic University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** turyzm_grs@lute.lviv.ua

Iryna Nykytiuk, Student, Xiamen University, Fujian, China, **E-mail:** iraniks19@gmail.com

Yurii Nykytiuk, Doctor of Economics, Senior Scientific Associate, Professor of the Department of Environmental Safety and Environmental Economics, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomir, Ukraine, **E-mail:** andreyniks2@gmail.com

Пархомець Микола, д.е.н., професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

Петриченко Олександр, к.е.н., доцент, доцент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна, **E-mail:** ursulatko@rambler.ru

Піддубна Вікторія, аспірантка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна, **E-mail:** poddubnaya.vika@gmail.com

Irena Svidruk, PhD (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Lviv Trade and Economic University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** irena_svidruk@ukr.net

Ступень Назар, д.е.н., доцент, доцент кафедри кадастру територій, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна, **E-mail:** nazstupen@gmail.com

Уніят Людмила, к.е.н., доцент, докторант кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** luda@uniyat.in.ua

Яшкіна Наталія, к.т.н., доцент кафедри менеджменту та фінансів, Державний ВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», м. Дніпро, Україна, **E-mail:** natayashk@gmail.com

Information about the authors

Zakharii Varnalii, Doctor of Economics, Professor, Professor, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** vzs1955@gmail.com

Liudmyla Vasylenko, Postgraduate Student, NSC "Institute of Agrarian Economics" of NAAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** L.vasylenko@plt.land

Uladzimir Ganski, PhD (in Economics), Associate Professor, Head of the Centre for Tourism, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk, Belarus, **E-mail:** ganski@tut.by

Andrii Holubiev, Postgraduate Student, Department of Economics and Enterprise Management, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** Zvit.zav@gmail.com

Halyna Hreshchuk, PhD (in Economics), Associate Professor, Department of Geodesy and Geoinformatics, Lviv National Agrarian University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** galunagr@ukr.net

Iryna Danylo, Postgraduate Student, National Scientific Center „Institute of Agrarian Economics“, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** I_Danilko@meta.ua

Larysa Kozyn, PhD (in Economics), Associate Professor, Department of International Economy, Marketing & Management, Ivano-Frankivsk Educational and Research Institute of Management of TNEU, Ivano-Frankivsk, Ukraine, **E-mail:** lorakozin@meta.ua

Bogdan Mizyuk, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department, Department of Tourism and Hotel and Restaurant Affairs, Lviv Trade and Economic University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** turyzm_grs@lute.lviv.ua

Iryna Nykytiuk, Student, Xiamen University, Fujian, China, **E-mail:** iraniks19@gmail.com

Yurii Nykytiuk, Doctor of Economics, Senior Scientific Associate, Professor of the Department of Environmental Safety and Environmental Economics, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomir, Ukraine, **E-mail:** andreyniks2@gmail.com

Mykola Parkhomets, Doctor of Economics, Professor, Department of Accounting and Economics-Legal Providing of Agroindustrial Business, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

Olexandr Petrychenko, PhD (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Analysis and Statistics, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine, **E-mail:** ursulatko@rambler.ru

Victoriia Piddubna, Postgraduate Student, Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine, **E-mail:** poddubnaya.vika@gmail.com

Lyudmila Uniat, PhD (in Economics), Associate Professor, Doctoral Student, Department of Accounting and Economics-Legal Providing of Agroindustrial Business, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** luda@uniyat.in.ua

Irena Svidruk, PhD (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management, Lviv Trade and Economic University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** irena_svidruk@ukr.net

Nazar Stupen, Doctor in Economics, Assistant Professor, Department of Cadastre of Territory, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine, **E-mail:** nazstupen@gmail.com

Natalia Yashkina, PhD in Engineering, Associate Professor, Department of Management and Finance, Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipro, Ukraine, **E-mail:** natayashk@gmail.com

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 2. 2018

Issue 2. 2018

Підписано до друку 29.06.2018 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 06/2018.
Умовн. друк. арк. 10,49. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, Україна, 46000
тел. +38 0352 527500; +38 0352 522616

Signed for printing 06.29.2018
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 06/2018.
Cond. print. sheets. 10,49. Copies 100.

Printed:
Tajp, joint small enterprise, Chernivetska St., 44b,
Ternopil, Ukraine, 46000,
tel. +38 0352 527500; +38 0352 522616